

63.3(2)6
0-54

ІСТОРІЯ

СУЧАСНІСТЬ

Борис Олійник

КНЯЗЬ ТЬМИ

ІСТОРІЯ

СУЧАСНІСТЬ

...я жодною мірою не переоцінюю свій скромний опус. Навпаки, мені особливо тяжко від того, що майже все, сказане 1992 року, і сьогодні potwierджується з надлишком. Тож чимало людей, котрі не знайомі з есе, сприймають його як тільки-но написане.

Борис Олійник

50

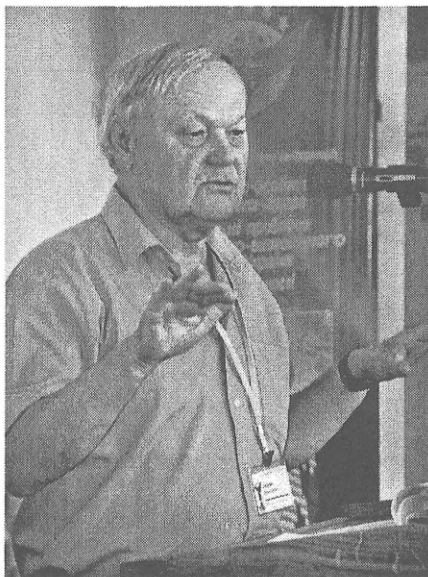
А

1486
24.11.08

1/10

ПОДАРУНОК

ІСТОРІЯ СУЧАСНІСТЬ

Truman

Борис Олійник

КНЯЗЬ ТЬМИ

Відкритий лист Михайлу Горбачову

Третє повне видання

КИЇВ
УНІВЕРСИТЕТСЬКЕ
ВИДАВНИЦТВО
ПУЛЬСАРИ

2008

ББК 63.3(2)64
✓ О-54

Книжка відомого українського поета і політичного діяча, написана майже два десятиліття тому у формі відкритого листа до Генсека КПРС, повертає нас до подій перебудови в колишньому СРСР, змушує по-новому, з відстані часу осмислити пережите на пострадянському просторі й Україною зокрема, збагнути витоки нинішніх зарубіжних впливів на українську політику.

Це — не просто глибокий людський документ, а й важливий документ епохи.

Переоблік 10

КОД

1832783

ISBN 978-966-8767-87-6 (серія)
ISBN 978-966-2171-10-5

- © Олійник Б. І., 1992, 1993, 2008
- © Міщук Л. В., художнє оформлення, 2008
- © Університетське видавництво ПУЛЬСАРИ, 2008

УРОКИ МИНУЛОГО. ЧАС РОБИТИ ВИСНОВКИ

На останніх двох десятиліттях сконденсована така густина не просто подій, а й воістину історичних трансформацій, що їх вистачило б на століття поміркованого, неквапливо-еволюційного розгортання. Отож і темп життя-буття прискорився в геометричній прогресії.

Недавно, наводячи який-такий лад у своєму письменницькому шарварку, наткнувся на “Два роки в Кремлі” (в російському виданні “Князь тьмы”). Глянув на час видання — 1992 рік! Понад півтора десятиліття минуло, а гайби ж учора все діялося. Одне слово, своєрідний ювілей.

Вийшла ця робота по гарячих слідах подій, коли чимало вчорашніх, особливо ревних опричників системи, без передиху пошилися в ліберали, демократи та в круті ультрапатріоти. В тій самій залі, за тієї самої аудиторії витерли чоботи об знамено, якому присягалися, і тут же поцілували новий стяг. У тій “вальпургієвій завірюсі” завертіло і нормальних, учаділих від розгулу “свободи”, людей, котрі щиро повірили в часливе, суверенне капіталістичне майбуття. Принагідно прогарцювавши потоптом по минулому, по могилах і життєписах своїх прадідів, дідів та батьків, вони так і недобачили істинних сценаристів та режисерів цієї руйнації, відтак і досі переконані, що то був їхній особистий вибір.

Отже, писав цю працю без часової дистанції, а слід у слід подіям. Відтак, деякі висліди з півторадесятилітньої віддалі, можливо, інтонаційно децю розходяться з нинішньою упокорено прагматичною стилістикою. Одначе принципово нічого не міняв, аби зберегти того-часну атмосферу.

До речі, ніколи не переписував і своїх віршів, присвячених, скажімо, комсомолові чи Іллічу. Позаяк вірив у те, що співав, як і мільйони моїх співвітчизників, котрі в 1941-му стояли в довжелезних чергах, аби добровільно впроситися на фронт.

Коли ж відкрилися досі не знані негативні факти стосовно спі-вуваних, я просто ті вірші вилучив, але в жодному разі не опускаю до того, аби їх переписувати чи перелицьовувати, замінюючи “Ленін” на “народ”, як це чинять інші.

Фізично не сприймав і не сприймаю тих, хто ще вчора присягав на вірність тій самій партії, а сьогодні клядеться, що “від дня вступу і всі сорок літ мучився”, перебуваючи в ній про око. Отже, чоловік сорок років жив подвійним життям!!! То де гарантія, що й нині він не живе тим самим подвійним життям? Але це вже тема іншої розмови.

Я, звичайно, передбачав, який вереск здетонує ця робота, адже — ще раз підкреслю — вона одною з перших виходила у світ саме в розпал побивання недавнього минулого та ейфорії стосовно новонародженої незалежності. Але реальний рейвах перевершив мої найсміливіші передбачення. Одначе й дивуватись особливо нема чому, оскільки надворі стояв початок 1992-го.

Методологія моїх опонентів стара, як світ. Оскільки супроти фактів, з фотографічною точністю викладених у есе, боротися було однаково, що — супроти себе, вони взялися за автора, лукаво “забувши” про “Князя тьми”. Хоча на час “розборок” брошура вже вийшла, за виїмком прибалтів, чи не в усіх республіках і за рубежем.

Чого тільки не клеїли мені: й агента Кремля, і, зрозуміло ж, комуняку на гілляку, і закликали колись комусь подаровані мною книги повертати авторові. І шили “зраду Горбачова”, і т. ін.

Одне слово, працювали за сценарієм, розробленим Алленом Даллесом ще 1945 року. Цитую: “Література, театри, кінотеатри — все має відображати найнищі людські пристрасті. Ми всіма засобами вивищуватимемо так званих митців, які вкорінюватимуть у людську свідомість культ сексу, насильства, садизму, зради.

А тих, хто зрозуміє, що відбувається... Таких людей виставимо на посміховисько, знайдемо спосіб очорнити їх”.

Скажу без зайвого хизування: чим тугіше облягали червоними прапорами, тим твердішала впевненість, що чиню праведну і вельми потрібну справу. Звичайно ж, мені неприємно було слухати і читати про себе в мас-медіа брутальні фальсифікації, наговори, наклепи, одверту брехню. Але рятувала від безпросвітньої гіркоти та обставина, що справжню суть переважної більшості хулителів з письменницького цеху я знав достеменно впродовж десятилітнього секретарювання в парткомі: вони доносили одне на одного мені. Слава Богу, я жодного нашепту не випустив за межі кабінету. І саме оці стукачі, перевдягнувшись у нацпатріотів, першими зчинили найверескливіший рейвах. І саме цим саморозкривалися, допомагаючи відповідати їм спокійно. Хоча вогонь вієся на ураження, і фронтальний, і в спину.

У цьому гевалті пробивалися, на жаль, і голоси нормальних поважних людей, зведених на манівці тотальною фальсифікацією куплених і перепроданих ЗМІ. Як і аз грішний, вони на першопочатках наївно повірили в чистоту і шляхетність намірів Михайла Горбачова. Відтак, у стані афекту, з надривом запитували і себе, і мене,

і громаду: як же так, сидіти поруч Горбачова, а тепер по-відступницьки лаяти його?!

Ну, по-перше, свій відкритий лист Михайлові Сергійовичу я почав з нещадної самокритики за те, що в мені не спрацював механізм — “творче бачення рівнозначне передбаченню”, і я безоглядно теж повірив каменщику. По-друге, коли не по-перше, якщо дотримуватись логіки захисників Генсека, то коли, приміром, один із ваших давніх друзів виявився мафіозі, отже, ви маєте мовчати, позаяк ваше викриття буде всього-навсього зрадою... мафіозі. Парадокс сягає апогею, коли навіть по тому, як сам Михайло Сергійович визнав, що (цитую) “здав СРСР 1986 року в Рейк’явіку” (на зустрічі з Р. Рейганом); коли його поплічники одверто хизуються, як і з чиею допомогою вони ліквідували “наддержаву”, — дехто навіть і сьогодні, за інерцією, захищає Горбачова від... самого Горбачова.

А час “рікою пливе” і, на превеликий жаль опонентів та на мій глибокий сум, з кожним роком усе жорстокіше потверджується те, що автор відчув ще 1992 року.

Вважав і вважаю, що виправдовуватися за сподіяне — нижче людської гідності. Якщо помилився — визнаю і без галасу виправляю. Якщо ж час потвердив твої передбачення, а опоненти риють землю, — то вже, пробачте, їхні проблеми.

Визнавши і свою особисту провину за руйну після перевороту 1991 року, я спокійно подав у відставку з кремлівських пагорбів. Що ж до лукавства Горбачова, котрий якимось оголосив мене ледве чи не “давнім другом”, то він же сам твердо заявив: “У мене ніколи не було друзів”. Отже, мені нема чого спростовувати. Один з найпорядніших чоловік Микола Іванович Рижков, який працював з Горбачовим з 1982 року, у книзі “Десять років великих потрясінь” змушений був заявити: він (Горбачов) завжди оточував себе тими людьми, які йому були потрібні саме в цей момент. У ньому завжди кільчилася зав’язь зради. Цей зародок є органічною складовою його природи. Він езультськи зраджував своїх найближчих соратників і, використавши, викидав їх, як зужитий матеріал.

Це свідчення людини, яка за всіх пертурбацій і ударів долі не втратила вродженої шляхетності і якій можна вірити беззастережно. Нічого не приховано, не убавлено і не додано. Все як було. І від того особливо трагічно. Можна, правда, втішитися тим, що я про це саме писав ще 1992 року. Але то — піррова втіха. Не доведи!

Аби не склалося враження, гейби я щось вигадую стосовно Горбачова з особистої неприязні, процитую характеристику сільської вчительки Лідії Чайко: “В іграх с однокласниками Миша дійствительно был предводителем, но большим трудолюбием не отличался; ради выгоды мог обмануть и предать. Уже в детстве у него проявились черты карьеризма”.

Так що зав'язь зрадництва у Михайла Сергійовича помітили ще в ніжному віці.

Найповнішу характеристику ви знайдете в книзі його земляка Віктора Олексійовича Казначєєва "На переломе" (Москва – Пятигорск, 2000), який, починаючи з комсомолу, пропрацював пліч-о-пліч з грядущим Генсеком чверть століття, до неї й відсилаю читачів. Наведу лише кілька витягів:

"Был завистлив и мстителен. Не терпел соперников" [...] "Патологическая жадность, выдаваемая за рационализм, стремление быть богаче всех... иметь шикарные дома, "самые-самые" автомашины да и многое-многое другое сопровождают его всю жизнь".

Це, вважай, найделікатніші з характеристики морально-політичного портрета людини — елементарного обивателя, балакуна, порожняка, котрий, як невмілий будівельник, заповзвся підремонтувати около, виліз на риштування і завалив стіну, поховавши під нею і будівельників, і себе.

Боронь Боже, я жодною мірою не переоцінюю свій скромний опус. Навпаки, мені особливо тяжко від того, що майже все, сказане 1992 року, і сьогодні потверджується з надлишком. Тож чимало людей, котрі не знайомі з есе, сприймають його як тільки-но написане. Саме так його потрактували в Югославії, видавши сербською по десятиліттю від першодруку.

Самоназвані націонал-демократи з часом пом'якшили свої оцінки стосовно автора. Все ж, обілюючи Горбачова, вив'юнюються: якщо, мовляв, діяльність його та поплічників і наближалась, а то й переходила межу, за якою — відступництво, то тільки задля ліквідації тоталітарного режиму, задля свободи. І лукаво підкидають: мовляв, чи не ностальгує автор за темним минулим?

Ну, по-перше, воно, це минуле, не було всуціль темним. Окрім трагічних сторінок деформування ідей соціальної справедливості, репресій і голодоморів, яким немає виправдання і прощення, були й світлі розділи будівничих звершень, вияви безприкладно високого трудового і ратного героїзму. По-друге, яка там ностальгія за унітарною моделлю може бути в людини, котра все своє свідоме життя в міру скромних сил і можливостей змагалася за гідне місце суверенної України у світовій спільноті?!

Підкреслю, що і в Кремлі ми разом з національно свідомими колегами з різних республік працювали над документами, які однозначно вели до реального суверенітету складників колишнього Союзу. Але в жодному разі не до того раптового розриву по живому, що спровокував криваві поразки між державами, аж до братовбивства. Кому це було потрібно — ви й без мене знаєте, дорогі читачі.

Не схильний злязичити з приводу недоглядів і похибок. Радію з того доброго, що зав'язалося, розквітло і вже плодоносить за це півторадесятиліття.

Хто зважиться, приміром, заперечити той факт, що реалізація в Україні принципу свободи слова — ледве чи не взірцева не лише для найближчих сусідів, а й для країн старої демократії? Що набирає силу самоврядування, ледь не щодня відкриваються розмаїті виставки, відбуваються презентації нововиданих книг. Що люди ідеологічно розшнуровані, говорять те, що думають. Що з'являються нові творчі колективи як у столиці, так і в найвіддаленіших куточках України. Що українська мова — через тернії до зірок — набуває справді державного статусу. І ще та й чимало позитивного.

Однак ті самі книги жалюгідним накладом від 100 до 1,5 тис. примірників в основному дістаються рідним та близьким автора, поза як щент зруйнована інституція книгорозповсюдження, яка ще недавно доводила книгу до бібліотеки і крамниці найглухішого села.

Справді, за свободи слова, в усіх мас-медіа, поіменно розвінчуються найвищі посадовці до президента включно за ті чи ті недогляди, викриваються призвідці найрезонансніших злочинів, називаються персоналії високотисячових злодіїв і казнокрадів.

Але всі ці, побивані в пресі, на радіо й телевізії, злочинці, презирливо посміхаючись, так само нахабно, виклично і — головне! — безкарно правлять нами. Позаяк нинішня Україна — це всього лиш територія, розділена між кланами.

Так, Майдан підняв нас як самодостатній народ на таку височину, що світ у шанобі зняв капелюха. Але ж за кілька місяців ми з такої запомаранчевої височини шубовснули сторчма в ковбаню, викопану тими самими кланами.

І це моральне падіння почалося не вчора, а з Біловезької пуці.

Бо коли б нам вдалося розлучитися цивілізовано і вийти з колишньої унітарної моделі, не пориваючи економічних і духовних зв'язків, — ми б давно вже здобули й утвердили реальну, а не нинішню номінально декоративну незалежність. Принаймні Україна, яка на момент розлучення мала найкращі стартові можливості, не опустилася б до нинішнього жалюгідного рівня за всіма показниками. Отже, сучасна незалежність є скорше декором, котрий маскує залежність до ступеня маріонетки, яку смикають із-за лаштунків закордоння. Що ж, вкотре підтверджується істина: все, що будується на ложній петрі, приречене — раніше чи пізніше — на невдачу.

Нам давно вже належало б зробити оптимальні висліди, а не шукати виправдання, посилаючись на об'єктивні обставини. Позаяк, вигороджуючи відступників, ми творимо прецедент. Себто превентивно виправдуємо тих, хто, посилаючись на кон'юнктуру моменту, зраджує чи зраджуватиме Україну.

Може, хтось гадає, що на цьому все й окошиться? Пора вже отямитися, братіє і сестри! Все тільки починається: на видноколі

похмуро зводиться Косово, на повен зріст постає чергова югославська трагедія, написана кров'ю сербів послідовниками і нащадками Аллена Даллеса. Свавільне оголошення незалежності Косова США свідомо благословляє як прецедент ланцюгової реакції сегментування і нового парадусепаратистів — у всьому світі аж до України. Принцип “Розділяй і владарюй!” — в дії.

1999-го, побувши під ракетно-бомбовим ударом НАТО по Косово — Сербії, я опублікував роботу “Хто наступний” (доповнений варіант — “Жорстока правда”), де, зокрема, застеріг, що ми разом з Росією і Білоруссю, по суті, здали сербів, зрадивши слов'янську солідарність. Що після остаточної сегментації Сербії (а Олбрайт прямо нацькувала угорців Воеводини: *вимагайте незалежності, а ми вас підтримаємо*), так от після Сербії — на черзі ми стоїмо, якщо так відступатимемось від побратимства по вірі. Зрештою, вся Європа має схаменутися і зупинити своїх громадян, аби не вбивали одне одного за чужі їй інтереси Америки.

Треба, нарешті, завершити формувати модель саме європейської колективної безпеки, а не продавати свою територію для розміщення натовської ядерної зброї.

Думається, деякі авторські висліди того далекого вже 1992 року екстраполюються на день нинішній України. Хотілося б сподіватися, що ця скромна робота, повертаючи до помилок минулого, прислужиться громаді, аби уникнути таких і подібних перекосів у грядущому.

І найголовніше: *попри всі наші світоглядні і конфесійні розбіжності, ми, нарешті, маємо усвідомити, що спочатку ми — українці, а далі — все решта.*

2008 рік

Борис ОЛІЙНИК

КНЯЗЬ ТЬМИ

“І бачив я іншу звірину...”

Об’явлення
св. Івана Богослова

Цього листа ще достеменно неусвідомленої, глухої туги і якихось темних передчуттів можна б починати в напівзруйнованій каплиці біля забутого цвинтаря, в мертвотному мерехтінні місяця, під моторошні стогони і регіт сови...

...Але стояв гарячий, веселий день кінця травня 1987-го. Після розпеченої до краю скляної банки нумера “Росії” навіть просочений чадом московський вітерець здавався втіхою.

Я стояв біля північного блоку готелю, обличчям до кремлівських мурів, в очікуванні колеги “з колесами”. Всесоюзний з’їзд товариства “Знання” наближався до завершення, але я вважав доречним звільнити його від своєї присутності ще до закінчення роботи, оскільки моя скромна персона викликала роздратування не лише президії, що складалася суціль з академіків, а й владних верховних сфер.

Напередодні, виступаючи в дебатах, я всього лиш закликав “говорити правду, і тільки правду”, якою б гіркою вона не була. Не замовчувати її, посилаючись на вищі державні інтереси.

Хіба це таємниця, що й після чорнобильської біди ми все ще не дали відповіді на чимало гострих проблем атомної енергетики? Що в Україні, в одному з найгустіше населених регіонів, який займає лише близько 3 % території країни, розміщено майже чверть загальносоюзних потужностей АЕС? Що незабаром нам доведеться вирішувати проблему захоронення мільйонів тонн радіоактивних відходів?

Чи гоже нам, батькам, заслонятися від допитливих очей наших дітей парасолею таємничості? Вже коли зараз, з апогею космічної орбіти, можна прочитати шпальту “Правди” із закликами до гласності, то “помітити” АЕС нічого не важить. До речі, не в нас же, а у них вперше, зокрема в США, після аварій на АЕС виникла криза довір’я до станцій.

За нинішніми вимірами “дозволеної гласності” така сміливість викликає хіба що зневажливо вибачливу посмішку. Але на ті часи (а це був 1987-й, коли цензура найсуворіше “просіювала” все, що стосувалось Чорнобиля), ці та інші наведені мною факти викликали справжню істеріку. Тепер уже можу відкрити, що цифри стосовно України, **вперше обнародувані на з’їзді**, крім інших джерел, я запозичив і зі статті Б. Є. Патона, — саме з того її фрагмента, який був вилучений цензурою.

Природно, це зачепило не лише Центр, а й київські верхи, яких, за звичаєм, відразу ж втаємничили меткі інформатори. Так що залишатися до кінця з’їзду, погодьтесь, не було резону.

Отже, я стояв біля входу в готель “Россия” обличчям до кремлівських мурів. Позаяк поспішав до поїзда, увага моя була прикута до годинникових стрілок. Та все ж боковим зором я помітив якийсь іграшковий, яскраво розмальований літак, який то з’являвся майже над головою, то зникав з поля зору. Разів зо два він немовби примірявся сісти на мосту, що ліворуч від готелю, і знову шугав увись.

Час від часу біля мене зупинялись випадкові перехожі, буденно запитуючи: чи не знаю я, що це за літак? Я так само буденно відповідав, що не відаю, але, можливо, це якийсь рекламний політ. Так подумалося, бо чогось іншого не міг уявити.

Нарешті, літак, зробивши ще одне коло, приземлився прямо... на Красній площі. Метрів за 150 від мене. Ї за 50 — від Мавзолею. З кабіни випірнув верткий, худорлявий юнак, здається, в білому костюмі чи комбінезоні.

У цю мить і причалив колега “з колесами”. Він теж помітив літак і жартівливо спитав, що це, мовляв, за винишувач? Забираючись до кабіни, я в тон йому повторив свою версію.

І тільки в поїзді, наступного ранку, за кілька кілометрів від Києва, слух різонула фраза з вагонного репродуктора.

Я навіть не розібрав слів, але, певно, недремна підсвідомість автоматично відреагувала на щось таке, котре й справді виходило за весь попередній життєвий досвід.

Не встиг я усвідомити почуте, як раптом скинувся дебелий, уже солідний літ сусіда по купе, що сидів навпроти мене, і розгублено вигукнув:

— Ви що-небудь розумієте?!

— Та от не зовсім вловив...

— Тільки що передали: якийсь німецький літак, не помічений ППО, сів... де б думали? Біля Кремля, біля самого Мавзолею!*

Мене буквально підкинуло:

— Господи, так я ж бачив, як він сідав!!!

Біля нашого купе зібралися пасажери з усього вагону.

Наче крізь вату, до моєї свідомості пробивались спочатку стривожені, а потім все гнівніші голоси:

— Але ж це чорти зна що...

— Ну, дожились...

— Такої ганьби я не переживу... Ми навіть в сорок першому...

— Ось так воно, діду. Ви в сорок першому відстояли Москву, а ми її вчора здали... — спробував пожартувати бадьорий парубок, але його зацитькали.

Ніби крізь туман, ступив на перон. Дивне почуття — чи то безвілля, чи то безвиході — оволоділо мною. Я вперше відчув себе маленьким, слабким і незахищеним.

Уже на привокзальній площі, зачувши якийсь гул, мимоволі зіщулився і сторожо зиркнув угору: чи не заходять?.. Як у сорок першому, коли над нашою біженською валкою заходили в піке — з тим особливим, вовчим, виттям — німецькі штурмовики. Проте й тоді не було цього почуття тужливої безвиході: нас захищали нехай і фанерні, але такі рідні винищувачі. Вони відчайдушно вступали в бій із шуліками, горіли, та все ж захищали. Захищали нашу надію на порятунок.

І навіть у вересні 1941-го, коли в якійсь напіввоєнній автоколоні нас разом з матір'ю взяли у полон фашисти, — навіть тоді надія на рятунок не згасала.

Проте в той день 1987-го і надія, яка помирає останньою, загрозливо похитнулась. Може, саме того ранку вперше похитнулась і моя безмежно наївна віра у Вас, Михайле Сергійовичу?

А може, мені, приналежному до покоління, що за якихось три десятиліття пережило поверження трьох ідолів і трьох

* З офіційного повідомлення ТАРС ("Правда", 30 травня 1987 року): "28 травня 1987 року в районі міста Котхла-Ярве повітряний простір Радянського Союзу порушив легкомоторний спортивний літак, який пілотувався громадянином ФРН М. Рустом.

Політ літака над територією СРСР не був припинений, і він здійснив посадку в Москві.

За цим фактом компетентними органами ведеться слідство".

переписаних на догоду їм “історій Батьківщини”, суто по-людськи не хотілося втратити віру в четвертого? Бо, за законами предків, за всіма писаннями людині надається витримати три іспити, а далі вже загрожує втрата точки відліку й орієнтирів.

Та ба: людина тільки передбачає... І те, чому не хотілося, та — визнаю — і нині ще не хочеться вірити, — з того, рустівського, “нальоту” невідворотно вело до усвідомлено неоправданого.

І в цьому відкритому листі я зобов’язаний у міру своїх сил і можливостей розкрити зміст і наслідки Ваших діянь, бо, з волі обставин, і я був причетний до них.

Не маю звички посилати стріли в спину навздогін, але ми з Вами, Михайле Сергійовичу, уже не просто приватні особи, а складові і, якщо хочете, каталізатори того процесу, який призвів не тільки нас — все суспільство до нинішнього стану. І, незважаючи на ранги, несемо **особисту відповідальність** перед сучасниками і майбутніми поколіннями.

Отже, моє — не тільки моє. Певною мірою — це сумніви, розчарування, муки, самокаяття багатьох і багатьох моїх співвітчизників, співгромадян і сучасників.

А попереду ж — юна парость, яка нині, за цілком природними віковими причинами, таких побивань не знає, але якій доведеться розплачуватись за все ВАШЕ, МОЄ, за все НАШЕ... І платити тим тяжче, чим менше буде усвідомлено МІЙ і СУСПІЛЬНИЙ стан, внаслідок якого такою вселенською бідною ввійшли в наш час Ви, Михайле Сергійовичу, і я з Вами, ось такий, що на якийсь час втратив старе критичне мислення, повіривши в щось “нове”, і Руст, і багато інших, чимало іншого...

І якщо зачіпатиму Вас персонально, то не стільки як особу, а насамперед як феномена. Отже, всі оцінки, хоч якими б гіркими вони були, поширюються й на мене однаковою мірою. Як те не важко усвідомлювати, але я йду на це свідомо, мов на обряд очищення...

Отож, повернімося до першопоштовгу.

Закрався сумнів, похитнулася моя віра та й відновилась під натиском демократичних новацій, які тішили суспільство, що стужилося в нормативних вуздечках єдиномислія.

Ви добре говорили, крок за кроком наближаючи нас до “загальнолюдських вартостей”. Природно, ми (я маю на оці письменників, творчу і наукову інтелігенцію) були на Вашому боці в боротьбі з ортодоксами. Не всі, звичайно, але — авторитетна більшість. Ми намагалися допомогти Вам і Вашим

сподвижникам у подоланні найзатятішого вузла опору новациям — психології, виробленої десятиліттями пропаганди пріоритетів революційної необхідності. Вельми вже нам хотілося бути “цивілізованими”! А якщо без іронії — наяву були всі ознаки коли й не згасання, то, принаймні, відчутного гальмування “нашого паровоза”. Треба було щось міняти, причому — негайно.

Важко Вам давалася ця переоркестровка вартостей, але Ви уперто переписували партитуру запліснявілих стереотипів.

Так, важко Вам було неймовірно. З часом, щоправда, Ви втягнулись у цей виснажливий марафон, відпрацювали мовний ряд, але на першопочатках...

Ваша нелюдська витривалість дивувала і захоплювала.

Виступи, зустрічі, наради, конференції, інтерв'ю в залах і на майданах. Правда, в деяких фрагментах Ви почали повторюватись, але се ми списували на рахунок ретроградів, яким треба було наполегливо нагадувати, втовкмачуючи “нове мислення”.

Очевидно, хтось із **непростаків** Вам підказав тему боротьби з алкоголізмом. Я підкреслюю — із простаків, — бо цим закликком Ви привернули на свій бік відразу дві могутні суспільні сили: жінок як найбільш постраждалих від цього зла і не менш впливову верству — інтелігенцію. Не скажу, що всю, може, навіть не більшу, зате — найактивнішу, національно заангажовану частину її, яка дивилась у майбутнє. Майбутнє ж бачилося надто похмурим, коли врахувати кількість вживаного алкоголю, яка побила всі дореволюційні і повоєнні “рекорди”. Одне слово, інтелігенція, яка усвідомлювала свою, громадянську, відповідальність за збереження здорової спадковості нації, — теж стала під Ваші знамена.

Але, за нашим звичаєм, ідея незабаром була скомпрометована крайнощами, аж до вирубки виноградної лози. Грішили перш за все на Лігачова. Мене теж неприємно вразила його фраза, кинута в запалі, здається, у Вірменії: ми, мовляв, не подивимось на національні традиції. Але я не вірив, не вірю і ніколи не повірю, щоб Єгор Кузьмич будь-коли давав прямі вказівки на знищення виноградарів.

Так чи інак, а образ “ворога” (тут ще й Гдлян з Івановим вельми **своєчасно** прислужилися по іншій лінії) в особі Єгора Кузьмича був створений і майстерно аплікований на ту частину інтелігенції, яка, ставши під Ваші корогви, щиро боролася за здоров'я населення. Притім, тонко змістивши поняття, їй приписали — що б ви думали?! — великодержавні заміри.

Дивно Ви повелися в цій ситуації. За елементарною логікою, прапорносець і автор ідеї начебто повинен відстоювати своїх сподвижників. Ви ж якось непомітно відійшли вбік, залишивши їх як мішені для знущань “виконробам перебудови”.

Може, саме тоді народилося щось схоже на сумнів у Вашій щирості? Але в ті часи моя віра була ще настільки вибірковою, що я міг сумніватися в кому і в чому завгодно, окрім Вас.

Це вже потім... А до того... до того я Вам, як і багато інших, вірив неподільно. Тим паче, що Ви зіграли благородну роль і в моїй долі, яка на той час висіла на волоссині.

Мої взаємини з владою в Україні склалися по-різному.

Як і багато інших, потрапивши у хрестовину особливої уваги в 1960-ті, я відтоді то виринав, то скочувався донизу, аж до неодноразового звільнення з роботи. Було й таке, що після голосування проти виключення відомого в усьому світі правозахисника Івана Дзюби зі Спілки письменників я “загримів” так, що майже два роки був “на творчих сухарях”, звичайно — без права на друк і виїзд.

...Давно натякали посвячені, що на мене систематично “капають” Щербицькому, або “ВВ”, як його називали. Причому не тільки письмово (“націоналіст” або, на крайній випадок, “націонал-комуніст”), а й усно, з довірою, мало не в родинному колі. Якщо перші доноси ще можна було якось притримати (а чесних людей і у ЦК було немало), то доноси, прошіптані на вушко, доходили до адресата. Але я сподівався: ВВ як людина досвідчена, розсудлива розбереться, що до чого.

Невдовзі мені якось надвечір зателефонував давній друг і напівнатяками запропонував “прогулятися”. Розповів таке. На Політбюро, крім інших справ, розглядався регламент і особи, які мають виступати чи то на майбутній сесії Верховної Ради, чи на партійному пленумі. Все відбувалося як зазвичай. Та от серед цих ораторів хтось назвав моє прізвище. І раптом завжди стриманий, обережний у висловах ВВ буквально вибухнув. Він кричав: я ж говорив, що цій людині (тобто мені) не можна надавати слово! Чи ви не чули, що він базикає?! І не тільки тут, а й там! (тобто в Москві). Мені ж говорив (він назвав прізвище одного з моїх колег), мені ж говорив ім'ярек, що в Олійника поїхав дах! (При цьому значуще покрутив пальцем біля скроні.)

Ошелешені учасники того засідання просто знітилися. Мого давнього друга особливо занепокоїло те, що цей “діаг-

ноз” був поставлений не у вузькому колі членів ПБ, а у присутності завідувачів відділів.

Цього разу навіть мені, тертому, стало не по собі; я повністю усвідомлював, що фраза “поїхав дах” кинута, можливо, і в стані афекту, для особливо завзятих опричників могла слугувати прямою вказівкою з усіма належними наслідками. Якась машина “торкається” бортом... “Швидка”. Відповідний укол. А далі ви вже самі знаєте. І не виключено — назавжди.

Наступного дня я був у Москві: в цій ситуації зволікання насправді подібне до смерті. Думаю, що оточення Щербицького не чекало від мене такої спритності. Але понад усе їх шокувала і засмутила та обставина, що я зумів того самого дня передати листа з викладенням “історії питання”. Я ні на кого не “капав”, а просто повідомив “діагноз”, поставлений мені Вашим сподвижником. І залишив за собою право подати до суду.

Ви відреагували миттєво, наївно запитавши через свого помічника, що, мовляв, зробити? Я відповів: а нічого, просто повідомляю Вас про цей випадок, щоб попередити можливу фальшифку з Києва. І не помилився: витік інформації був настільки миттєвий, що вже наступного дня, прибувши до Києва, я це відчув. Мене буквально улещували і мало не запобігали люди з оточення верхів.

Мабуть, ця обставина, так би мовити, у формі компенсації за моральні збитки, певною мірою сприяла тому, що я потрапив у перелік претендентів на депутатський мандат від КПРС. Тобто в “червону сотню”, як зауважила Старовойтова (царство їй небесне), котра чомусь самозванно надала собі право виступати одразу від імені кількох народів і партій.

Хоча мені було не зовсім зрозуміло, навіщо створювалася ця сотня? Невже Ви боялися “пролетіти” на виборах у нормальному окрузі? Так тоді ще ж “партія” була настільки сильною, що обрання забезпечувалося на всі сто з лишком відсотків!

Кажу це хоч і заднім числом, але не підлаштовуючись під нинішню кон’юнктуру: ще в період виборчої кампанії на питання, як я ставлюся до цієї моделі, я оцінював її однозначно негативно, що можна легко перевірити. Ця обставина також викликала якусь щербинку щодо Вас. Але я ще настільки був зачарований Вашою прихильністю до демократії, що, наголошую, міг засумніватися в будь-кому, крім Вас. І навіть після згаданого інциденту...

...Тим часом демократія розгорталася на повну потугу. Наяву почали проявлятися і деякі химерності її. Спочатку думалося, що вони пояснюються чи то нашою юридичною неграмотністю, чи то Вашою забудькуватістю, чи, скорше, поступливістю перед силовими діями вольових натур з числа лідерів нової хвилі.

Я, приміром, так до цього часу й не втямив “Закону про вибори”. Нібито в першоджерелах його був закладений принцип однократності: той, що програв в одному окрузі, уже не мав права балотуватись у будь-якому іншому. Та й виборцям рекомендувалось орієнтуватися на людей, відомих їм не з чуток, принаймні, не варягів.

Чимала плутанина сталася і з коштами на виборчу кампанію. Нібито всі претенденти повинні мати рівні умови. Насправді ж виявилось, що це далеко не так. “Партократи”, нерідко використовуючи своє службове становище, за командно-адміністративною звичкою залучили кошти підвідомчих їм міст і сіл.

Не кращий вигляд мали і їхні опоненти з табору радикалів. По кілька разів провалюючись у різних регіонах, вони кидались зі своїми командами в черговий округ і, використовуючи необізнаність виборців, силовий пресинг аж до погроз, а то й прями підкупи, пробивали своїх.

До речі, ці командос щедро оплачувались і карбованцями, і невідомо звідки добутою інвалютою.

Я, звичайно ж, впевнений, що, скажімо, В. Крючкову все це було відомо. Але Крючкову, виявляється, було наказано не втручатись.

У цьому шабаші правового і морального нігілізму вельми дивну — знову ж! — позицію зайняли Ви, Михайле Сергійовичу. Вкотре — збоку, в усій своїй величі демократа, “не помічаючи” Вами ж засуджуваних порушень елементарних, загальноприйнятих норм. “Дійшло вже до того, товариші...” — побивались Ви в черговий раз і... забували.

Ви-то “забували”, чи робили вигляд, що не пам’ятаєте. Але багато хто запам’ятовував. Окремі сплески невдоволеності Вашою поступливістю повільно, але твердо переростали в ремствування, на першопочатках — глухе.

Одне слово — воленс-ноленс, — але Ви як головний архітектор і О. М. Яковлев як головний теоретик “перебудови” настільки заплутали передвиборчу кампанію, що в депутати не міг потрапити лише той, хто цього не дуже хотів. Зате кожен з “нової хвилі”, що поставив своєю метою добути мандат обранця, — отримував його.

Демократія демократією, але ж є загальноприйняті, елементарні морально-етичні критерії, за якими визначаються показання чи протипоказання на статус народного обранця. Адже є і такі суто особистісні якості, набуті чи вроджені, які в більш-менш цивілізованому суспільстві стають нездоланим бар'єром на шляху до владних структур.

Невже Вам і Вашим численним службам не був відомий постнульовий моральний рейтинг деяких осіб, що несамовито рвалися на Олімп? Тоді я ще сумнівався. Нині — уже не маю сумніву: **Вам усе було відомо.**

...І от відбулися вибори. Зібрався 1-й з'їзд народних депутатів СРСР. Отже, з'явилася щаслива можливість у межах кремлівської зали вивчити весь зріз нашого багатонаціонального суспільства буквально за якісь дні: адже ми звикли вважати, що депутати, як дзеркало, відображають реальний стан усіх шарів і прошарків нашого народу.

Проте вже перші кілька днів різко похитнули цей стереотип. Бо, якщо припустити, що склад новообраного депутатського корпусу відображав дійсність, то в такому разі помітна частина нашого суспільства страждає, м'яко кажучи... психічною неврівноваженістю. Але це навіть і в гарячковому маренні не можна уявити! Отже, **депутатський склад жодною мірою не відображав стан суспільства на 1989 рік, а коли вже й був дзеркалом, то надто викривленим.**

Якось, після важкого істеричного засідання Верховної Ради, Анатолій Іванович Лук'янов, змахуючи щедрим піт з чола, скрушно похитав головою і пошепки кинув: "Нещасні люди! Медики довірливо повідомили, що серед депутатів, як би сказати м'якше, — чималенько людей з нестійкою нервовою системою. Але що вдієш?! Нещасні люди..."

Американці, добре поінформовані щодо нашого депутатського корпусу, безпечно посміювалися: "Та киньте ви журитися! У нас подібних осіб не менше, якщо не більше. Правда, з тою істотною різницею, що в Америці вони займають свою, певну, нижню нішу. У вас же вони чомусь виявились на верхніх поверхах".

Спочатку і я схилився до цього розпливчастого "чомусь" і не менш пасивного "виявились". Але з часом усе більше переконувався в тому, що **не все тут випадково. Комусь саме такий склад депутатського легіону був украй необхідним для далекосяжних цілей.**

Але це вже потім, і не я один дійшов подібного висновку. А тоді, та й значно пізніше, я ще наївно списував вину на всіх, крім Вас.

Нині мені до болю соромно за свої наївні вигуки: “Невже не можна було передбачити?!” Скорше навіть не соромно, а образливо, що я так довго не вірив своїй інтуїції.

Бо... вірив Вам. Вірив, навіть коли в т. зв. “Недільній моральній проповіді” на ЦТ у кінці грудня 1989 року розгублено обвинувачував ледь чи не всіх (і себе теж!) у тому, що “за останнє десятиліття не раз мінялись стратегічні напрямки” і що повсюдно “наростають прагматизм, кар’єризм, жорстокість, роздратованість, скнарність”... І коли в тій самій проповіді “роздумував” про **саму віру**:

“В чому смисл цього феномену? Може, це — почуття? Але ж почуття мінливі. Може, це — стан душі? Але й він змінюється під впливом тих чи інших чинників.

Певно, це все ж норма. Прийнята всіма: суспільством, людською спільністю в цілому і особисто кожним. Намагання визначити щось як святиню, яка не підлягає розмиттю.

Але віра лише тоді істинна, коли вона завізована совістю”.
Ось так мовилось і думалось.

Якщо з позицій сьгоднішніх мого і суспільного досвіду проаналізувати ці слова, то можна помітити, як підсвідомо сам себе і співгромадян своїх заспокоював, що моя віра в одну з тодішніх “святинь” істинна і непохитна, проте...

Глибоко помиляються ті, хто в крайньому роздратуванні звинувачує Вас у зраді всіх всуціль. Так, Ви підставили декілька своїх “команд” і, здавалось би, найближчих соратників. Але чомусь кожного разу ся гірка чаша обходила кількох осіб, які невразливими переходили з одної закладеної Вами в чергову, намічену на заклання, команду. Олександр Яковлев, Вадим Бакаїн, Гавриїл Попов, Георгій Арбатов, Анатолій Собчак, Юрій Афанасьєв і ще дециця їхніх дрібніших побратимів — ця ланка залишалась недоторканою за всіх мікропереворотів і пертурбацій “кадрів”. Головна помилка Ваших найзатятіших викривачів полягала в тому, що вони в благородному гніві не помічали “домашніх заготовок” і приймали за чисту монету Ваші сутички на людях зі згадуваними вище непотоплюваними. Вони (і я разом з ними) навіть не припускали, що уколи, які наносили Вам ті самі Яковлев, Попов, Собчак чи Афанасьєв, — всього лише водевіль для профанів. І навіть широко захищали Вас від їхніх наскоків.

Якось О. М. Яковлев, розслабившись після карнавально-го “путчу”, назвав своїх і Ваших противників “шпаною”. Залишаю пріоритет на цей понятійний апарат за академіком. Але цілком очевидно, що саме Вам і потрібні були “нешасні люди”

на парламентському рівні, найсправжніша парламентська “чернь”. Ні, не в тому зневажливому соціальному розумінні, не з тим презирливим ярликом. “Чернь” у тому духовно-моральному сенсі, як писав про це російський мудрець Іван Ільїн в “Аксиомах влади”: “Люди становятся чернью тогда, когда они берутся за государственное дело, движимые не политическим правосознанием, но частною корыстью... чернь не знает общего интереса и не чувствует солидарности... Она совершенно лишена сознания государственного единства и воли к политическому единению...” (Новое время.— 1990.— № 10.— С. 41).

Але саме “чернь”, як відомо, заради своїх вигод, своєї користі вміло підшукує собі опікунів, добровільно приймає послух перед ними, втім, якщо треба, успішно маскуючи його (“чернь на выдумки хитра...”).

Мабуть, ще різкіше сказав про цю чернь із руйнівним інстинктом Достоевський. Не поділяю його різкості, на кшталт “наволоч”, я все ж таки хочу процитувати письменника, не порушуючи авторського права:

“В смутное время колебания или перехода (тут і далі підкреслено мною.— *Б. О.*) всегда и везде появляются разные людишки. Я не про тех так называемых “передовых” говорю, которые всегда спешат прежде всех (главная забота) и хотя очень часто с глупейшею, но все же с определенной более или менее целью. Нет, я говорю лишь про сволочь. **Во всякое переходное время подымается эта сволочь**, которая есть в каждом обществе, и уже не только безо всякой цели, но даже не имея и признака мысли, а лишь выражая собою изо всех сил беспокойство и нетерпение. Между тем эта сволочь, сама не зная того, почти всегда подпадает под команду той малой кучки “передовых”, которые действуют с определенной целью, и та направляет весь этот сор куда ей угодно, если только сама не состоит из совершенных идиотов, что, впрочем, тоже случается... В чем состояло наше смутное и от чего к чему был у нас переход — я не знаю, да и никто, я думаю, не знает... А между тем дряннейшие людишки получили вдруг перевес, стали громко критиковать все священное, тогда как прежде и рта не смели раскрыть, а первейшие люди, до тех пор так благополучно державшие верх, стали вдруг их слушать, а сами молчать; а иные так позорнейшим образом подхихивать” (Ф. М. Достоевский. Полное собрание сочинений в 30-ти томах. Т. 10. Бесы.— Ленинград: Наука, 1974.— С. 354).

Я рішуче проти того, щоб одним миром мазати всіх “передових”. Серед них були і є люди чесні, які щиро й благородно прагнули оновити занепадаюче суспільство, дати кожному народові, кожній нації законне право самовизначитися і реалізувати своє природне, Богом дане, право на державну незалежність.

Але чи є гарантія, що серед цих, передових, не було й немає особин, які сповідують зовсім іншу мету, таку, котру з холодною жорстокістю визначив Петро Верховенський: “Вы призваны обновить дряхлое и **завонявшееся от застоя** дело... Весь ваш шаг пока в том, чтобы **все рушилось**: и государство, и его **нравственность**. Останемся только мы, **заранее предназначившие себя для приема власти**: умных приобщим к себе, а на глупцах поедем верхом... Мы организуемся, чтобы **захватить направление**; что праздно лежит и само на нас рот пялит, того **стыдно не взять рукой**” (там само.— С. 463).

То чи є гарантія, що серед благородних передових немає верховенських? Поклавши руку на серце, об’єктивно оцінюючи сьогоденні реалії, змушений відповісти: немає таких гарантій. Бо “ті, що заздалегідь призначали себе для взяття влади”, вже руйнують мораль і йдуть верхи на тих, хто їм наївно повірив; і “захопивши напрямом”, не беруть, а хапають обома все, “що погано лежить”. І чи варто говорити з приводу того, хто опинився серед “дурнів”, на яких сьогодні “йдуть верхи”?!

...Отож, зібрався З’їзд народних депутатів, вперше — як це настирливо підкреслювалось — “обраних демократично”.

Цікаве це було і глибоко повчальне дійство! І видовище.

Кілька днів як письменник я буквально потопає у розкоші пізнання, вивчаючи обличчя, звички, систему жестів, гру емоцій, амбіцій, награних істерик, заздалегідь підготовлених експромтів, демонстрацію “сміливості” думок, своєрідний вікторіанський мовний стиль, що родичався з напівблатним арго; нав’язливу зневажливість у одязі — аж до майок з візиткою “Мальборо”; розкутість у спілкуванні з президією і навіть із Самим, що переходила в ризиковану фамільярність: деякі депутати, перевалившись через стіл президії — розрізом піджака до зали, — для рівноваги грайливо відкидали ногу.

Боронь Боже, це не стосується більшості нормальних депутатів, які боязко поглядали на згадувану вище **агресивну меншість**. Ці (запозичую з улюбленого блоку радикалів — “ця країна”), так от ці з перших хвилин роботи з’їзду відразу ж визначились у добре згуртовану зграйку. Відчувалось, що вони раніше пройшли відповідний тренінг: відразу ж окупували

трибуну і мікрофони і, користуючись недосвідченістю більшості, “повели” з’їзд.

...Не знаю чому, але першим мою увагу привернув Анатолій Собчак. В елегантну пошитому костюмі, вище середнього зросту, без зайвих “соцнакопичень”, він відчував себе господарем становища. Атестований як “найвідоміший юрист”, він перманентно бовванів біля мікрофонів, підправляючи і регламент, і самого Голову, не кажучи вже про колег, на адресу яких відпускав колючі репліки.

Гострий на слово, з доброю реакцією, з іронічною посмішкою, що ледь приховувала зневажливу зверхність до сіряків, він спочатку багатьох буквально зачарував.

Мені завжди імпонувала — і в друзях, і в супротивниках — така собі розкугість і, пробачте, підкуплива нахрапливість, коли і знаєш, що людина бреше в очі, але настільки щиро, з такою веселою самовпевненістю, що викликає... симпатію.

Гадаю, не відкрию особливих “творчих секретів”, коли скажу, що в письменницькому “комп’ютері” закладені своєрідні “касети” зі стереотипами певних, добре вивчених ним типажів. І якщо в полі уваги з’являється нова, небуденна особистість, він підсвідомо підшуковує зі свого запасника схожий з “новобранцем” психоантропними характеристиками тип, за яким, уже вивченим, пробує відгадати чи розрахувати, чого можна чекати й від новачка.

Спостерігаючи за Анатолієм Собчаком, я все більше натикався в своєму запаснику на відомий зразок, який з легкої руки мого геніального земляка тріумфально простує по всьому світу.

Ось він у черговий раз, в’юнко обходячи колег, рішуче просувається до мікрофона. Ллється чергова філіппіка — чи то на адресу попереднього виступника, чи то на адресу президії. Вчинивши ескападу, він так само впевнено повертається на своє місце, лукаво підморгуючи сам собі: ану, мовляв, як ти, дорогий колего, будеш відмиватися?

Анатолій Олександрович абсолютно незворушний, коли його, тут же, “на людях”, ловлять на пересмикуванні фактів, неточностях, а то й прямій брехні. Пореготавши досхочу, розвівши руками, — мовляв, що вдієш, буває, — він з такою самою незворушністю готується до чергового кидка на мікрофон. Вражають його очі: майже невлітими, оскільки дивляться... врізнобіч.

Так, він відштовхує і водночас чимось приваблює, як і безсмертний Хлестаков. Але гоголівський герой симпатичний

тим, що, відчайдушно прибріхуючи, підсміюється над властями. Себто його грішки окуплюються гріхами городничого та іже з ним, на яких Хлестаков чесно грає.

Інша річ — Анатолій Олександрович. На відміну від свого візаві, він сам належить до властей. Обранець і довірена особа народу. І якщо вже він “хитрує”, то обшахровує не владу, бо сам — влада, а — пробачте за пафос — народ, який обрав його. Тобто сам народ виявляється в ролі неначе б його спільника в ошукуванні... народу.

Яку небезпеку таять у собі такі особи, свідчать посттбіліські події. Адже саме Собчак, що очолював комісію зі розслідування трагедії, обвинуватив у всьому армію, відкривши дорогу до влади режимові, котрий завдав грузинському народові страждання і людські жертви, які багаторазово перевищують тбіліський інцидент.

Пане Горбачов! Як натура тонка, що добре читає з листа характери, Ви ж чудово “прочитали” А. Собчака від коми до титли. Якщо вже не настільки досвідчені помітили одну, яскраво виражену особливість Анатолія Олександровича — починати тезою, яку в кінці того самого абзацу дезавуювати, — то Ви ж бачили Собчака в глибинах найсокровеннішого. І от дивина: бачили і знали, але чомусь він завжди залишався невразливим при Вас, тим часом як інших Ви здавали повзводно. А чи не тому, Михайле Сергійовичу, що, подібно до вже згаданих недоторканих і, як не парадоксально, Бориса Єльцина, — Анатолій Собчак як тип Вам був потрібен?

Якось, у хвилину відвертості (справжньої чи награної), Ви зізнались, як, прогулюючись з ім’ярек своїми “Воробйовими горами”, поклялися зруйнувати “цю прогнилу систему”. Але оскільки Ви не просто діти авторитарного режиму, а зодчі і ревні охоронці його, то вже досконало знали, що зруйнувати режим, не ліквідувавши партію, вельми і вельми складно. (До речі: Ви і Ваші спільники завжди лукаво “плутали” Політбюро, ЦК, обласних і районних кадрових апаратників з мільйонами партійців, які мали єдину перевагу: гнути спину і “за того хлопця”, та ще платити партподаток, відриваючи від своєї злиденної зарплатні на утримання всього цього таємничого ордену, очолюваного магістром, себто Вами, Михайле Сергійовичу. А йшло на це, м’яко кажучи, немало!)

Згідно із розшифровкою асигнувань на фінансування діяльності місцевих партійних комітетів і партзакладів, опублікованої в “Известиях ЦК КПСС” (№ 5.— 1991), лише на зарплату, різноманітні надбавки, фонд преміювання і соціаль-

не страхування службовців цих комітетів у 1990 році витрачено 690 млн 800 тис. рублів, а на 1991 рік планувалося (при скороченому апараті) — 499 млн 850 тис. рублів. У тій самій розшифровці є цікава графа “Лікарняні заходи, придбання путівок в оздоровниці для працівників апарату і ветеранів партії, фонд допомоги” — 807 млн 950 тис. рублів у 1990 році і 594 млн 750 тис. рублів — на 1991 рік.

Второпали? Більше навіть, ніж суми, вражає це “поєднання” “для працівників апарату, ветеранів партії, фонд допомоги”.

Впевнений, якщо чесно розшифрувати і прозвітувати, то лише символічна частина цих видатків йшла до ветеранів і на допомогу. Що ж до партійних платників податків, то вони навіть символіки не бачили.

У партії до моменту її заборони десь близько зі 16 млн комуністів, як свідчить О. С. Шенін (“Известия ЦК КПСС”.— № 7.— 1991), налічувалося 406 тис. керівників закладів і організацій, понад 1,5 млн працівників адміністративно-керівного апарату. Ось саме ця частина партійно-державно-господарської еліти (та й не всі апаратні працівники!) і отримувала блага за рахунок інших мільйонів партійців.

Одначе повернемось до головного. Тепер-то Ваш давній задум зрозумілий: для руйнування, як і для творення, Вам потрібні були відповідні кадри, котрі, як справедливо відзначив Ваш духовний предтеча, вирішують все.

І Ви їх просунули в усі структури суспільного організму. Прибравши, за своїм звичаєм, позу наївного невідання стосовно того, що основні “кадри” були атестовані далеко за межами нашої колишньої багатонаціональної вітчизни.

Але про це ми, невтаємничені, довідалися лише 1991 року на т. зв. “закритому” засіданні Верховної Ради, де документ під многократним грифом “таємно” про т. зв. “агентів впливу” відважився через 14 років оприлюднити Крючков. (Ніяк не позбавлюсь думки: а чи не ця інформація підштовхнула впливових осіб прискорити переворот?)

...Як не парадоксально, але ми, що відчайдушно повірили Вам, і Ви, експлуатуючи нашу віру, прагнули спочатку, по суті, одного й того самого — кардинально змінити авторитарну, жорстко регламентовану систему, демократизувати її на універсальному праві особистості, на розмежуванні законодавчої, виконавчої і судової влади. Особливо ж нас, націоналів, вабила Ваша прихильність до самовизначення націй, до набуття народами СРСР реального суверенітету і незалежності. Не

меншою мірою збігалися Ваші і наші устремління до багато-партійності, до зняття з КПРС “керівної ролі” і перетворення її в парламентську партію. Більше того, ми йшли далі, вимагаючи осудити поіменно верхній партповерх і членів правлячого таємного ордену в ньому за криваві репресії, за організацію голоду 1933-го. І не тільки осудити, а й рішуче розірвати генетичний зв’язок з компрадорською партбуржуазією, і, очистившись від скверни, створити Партію Соціальної Справедливості і захисту всіх трудящих.

Щоправда, остання вимога, з якою і я не раз виступав на всіх рівнях, чомусь завжди холодно зустрічалась і Вами, і Вашими спільниками — найрадикальнішими демократами.

Але — о горе нам, профанам! Ми у своїй наївності і не підозрювали, що наша істинна віра в перебудову експлуатувалась для зовсім іншої мети. Та й звідки нам, сірим, було знати, що “перебудова”, яка здавалась нам вітчизняним і особисто Вашим винаходом, була спланована... не в нас?! Думається, “масам” небезінтересно буде познайомитися з неупередженою думкою колеги з американського журналу “Тайм” за 24 лютого 1992 року.

Карл Бернстайн, взявши інтерв’ю в 75 представників рейганівської адміністрації і Ватикану, дійшов висновку, що ще 7 липня 1982 року в результаті зустрічі між Рональдом Рейганом і папою Іоанном Павлом II було досягнуто спрямованої проти СРСР, Польщі та інших країн Східної Європи угоди про проведення таємної кампанії з метою прискорити процес розпаду комуністичної системи (до цієї статті ми повернемося пізніше).

Хочеш чи не хочеш, Михайле Сергійовичу, але прокльовується питання, а чи не... встигли “агенти впливу” ще до 1985 року здобути добрий вишкіл і тренінг та чіткий, транскрибований план дій, аж до того, як проводити виборчу кампанію і як, використовуючи неточності й щілини в Законі про вибори, юридичну неосвіченість населення, — як завдяки усьому цьому та подібному добути депутатські мандати для “своїх”?

Якщо це так, то якраз добре поінформовані в передвиборчому безладді і просунули вогнебезпечний матеріал із самих низів, який, нібито стихійно, а насправді регульований “своїми”, розхитував би Верховну Раду і всю суспільно-політичну структуру. Саме цей матеріал, ангажований зі складу аутсайдерів суспільства (колишніх в’язнів без совісті; осіб різних кольорів — впритул до небесно-голубого; ображених колишніх пар-

тократів і просто типів з реактивною психікою), і мав скласти ударний батальйон. Його завдання: “від імені самого-самісінького народу”, але під рукою поінформованих, зробити пробойну в системі, в яку без опору ввійшли б професіонали. Роль комвзводів і вся чорнова робота покладалася на всіх цих мурашевих, болдиревих, тутових, старовойтових, бурбулісів, федорових (юрист), бурлацьких та інших представників своєрідної робочої і люмпен-інтелігентської аристократії. А майстри вищих рангів час від часу підбадьорливо-поблажливо поплескували їх по плечах, але тримали на чималій віддалі, як напівкровок. Для брудної роботи.

Чи відали Ви про це? По добре зімітованій розгубленості, начебто й ні. Ї ми вірили Вам, позаяк просто не припускали, щоб, знаючи про кричущі порушення Закону про вибори, про прямі підтасовки на виборчих дільницях, про погрози фізичної розправи у випадку “неправильного голосування”, про множильну техніку, друкарні і валюту, що постачались прямцем із зарубіжних спецфондів на допомогу радикалам, — і справді неможливо уявити, щоб Генсек не відреагував.

Справді — неймовірно, щоб, знаючи це... Неймовірно, але все упертіше схиляєшся до думки, що **Ви про це відали, Михайле Сергійовичу!**

Особливо гірко усвідомлювати, що благородні поривання, високі ідеї духовного оновлення, відродження національної гідності і реального суверенітету, справжньої демократії — ці вищі вартості, за які саджали і гноїли у в'язницях, зокрема наше і моє покоління “шістдесятників”, — із цього святого знамена був пошитий маскхалат для приховування зовсім інших задумів.

...Отож, уже в перші дні з'їзду мимовільно почали проступати контури якоїсь артілі. Щоправда, вона спочатку діяла по можливості приховано: всі розробки здійснювалися за межами Кремлівського палацу, на приватних квартирах. На самому з'їзді в ролі тарана був використаний Юрій Афанасьєв.

Прикметна особистість! Комсомольський пестун 1950–1960-х років, він ріс з неймовірною швидкістю, просуваючись ієрархічною драбиною. А незабаром припекло зі взаємообміном “кадрами” між Францією і колишнім СРСР.

На відміну від нинішніх, у ті часи навчання за кордоном не було особливо престижним. Тому більшість під будь-якими приводами (адже вдома чекала парткар'ера) відбрикувалась. Одне слово, колеги таємно змовились і висунули в

Париж найменш (на їхню думку) перспективного — Юрія Афанасьєва...

Все це минуло непоміченим і для багатонаціональної співдружності, і науки зокрема. Як і в кого він там стажувався, але повернувся Юрій Миколайович зовсім іншою людиною. Він і до того не відзначався витонченістю стилю, а після Парижа то й зовсім розперезався. До обличчя приклеїлась постійна гидлива гримаса. Голос поважчав разом з фігурою.

Але найбільше вразив колишніх колег кидок Афанасьєва в кар'єрі. Не вельми вдатний в науках, елементарний компілятор “марксо-ленінських джерел” (погортайте його дисертації), найвірніший апологет соцсистеми, він здобув доктора наук, потім і цілий історико-архівний інститут. Одне слово, за ним вгадувалася чиясь могутня рука, що весь час підштовхувала вгору і манила з-за кордону, де він став завсідником.

Погляди, позиція і понятійно-категоріальний апарат Афанасьєва настільки швидко змінювались і оновлювались, що він вийшов на трибуну з'їзду вже в третій інкарнації — від партократа — соцдемократа — до прямого антирадянщика. За порогом ще звучало відлуння його “марксо-ленінського” голосу, а з кремлівської трибуни він уже поливав і Маркса, і Леніна, і депутатів як “агресивну більшість”, що стояла на шляху демократизації.

Такий ось Юрій Миколайович — колишній комсомольський функціонер і партократ, а нині грізний радикал.

Отож, визначився трикутник вістрям вниз, або — як у колишній останкінській заставці — вістрям в глядача.

А на верхівку вістря, як зазначалося вище, був відряджений Юрій Афанасьєв. Ось цей трикутник і оформився в “Міжрегіональну депутатську групу” (МДГ). В таку собі, як намагались подати профанам її фундатори, невинну, навіть не фракцію, а ледь чи не гурток за інтересами. Так би мовити, “стихийно утворений” осередок.

Наївна, недосвідчена більшість депутатів так і сприйняла це утворення.

Але хто-хто, а вже Ви мали знати (як потім і ми зрозуміли), що це далеко не безгрішна артіль. Ї утворилась вона не стихійно і водночас.

Адже й сліпому ясно: створити буквально за кілька днів настільки професійно сформовану ланку, зі всіма ознаками корпоративного ордену, могли тільки професіонали.

А що це не просто гурток випадкових людей, а ядро майбутньої партії, свідчить блискуча поінформованість тих,

що ввійшли у ланку, про місце і час дії, узгодженість і бездоганна синхронність акцій і, зрештою, жорстка до жорстокості дисципліна і суворі підлеглість низу верхам.

Я з гіркотою спостерігав, як один з депутатів-земляків, талановитий учений, чесний, непоступливо принциповий, зі своєю яскраво оригінальною позицією, потрапивши в міжрегіоналку, раптом зів'яв і посірів. За кожного голосування він боязко, з-під руки, озирався, запитуючи очима одному йому відомого “месіра”: яку кнопку натиснути? Інколи, по забудькуватості, сам визначався, але, спохопившись, знову зв'язався з ним очима — і нервово-покwapливо міняв кнопку.

А нервувати було від чого й чому: трикутник мав тонко відрегульовану розвідсистему, досить розгалужену мережу стукачів і наглядачів... Там складались і зберігались досє на всіх, більш чи менш помітних опонентів, за багатобальною системою: хто, як і за що голосував, хто, як, за що, проти чого і ко-го зі “своїх” виступав.

Зразок подібного “словника” та інші інструкції з цього приводу, зокрема і за підписом Аркадія Мурашова, Ви знайдете в архівах почилої в Бозі Верховної Ради. Якщо, звичайно, той самий Мурашов чи Баранников вкупі зі Степанковим уже не провели вилучення.

Як уже писав у правдинських публікаціях, одним з головних постачальників компромату стало... поіменне голосування.

Уявляєте, як можна благородну справу перетворити в підленьке наглядатство і сексотство, коли воно потрапляє в брудні руки?! Наївно гадаючи, що діють згідно зі своєю совістю, більшість депутатів і не запідозрювала, що хтось, вирвавши з контексту попередніх дебатів наслідки голосування і відтявши їх від мотиваційних причин, за цими “поіменними” заводить на них справи. Оскільки преса, радіо і телебачення впевнено і цілеспрямовано окупувались “своїми”, то наслідки поіменного голосування використовувались з метою всесоюзного шантажу і цькування депутатів, які насмілились мати позицію, відмінну від демократів нової хвилі. Причому, цькування йшло з вражаючою узгодженістю домашніми та забугорними рупорами.

Михайле Сергійовичу, якщо я про це знав, то Ви вже — тим паче.

На що ж Ви розраховували, демонстративно, неначе в безсиллі, розводячи руками і впевнено здаючи одну за другою не лише позиції, а й своїх соратників, повзводно й поротно?

Якщо прийняти правила гри, тобто повірити у Ваше невідання, тоді як же поціновувати, суто по-людськи як зрозуміти все подальше?

Пасинок війни, що пережив усі злигодні воєнного часу і повоєнної руїни, син потомствених хліборобів, онук репресованого “під куркуля” діда, Ви нічим не відрізнялися від мого покоління п’ятдесятих — шістдесятих років. Босоного дитинство, батьківський піджак і картуз. Ранне пізнання солі праці. Не в теорії, а на практиці: селяни прилучаються до землі з дитинства.

Школа. Мрії, мрії... Ми тоді ще, в одміну від сьогоднішніх дітей бізнесу, — ми тоді ще мріяли про щось високе, про подвиги і, як на нинішні скептичні часи, інші романтичні нісенітниці.

Так, ми були романтиками: “Раньше думай о Родине, а потом о себе”, що нині вже й поготів викликає гомеричний регіт. А ми пишалися своєю Батьківщиною, яка зупинила епідемію фашизму. Ми пишалися батьками — живими і мертвими, — що перемогли доти непереможного ворога. Ми разом з невітшними матерями плакали над похоронками. І, як свої власні, гордо носили пілоти з зірочками.

Ми хотіли бути офіцерами і весело йшли в армію. Ми хотіли вчитись не лише для себе, а й для народу, для Вітчизни.

Так, ми були романтиками, бравуючи в інститутах і університетах у батьківських галіфе і гімнастерках — найпрестижнішими “парами” тих літ.

А потім уже кожен творив свою долю сам, “без лапи”. Ви, приміром, пішли по комсомольській і партійній лінії. Ви росли динамічно, Вас було видно здалеки, і в цьому нічого нема негожого чи ганебного: талант і в “цій країні” цінувався. Так, Вам було нелегко пробиватися крізь пластмасову, зледащілу в певній частині — але багаторазово меншій, аніж нинішні радикали, — скорумповану, добре захищену номенклатуру. Ще важче було пробитися крізь могутнє силове поле, що відгороджувало від стороннього ока таємниці партгордену, в святая святих його — Політбюро. Але, завдяки своїй цілеспрямованості, волі, чудовій реакції і чуттю на нове, — Ви прорвались і в цей закритий заповідник. І ми щиро раділи, переживали і як могли сприяли Вашому важкому сходженню на самий пік Олімпу — на посаду Генсека.

Ми були з Вами, коли вирішувалось питання: хто ж — Гришин чи Горбачов? Бо за Вами вже чітко визначився імідж прогресивної людини, що замахнулася докорінно оновити су-

спільство. Але найголовніше — що з розумінням ставилась до найгостріших національних проблем.

Так, на першопочатках Ви всі ці гарячі точки чітко позначили і заявили. І команда соратників визначилась: Єгор Лігачов, Микола Рижков, Едуард Шеварднадзе, Борис Єльцин. Потім до них підтягнулися Олександр Яковлев, Євген Примаков, Анатолій Лук'янов, Леонід Абалкін, Володимир Крючков, Дмитро Язов, Нурсултан Назарбаєв, Володимир Івашко...

Нас об'єднувало устремління: оновити, змінити, перебудувати... Але більш, ніж упевнений, — ні ми, низові, ні навіть верхні на Олімпі — Єгор Лігачов, Микола Рижков, Анатолій Лук'янов, Нурсултан Назарбаєв, Дмитро Язов, Володимир Івашко, та спочатку і Борис Єльцин — не відали, що це закінчиться **зміною існуючого ладу**. Подібна думка була просто неприпустима: щоб у такому кривавому двобої з фашизмом відстояти, а тут — “мирним шляхом”... Незбагненно!

Я тут не оцінюю лад — поганий він чи не зовсім поганий, соціалістичний чи феодальний. Я говорю про принцип — про зміну будь-якого ладу (тобто про дію, яка в будь-якій конституції будь-якої країни — чи то США, Англія, Камерун, Сейшельські острови, Швеція чи Болгарія) — в усіх випадках кваліфікується як державна зрада.

Так от, якщо суто по-людському підходити до того, що трапилось, — чи міг колишній пасинок війни, син свого батька-матері, хлопець від “землі” — чи міг він відступитись від Батьківщини, яка підняла його на найвищу верховину влади, — чи міг він стати відступником її? За людськими поняттями — ні! Він міг помилитися, але не зрадити.

Чи міг би хто із нас, навіть у гарячці, припуститись, що хтось замислив під корогами оновлення **відновити капіталістичний лад**, котрий — як не крути — передбачає експлуатацію людини людиною?!

Нині, після глобального шоку, осмислюючи те, що трапилось, усе більше схиляєшся до думки, що ми чинимо ще одну, не менш тяжку помилку, обвинувачуючи тільки Вас і “ваших” у сподіяному. Не Ви і не Олександр Яковлев з присними задумували і готували нам цей політичний Чорнобиль. Більше того, навіть не ЦРУ чи інші спецслужби замислювали цю страшливу акцію: вони теж лише реферували, деталізували план розгрому та підшуковували і виховували дійових осіб і виконавців.

Що ж, коли віддатися емоціям, то й справді схоже, що О. М. Яковлев талановито провів операцію із реставрації капіталізму в Східній Європі і Прибалтиці.

Але якщо припустити, що Яковлев вважає, ніби це його заслуга, то й він перебуває в рожевому невіданні.

І Ви, Михайле Сергійовичу, хоч би й “перший німець” чи навіть “перший американець”, — теж всього лише пішак в останньому ряду сатанинської гри.

Але, з огляду на службове становище, Ви — хотіли того чи ні — відіграли першу роль троянського коня, мешканці якого укорінились в осердя нашого духу. В результаті сподіяно те, чого неспроможні були вчинити протягом століть найпідступніші, витончені і жорстокі вороги людства, включаючи фашизм.

І найтяжчий гріх, що з волі чи з неволі падає на Вас, — навіть не в реставрації капіталізму (тут перебудовники явно промахнулись — капіталізм західного зразка у нас не пройде!), а в політичній розпусті, коли Ви на очах світового співтовариства почергово віддавались то заокеанським, то західноєвропейським лідерам.

Можливо, і всупереч своїй волі, але саме Ви відкрили шлях тим, хто з ніг на голову перевернув одвічні поняття совісті, честі, гідності, вірності Батьківщині, обов'язку і присязі, канонізувавши як чесноти першої категорії — ренегатство, шахрайство, колаборантство, нігілізм, клятвовідступництво, нахабне злодійство, продажництво, торгівлю ідеями, ідеалами і національними святинями, облльовування історії, приниження воїнів Великої Вітчизняної і ветеранів праці. Тим, хто нацькував народ на народ — на чіх руках кров Карабаху і Цхинвалі, Баку і Сумгаїта, Тирасполя, Шуші, Вільнюса й Оша, — всіх без винятку гарячих точок міжетнічних сутичок.

Отруївши духовну ауру, вони унормували найвідворотніше — **апологію зради**. І уже відверті — не лише за нашими, а й за законами всіх цивілізованих країн — шпигуни і запроданці стають героями. Типажі, подібні зраднику Батьківщини Гордієвському, діляться своїми “спогадами” як... борці проти застою. Далеко не голубий хапуга Артем Тарасов трактується як невинний підприємець. Нарешті, Борис Єльцин амністує хабарників, знову ж відвертих шпигунів, аж до вбивць. А чого не сподієш задля того, аби звільнити у в'язницях і таборах місце для своїх політичних супротивників?!

І найбільше блюзнірство — цих прирівнюють до самого Андрія Сахарова як... правозахисників!

Так, при Вас, саме при Вас, Михайле Сергійовичу, **зрадництво стало нормою**. І не лише в нашій обридженій країні. Страшно признатися, але справа обернулася так, що вся країна, всі ми мимоволі стали... зрадниками наших друзів і в колишній соціалістичній співдружності, і в арабському світі. А тепер ось і щодо братів-слов'ян. Довго ж нам доведеться спокутувати гріхи, заки продані і зражені розберуться, що до чого, і простять невинним!

Згадую свою першу поїздку — ще до виборів у січні 1989-го — в багатостраждальний Спітак, після апокаліпсичного землетрусу. Відразу ж після повернення з Вірменії серед інших потрапив на зустріч творчої і наукової інтелігенції з Вами.

В Єревані мене попередили, що мій намір запропонувати введення в Карабасі прямого президентського правління викличе гнів Генерального. Але я все ж — у зловісно дзвінкій тиші — оприлюднив його на зустрічі. З Вашого вельми похмурого вигляду і з того, що у звітах засобів масової інформації мій виступ було спотворено до невпізнання (з нього начисто вишкребли головну думку), я утвердився в тому, що попередження мали сенс.

Обмовлюся: знаю, як хворобливо гостро сприймала навіть натяк на президентське правління азербайджанська сторона. Та нині і я б утримався від цього. Але тоді, в січні 1989-го, та ще і в 1990-му, мені здавалося, що подібна модель з виводом на центр усіх структур управління областю — на суворо обумовлений час — розвела б ворогуючі сторони і пригасила пристрасті.

Але Ви весь час ухилялися од відповіді, уступаючи право дати його то Примакову, то ще комусь. Врешті-решт, з документа були вилучені всі більш-менш конкретні пропозиції нашої делегації, що вивчала проблему Карабаху на місці. Таким чином, делегація виявилась між двох огнів: вірменська сторона звинуватила нас у проазербайджанській позиції, азербайджанці — в провірменській.

Ми — що ж — переживемо, але чи переживуть два народи, які, вже й забувши про предмет суперечки, просто винищують один одного в сліпій ненависті?

А ситуація в Прибалтиці? Вперше я побував там, коли і Ви удостоїли своїми відвідинами Литву, де вже розкручувався бурхливий вир пристрастей. За логікою подій, саме час було приймати політичне рішення: домовлятися з ворогуючими сторонами про економічну незалежність республіки з

обов'язковим і однозначним захистом “некорінного” населення.

Ви ж кілька разів на день змінювали свої позиції. То ортодоксально відстоювали статус-кво: мовляв, і мови не може бути про незалежність; то підігрували радикалам: беріть хоч зараз цю саму незалежність. І до того заплутались, що вже й зовсім почали втрачати контакт з аудиторією.

Але Ви завжди вміли переакцентувати увагу на інших. Якось, вкотре виплутуючись, Ви раптом перед камерами телебачення звернулись до мене: “Ось сидить мій старий друг Борис Олійник...” Я, звичайно ж, подумки розкланявся, ще не запідозрюючи, як тонко мене примкнуто до “сподвижників”. Причому, на контрапункті, адже я ще в перші дні першого з'їзду однозначно підтримав прибалтів у їхніх прагненнях до економічної незалежності.

Та особливо гостро відчув підніжку, коли ми з групою депутатів летіли гасити вже й зовсім вибухонебезпечну ситуацію в Литві у січні 1991 року. Очоловав делегацію тодішній Голова ВР Білорусії Микола Іванович Дементей. Прибути мали б не пізніше ніж 13 січня. Але хтось розпорядився зупинитись у... Мінську на ночівлю. Таким чином ми опинились у Вільнюсі лише вранці 14 січня.

І тільки там, продаючись до парламенту крізь 60-тисячний натовп, що жбурляв нам в обличчя “Вбивці!”, я почав щось розуміти.

Трагічна картина дещо прояснилася після бесіди з Ландсбергісом і перегляду відеокасет, які закарбували події тієї трагічної ночі. Виявляється, саме в ніч з 13 на 14 січня, коли ми ночували в Мінську, і відбулася кривава сутічка, що забрала людські життя.

Зіставляючи події, я тепер схильний запідозрити: чи не знав хтось заздалегідь про підготовку провокації, і, аби поставити делегацію перед сподіяним, пригальмував її прибуття. Бо, прибувши вчасно, ми б, поза всіляким сумнівом, кинулись гасити пожежу.

Проте й нині вважаю, що, хоч і з запізненням, але ми все ж запобігли значно трагічнішому, що загрожувало обійтись вже сотнями людських жертв.

Обстановка у Вільнюсі з ранку до 22.00 14 січня була вкрай вибухонебезпечною. Супротивні сторони жорстко, якщо не жорстоко, стояли кожна на своєму. Розгублений Ландсбергіс, що скликав близько 60 тисяч литовців на свій захист, намагався утримати нас у парламенті, побоюючись штурму.

Ми пояснили, що — навпаки — чим скорше вступимо в переговори з військовими, тим краще і для нього, і для всієї Литви, і для військових, і для нас.

Військові, доведені до крайнього ступеня роздратування, бо протягом останніх тижнів (вони так пояснили) їх цькувала не лише вся преса, радіо і телебачення, але і місцеві жителі, обзиваючи окупантами, закидаючи камінням військове містечко, брутально ображаючи, — були непоступливими. Відчувалось, що вони з відчаю ладні на все. Ї без того вибухову атмосферу нагнітали дружини офіцерів, котрі надривно вимагали захисту.

Поділяючи їхній біль, я все ж намагався в'яснити у військових, хто дав команду штурмувати телецентр? Відповідали: самі солдати рушили виручати депутацію російського населення, яка прямувала з петицією до парламенту, але була побита.

Ми все ж вимагали показати наказ на подібні дії і назвати: хто конкретно з центру дав його? Генерали вкотре виходили в суміжну кімнату на перемови.

А тим часом ми курсували від військового містечка до Ландсбергіса і назад. Тривога наростала. Ї лише о 22.00 нарешті звели обидві сторони в нашій резиденції, відмінили наказ, що готувався, про комендантську годину і режим. Народ поступово почав розходитися з-під стін парламенту. Слова безсилі передати всю напругу того важкого дня. Не зважуюсь дати і оцінки діям сторін. Нагадав же про цей зловісний фрагмент лише з тим, аби ще раз твердо сказати: **не могли самі військові, хоча б у крайньому разі без усного дозволу центру, вийти з містечка.** Тепер, спираючись на досвід перебування в усіх гарячих точках, чи так уже я буду далекий від істини, якщо припушу, що і ця трагедія розігралась не без Вашого відома, Михайле Сергійовичу? Як і в Карабасі, як і в Сумгаїті, як і в Баку, як і в Оші, як і в Фергані, як і в Тирасполі, як і в Тбілісі, як і в Цхінвали?.. Повірте, я дуже хочу помилитися, але ж сценарій один і той самий: відбувається трагедія, про яку Ви, як правило, “не знаєте”. Ї лише потім, сплеснувши руками, посилає “пожежну команду”, що прибуває із **запланованим запізненням.** На тліючі головешки, на пролиту кров, на похорони жертв.

А Ви знову, наче голуб миру, невинно ширяєте з оливковою гілкою над руїною. Ї знову — “нічого не відаєте”.

Ну, а як же бути з донесеннями агентури кадебе, які задовго до трагедій лягали Вам на стіл?

Правда, Ви переважно перебували за кордоном, де Вас як “Посла миру” вшановували й улещували, вручали всілякі пре-

мії. Але, Михайле Сергійовичу, навіть школяру ясно, що й там, за кордоном, Ви знали все, що діється в залишеній Вами рідній країні. Хотіли б Ви чи не хотіли, але знали, бо така у Вас посада.

А відтак, sacramентальне питання — чому ж Центр завжди запізнювався? — тепер уже відпадає саме собою. Нині цілком зрозуміло, що це входило в чийсь замисли — **“змінити суспільно-політичний лад”**. Звичайно, подібне кваліфікується за старою Конституцією як зрада Батьківщини. Осмілюсь ще раз запевнити Вас, що і за старою, і за новою, і за американською, і за шведською Конституціями атестація та сама.

Але оскільки відступництво у нас стало нормальною практикою, Ви з такою самою легкістю підставили давнього союзника — Ірак. Я жодною мірою не відбілюю Саддама Хусейна (з яким Ви, до речі, напередодні “по-братньому” обнімалися), що вчинив агресію. Це — непростиме порушення міжнародного правопорядку. Але де ж були ми з Вами, коли допіру, в такому самому стилі США буквально розчавили Гренаду, а незабаром і Панаму?! Михайле Сергійовичу, Ви ж не раз побивалися з приводу того, що опоненти в політичній боротьбі сповідують лукавий принцип подвійних стандартів. Дозвольте запитати: скількома ж стандартами ми користувались, розв’язуючи війну в Перській затоці? Причому, навіть не спроміглись розірвати з Іраком договір про дружбу?

Такого підступництва в світовій практиці треба ще пошукати!

Але Ви знову ж стали в позу наївно невтаємниченого, надавши необмежене право своєму найближчому другу виступити, по суті, за розв’язання війни з Іраком. І знову безневинно розвели руками: мовляв, вперше чую. Яким же вражаючим контрастом на тлі мовчання всіх радикалів і правозахисників з приводу агресії США в Гренаді і Панамі, — яким багатозначним контрапунктом пролунав злагоджений, істеричний хор тих самих демократів, що наввипередки засуджували Ірак! Зауважте: не Саддама Хусейна, а Ірак, народ якого десятками тисяч методично розстрілювали союзники всіма найжорстокішими видами зброї!

Але ще дивніше те, що на партійному Пленумі, який збирався в розпал “умиротворення” Іраку, навіть не передбачалось дати хоча б оцінку тому, що відбувається.

Включений до редакційної комісії, почав вивчати проект Політичної заяви. На свій подив, я не знайшов у ньому навіть згадки про трагедію в Перській затоці. На мою пропозицію

засвідчити наше ставлення до цієї бойні члени комісії не відреагували. У зв'язку з чим я залишив своїх колег в “загашнику”, а сам пішов у зал засідань і подав записку на предмет виступу.

Очевидно, “Ваші” вже встигли поінформувати президію, про що я збираюсь говорити: декілька моїх записок залишилось без уваги. І лише після того, як у черговий раз пообіцяв, що сам, без запрошення, окупую мікрофон, мені його надали. Я сказав, зокрема, таке: “...Нинішній стан справ у нашій країні неприпустимо розглядати поза контекстом подій, що відбуваються в світі. А вони, ці події, вже заюшені кров'ю.

...Сьогодні на весь свій зловісний зріст постала проблема, на яку ми зобов'язані дати негайну відповідь, якщо, звичайно, ще не пізно.

Елементарна порядність передбачає говорити правду завжди, навіть коли це не вигідно мовцю. Сей принцип має подвигнути комуністів відкрито сказати про наслідки “Бурі в пустелі”, яка загрожує перерости в ураган третьої світової війни. За екологічною ж шкодою її сьогодні вже можна вважати початком небувалої світової катастрофи. Комуністи, не збиваючись на пошуки персональних винуватців, зобов'язані чесно визнати, що наші дії були, м'яко кажучи, в цій ситуації не завжди оптимальними. Так, агресії Саддама Хусейна, як і будь-якій іншій, — нема прощення. Той, хто розв'язав її, повинен зазнати найсуворішої кари, навіть після того, як він звільнить окупований Кувейт. І світове співтовариство в особі ООН негайно почало здійснювати ці каральні акції, найдійовішою з яких стала блокада. Неухильне сповідування її, що відчутно тисло на Ірак, моральний всесвітній осуд агресора та інші політичні дії, здавалось, вселяли надію на локалізацію конфлікту. Будьмо відверті, адже і ми, аж до фатальної години, не вірили, що війна вибухне. Не вірили, бо, погодьмось, для мирного урегулювання були використані далеко не всі важелі.

В цьому зв'язку варта найпильнішої уваги й аналізу та поквалплива надактивність, з якою американська сторона примушувала союзників з усіх варіантів прийняти як єдино можливий, що не має альтернативи, — військове втручання. Все це, природно, подавалось під благородним прапором захисту загальнолюдських вартостей. І хто осмілився б піддати сумніву цю високу ідею?!

Але ж ми знаємо, що США, за всієї прихильності до загальнолюдського, ніколи не забували про свої національні

інтереси. При тому не соромились визначати загрозу їм у будь-якій точці планети і, як правило, — за тисячу миль від своєї території.

Дозвольте, а в нас що — нема своїх життєвих національних інтересів? Адже в той час, коли американці спостерігають за театром військових дій з дистанції в кілька тисяч верст, СРСР перетворився, по суті, в прифронтову державу, оскільки війна розгорнулася за якихось 260 кілометрів від її кордону. Чи дозволено забувати і той факт, що значна частина населення нашої країни мусульманського віросповідання? Але навіть якщо б цей фактор був і відсутнім, то чи не блюзнірство говорити про цінності загальнолюдські, якщо заради них кидається на смертну Голгофу життя сотень тисяч ні в чому не винних іракців, ізраїльців та й союзників? Мене вражає, м'яко кажучи, сміливість деяких державних діячів, які, для зручності спираючись одним чоботом об Гренаду, а другим — на Панаму, з професорською повчальністю глаголять нам про ті самі загальнолюдські цінності, про порушення прав людини і подібне...

Чи тут діє принцип: “Що дозволено Юпітеру, те не дозволено бичу”? Але ж подібна, прийнята нами вибірковість, свідчить про те, що ми апріорі згодилися з особливою, юпітерською, роллю однієї сторони, будь-які дії якої не підлягають аналізу биків, що покійно бредуть на заклання, в череду яких хтось наполегливо намагається загнати й нашу країну!

Я, переживши другу світову війну, не хочу, щоб далекі нащадки, порпаючись на згарищі екологічної катастрофи, знайшли під попелом обгорілі декларації про національний суверенітет, які так і залишаться лише деклараціями. А тому я закликаю Комуністичну партію разом з усіма суспільними рухами вимагати від Верховної Ради, Уряду і Президента звернутися до світового співтовариства з закликом будь-якими засобами зупинити воєнні дії в Перській затоці. Для цього треба негайно скликати надзвичайну сесію ООН і на Раді Безпеки одностайно проголосувати за припинення методичного розстрілу цілих народів. Одночасно треба створити національні і міжнародні експертні комісії, які б уже сьогодні визначили, чим загрожує людству катастрофічне порушення екологічної рівноваги в Перській затоці. Бо для нас, хто пережив Чорнобиль, зволікання в цьому сенсі — воістину смерті рівнозначне”.

З усього було видно, що Вам дуже не сподобалось сказане. І навіть шокувало, оскільки це було сказано вперше на

такому високому рівні, і пролунало більш ніж дисонансом у згуртованому хорі радикалів. Міністр Безсмертних про бурмотів щось невиразне. Але багато хто підтримав мою пропозицію помістити до Політичної заяви Пленуму останній, V, пункт, який гласив: “Висловлюючи глибоку стурбованість небезпечним розвитком подій у зоні Перської затоки, Пленум закликає державне керівництво країни вжити необхідні додаткові заходи перед міжнародною співдружністю і Організацією Об’єднаних Націй для припинення кровопролиття, попередження непоправної шкоди навколишньому середовищу і переводу воєнного конфлікту в русло політичного вирішення в дусі резолюцій Ради Безпеки ООН” (“Правда”, 4 лютого 1991 року).

Дивно, чи не правда: наймолодший “партократ” вимушений був нагадувати вельми досвідченим цековцям — на чолі зі самим Генеральним секретарем! — про “недогляд”, за яким стояло тотальне знищення цілого народу. Нагадувати державним мужам, що оскільки Америка не вважає за сором відстоювати свої інтереси в будь-якій точці земної кулі, за багато тисяч миль від себе, то невже в нас відсутні національні інтереси хоч би за якусь сотню миль від нас?

Одне слово, що це була змова з темними силами, — тепер уже не викликає сумніву.

Єдине, що належить уточнити: коли і в якому явочному регіоні ця таємна змова була остаточно парафована? Це врахувати не так вже й просто, оскільки, як правило, після протокольного видового ряду Ви майже зі всіма лідерами в подальшому домовлялись “за зачиненими дверима”. Звичайно, ця форма в міжнародній практиці не виключається, але — пробачте за тавтологію — як виключення. У Вашій же діяльності вона стала правилом. І ось тепер піди дізнайся, про що Ви змовлялися за спиною невтаємничених співвітчизників від імені... співвітчизників? Пробачте, Михайле Сергійовичу, але ці “закриті зустрічі” дають простір для будь-яких, навіть фантастичних, здогадок.

Наша громадськість ніяк не могла второпати, чого це, приміром, Вас потягло зустрічатися з Бушем... на Мальту?

На Мальту, що має зловісну славу острова, де гніздилися різні лицарські ордени, де й нині містяться таємні штаб-квартири темних сил?

А, може, саме тому і манило Вас туди, Михайле Сергійовичу? Та ще ця містерія з кораблями! Що, на суші не було гарантій від підслуховування, а перехлюп хвиль і шум води, як

відомо, — найнадійніший захисний екран від зайвих вух? Схоже, Михайле Сергійовичу...

Схоже і те, що домовлялися Ви з Бушем про щось таке (чи не пророблялась, як запідозрює багато хто, і фороська модель?), про щось таке Богопротивне, що саме Небо кілька разів у гніві розкидало кораблі!

Недавно член ВР Російської Федерації, голова Комітету ВР Росії з питань свободи совісті протоієрей В. С. Полосін з гіркою писав: "...в одній масовій газеті наприкінці 1991 року був вміщений знімок, на якому Борис Миколайович Єльцин зафіксований в убранні рицаря-командора Мальтійського ордену, що приймає в Кремлі жезл та інші знаки влади, а також окультний орден асирійської богині Бау. Але ж відомо, що Мальтійський орден здавна вважається центром всесвітнього масонства. До речі, Б. М. Єльцин — другий після імператора Павла I вищий вітчизняний державний діяч, хто відкрито з'явився в одязі командора Мальтійського ордену. На жаль, не знайшлося в команді Б. М. Єльцина людини, яка б повідала йому про долю Павла I". (Тижневик "Гласность".— № 13 (94).— С. 6.)

Засвідчуючи свою глибоку повагу до протоієрея, осмілюсь, проте, запитати: чи впевнений він, що Б. М. Єльцин "другий"? Маю на оці не його "друге пришествя" в одязі рицаря-командора, а таємне посвячення? Осмілюсь припустити, що не другий і не десятий з числа співвітчизників. Чи впевнені ми, що на згадуваній Мальтійській зустрічі, крім усього іншого, Михайло Сергійович не удостоївся бути "посвяченим"? (У цьому зв'язку дозволю собі не погодитися з тими, хто уперто "дозволяє" тільки представникам однієї нації бути масонами. На превеликий їхній подив, скажу, що це — справа інтернаціональна, і в ложах, як у лодях, пливуть і уродзонні слов'яни. Думаю, що і мої опоненти згодяться: принаймні, Єльцин і Горбачов — не євреї.)

Якось, уже після Фороса, Ви кинули насторожливу фразу: мовляв, про те, що трапилось у серпні 1991-го, всю правду ніхто, крім Вас, не знає й не дізнається. Виходить, все, що Ви і Ваші близькі розповідали нам про "путч", — це не вся правда? Отже, Вам є що приховувати?

Але тут уже моя черга дивуватися з Вашої наївності. Та дізнаються, Михайле Сергійовичу, дізнаються навіть про те, чого й Ви... не знаєте! Якщо вже не дізналися...

Одне слово, перед останнім Пленумом ЦК КПРС, планованим на липень 1991 року, в основному завершилась руйнація "прогнилої системи". Панорама відкривалась апокаліпсична:

палав Карабах, стікало кров'ю Цхінвалі, грізно зяяла рана розколеної Молдови, по сплюндрованому Союзу поміж тліючими головешками брели сотні тисяч біженців з погаслими очима, в яких вмирала надія.

Весь цей жах супроводжувався вовчим виттям поборників “чистоти раси”, які істерично закликали виганяти, а то й вбивати всіх некорінних. Землю здвигали обвалені пам'ятники, довкола шабашили, творячи ритуальний танок канібалів, засліплені ненавистю юберменші з перекошеними обличчями неврастеніків.

Між цими руїнами кишіли відверті хапуги типу Артема Тарасова, які під прикриттям кооператорів-посередників жадібно набивали скрині нагробованим у розгубленого народу. А в умебльованих нумерах нові господарі життя тішились з “маленькими Вірами”. В підземних переходах якісь амбали двадцяти – тридцяти років з характерним похрипом пропонували публіці ілюстровані зарубіжні і вітчизняні посібники з техніки статевих зв'язків, включаючи й збоченництво.

Коротше: “процес” успішно йшов до завершення. Залишалась єдина перепона на шляху до повної перемоги “перебудови і нового мислення” — залишалась ще партія.

Понад два роки вона була відсторонена від активної діяльності. Але, свідомо затягуючи реформу, її підступно виставили під пювки радикалів усіх мастей, і насамперед під удари перевертнів. Ці, ще вчора “безмежно віддані”, побивали її з особливою пристрасцю.

І все ж вона ще дихала... Більше того, готувалась до свого з'їзду, оприлюднивши проект нової Програми, яка, за всієї її недосконалості, виводила партію на якісно нову, парламентську, модель.

Це, напевно, найбільше й сполошило радикалів, місцевих і далеких.

Адже — раніше чи пізніше — реформувавшись, вона засудила б усіх переродженців — зверху донизу, видворивши їх зі своїх лав.

І що найголовніше — врахувавши минулі помилки, пішла б у низи і встала на захист людей праці від посягань злодіїв і спекулянтів, які сьогодні прибирають до своїх рук нажите народом добро, перетворюючи співвітчизників у наймитів. Заохочуючи різні форми власності, політичне багатоголосся (остобісів цей “плюралізм”!), неухильно сповідуючи принцип захисту прав людини, партія одначе не допустила б **реставрації капіталізму**.

Але це, схоже, зводило нанівець чийсь **головний задум**. Ї президент у черговий раз був терміново викликаний за кордон. (Нині все чіткіше проступає підозра, що Ваші закордонні вояжі, котрі атестувалися як наші “ініціативи”, чи не планувалися там, куди Вас час від часу **викликали?**) Востаннє, перед серпнем, Ви вже й справді терміново були викликані в Лондон (16–19.VII.1991) — на задачу країни “сімці”.

На цій останній “летючці за закритими дверима” Вам, очевидно, влетіло по саму зав’язку за надто вже повільну тягачину з КПРС.

Схоже, що там краще за Вас знали обстановку в керованій Вами країні. І підтвердження тому — передостанній Пленум ЦК КПРС (квітень 1991 року).

Початок його роботи пройшов більш чи менш спокійно, в розкачці. Другого ж дня цекісти Вам вліпили за все: і за розвал країни, і за погром партії, і за зраду національних інтересів, і за міжнаціональну різню.

Вам це все, звичайно, вельми набридло. І Ви вирішили сплигнути з поїзда на ходу. Обтруситись — і ніби нічого й не сталося, виявитись попереду і збоку.

Момент був більш аніж оптимальний: цекісти вже не добирали висловів. Один з них (А. М. Зайцев, перший секретар Кемеровського обкому партії) і справді “врізав меживіч”: “...у комуністів і трудящих визріває думка, що партія стала жертвою нинішнього державного і урядового курсу, який здійснюється від її імені.

Становище катастрофічне, антикомунізм і капіталізація економіки сьогодні стали реальною політикою в Радянському Союзі. Співвідношення сил не на користь партії. Спочатку її розклали ідеологічно, потім організаційно, а зараз хочуть добити матеріально.

Михайле Сергійовичу, я б хотів сказати, чому все ж шахтарі вимагають Вашої відставки. Певно ж, цікаве запитання.

Це, я думаю, у них професійне. Коли в шахті аварія, вони оперативно, в надзвичайному режимі і за чіткої дисципліни її ліквідовують, знаючи: якщо вони цього не зроблять — далі вибух, катастрофа. І бачачи, що країна сьогодні в аварійному стані, а Ви заходів не вживаєте, вони й вимагають іншого лідера, який не допустив би катастрофи. Тому, Михайле Сергійовичу, якщо можете, скористайтеся своїм останнім шансом”.

Вхопившись за подібні “поради” і обіравши Івашка, який уже закривав ранкове засідання, Ви раптом зчинили іс-

терику і навіть розіграли благородний гнів. Ї... подали у відставку.

Пробачте мою нескромність, Михайле Сергійовичу, але я був одним з тих, хто коли й не розгадав, то вловив сенс гри: зіскочити з посади Генсека, підставивши рядових комуністів під черговий розстріл. Спочатку — моральний, а потім і фізичний.

...Після перерви засідання почалось без Вас, але я, виходячи зі свого кучого досвіду, передбачав, що Ви десь поблизу, в добре радіофікованому кабінеті уважно слухаєте і стежите через своїх інформаторів за всім, що діється.

Нарешті, дали слово. Я, зокрема, сказав: "...надійшли ризиковані заяви про відставку, а ви знаєте, що в такій напружений момент це загрожує непередбачуваними наслідками..."

Якщо ми сьогодні протокольно маємо намір оформити розвал партії, будь ласка, це можна зробити. Але я особисто роблю зауваження Михайлу Сергійовичу Горбачову, поки що без занесення в особову справу, що так не чиниться. Спочатку ми маємо навести разом з ним лад у господі, назвати спадкоємця, виховати його і визначитись у цій залі, приймемо ми його чи ні.

Я вже говорив, що наша країна перша в світі, яка здійснила заповітну мрію Бакуніна, князя Кропоткіна, мого земляка Нестора Івановича Махна: тобто ми уже шостий рік йдемо шляхом анархічного вибору, правда, з елементами соціалізму.

Але коли Президент взявся за виконання антикризової програми, яку, впевнений, підтримають навіть опоненти, то ми маємо йому допомогти. І зажадати, аби він скористався президентською владою і навів порядок, не порушуючи демократії. Тобто, якщо ми і він не хочемо, аби прийшов хтось третій і оголосив: "Громадяни, Вітчизна в небезпеці", попередньо клацнувши затвором".

Впевнений: кризь дещо усмішливий тон виступу Ви відчули, що викрутас розшифрований. І більше того, осмілюсь припустити, Вас стурбувала саме остання фраза — пересторога затвору.

Так, Михайле Сергійовичу, Ви володієте винятковою інтуїцією, яка особливо загострюється в загрозовій ситуації. І буквально на очах міняєте колір думок і дій, **відповідно до обставин.**

На другій перерві мене розшукали і провели в "загашник", де Ви мене зустріли ледь не по-братському. Не знаю, чи завважив секретар ЦК Строев, який був присутній при цьому, але я помітив кризь чарівну посмішку сталевий проблиск на дні

Ваших темних очей. Ї — контрапунктом — слова: “Спасибі, Борисе Їллічу... А то вже чорт його знає що! Просто ображають” і т. д. в тому самому “товариському” ключі. Коротше, Ви змушені були дати умовити себе відкликати відставку.

Черговий — і, як виявилось, — останній Пленум мав остаточно уточнити проект нової Програми партії і дату з’їзду.

Проект Програми, звичайно, страждав описовістю. Інтонаційно він нагадував пересічне есе. Ї все ж обриси нової моделі проглядалися: партія переходила на якісно іншу, аніж донині, на біологічну основу парламентської.

Найслабкішою ланкою проекту, як на мене, було те, що розмивалось найголовніше в переддень ринкової стихії — захист людей праці.

Років зо два я на всіх рівнях виступав за те, щоб, скоригувавши енергію якісно оновленої партії, зорієнтувати її на утвердження ідеї соціальної справедливості. Готувався з цього приводу виступити і на Пленумі. Ї, звичайно ж, не лише радився з однодумцями, а й агітував їх підтримати мою пропозицію — розірвати нав’язаний нам політичними опонентами генетичний зв’язок з переродженнями, створити незалежну комісію, яка б поіменно визначила вину кожного з верхнього поверху в тяжких злочинах перед усім народом і комуністами зокрема. Одне слово, почати з “табула раса”, з відродження принципу соціальної справедливості — принципу споконвічного, який би реально втілила в своїй діяльності партія. В цьому зв’язку я й хотів запропонувати нову її назву як Партія Соціальної Справедливості.

Але яким же я виявився наївно довірливим! Адже мав би усвідомлювати, що серед майбутніх однодумців були і Ваші люди. Ї, звичайно, вони проінформували про мою “відвертість”.

...Раптом, буквально напередодні Пленуму, мені пропонують очолити парламентську делегацію... в Парагвай. Я, було, запротестував: оскільки це взагалі перша — не лише за радянську, а й за всю історію взаємовідносин двох країн делегація на такому рівні, то її могла б очолити і людина досвідченіша в дипломатичних мудраціях. Мені відповіли, що це вирішив Сам.

Спробував, було, пояснити суто по-людському: мовляв, тільки-но повернувся з важких і небезпечних поїздок — майже **без перерви** — в Молдавію і Владикавказ. Проте знову курсивом підкреслили: це вирішив Сам.

Закрався сумнів: а може моя присутність небажана на Пленумі? Тому я вважав своїм обов’язком визначити власну пози-

цію іншим способом. Напередодні Пленуму віддав у “Правду” статтю, яка була надрукована 25 липня 1991 року, в день відкриття Пленуму. В ній, зокрема, говорилось: “...соціальна справедливість була, є і пребуде вічним ідеалом людства і водночас вічним двигуном прогресу як матеріального, так і духовного.

В одній зі статей я й запропонував уточнити назву КПРС як **Партії соціальної справедливості**, що, на мою думку, найбільше відповідає її одвічному призначенню.

Природно, одразу ж визначились шалені опоненти, які звинуватили мене в спробі розмити стратегічну мету, ледь чи не принизити КПРС до рівня профспілок. Що вкотре потвердило: оборонці і ревнителі ідейної чистоти перебувають під глибоким наркозом старих, герметичних структур. Бо Соціальна Справедливість — це і є наріжний камінь самої комуністичної ідеї.

Оскільки ж справедливість вимагає захисту, пропоную **вже сьогодні при всіх партійних організаціях — знизу догори, аж до ЦК — створювати комітети соціального захисту (КСЗ) як малоімущих, так і майбутніх безробітних, які так само неминучі, як і ринок”**.

...Як виявилось, спочатку належало прибути в Чилі, потім — в Аргентину з повним набором протокольних візитів, аж до президента Менема, вручивши йому особисте послання нашого Президента і, бажано, — отримати відповідь. Взагалі поїздка розтягувалась і затягувалась.

Те, що саме на цьому Пленумі очікувалось відречення Генсека, свідчить той факт, що перші повідомлення іноземних агентств були однозначні: відбулося давно очікуване — Горбачов відмовився від соціалістичного вибору і визнав весь попередній досвід нашої країни помилковим. Та й в усіх трьох країнах нашого перебування журналісти буквально тероризували делегацію питанням: оскільки Генсек відмовився від соцвибору, отже, він залишає свою партійну посаду?

Але згодом повідомлення про Пленум стали м’якшими, розмитішими, відчувалась навіть якась розгубленість: нібито зберігається статус-кво.

Думаю, сталося ось що. Згадаймо, як після т. зв. “путчу” радикальна преса, мимоволі видаючи себе, зарепетувала: треба ж, як хитро повели себе партократи на Пленумі?! Прикинулись ягнятами, аби приспати пильність, і безвідмовно прийняли все, що пропонував Генсек. Одне слово, змовились.

Отже, радикали, як, не виключено, і сам Генсек, чекали абсолютно іншого кінця? Чекали фронтальної атаки на Горба-

чова, після чого він з легким серцем нарешті-таки хряснув би дверима і таким чином реалізував свою заповітну мрію?

Не вийшло. Бо навіть найправіші і найлівіші з партократів відчували, чим це загрожує якщо не країні, то їм особисто...

Після повернення із зарубіжжя намагався якомога швидше потрапити до Києва. Проте — за службовим обов'язком — мав здати звіт про поїздку, передати особисте послання президента Аргентини Менема нашому главі та інше. Але оскільки звіт ми склали ще в літаку, я сподівався завершити всі справи за один — два дні.

У Раді Національностей мене зустріли ледь не з обіймами:

— Нарешті хоч одна жива душа з'явилась...

— Та невже нікому покерувати вами?!

— Пане-товаришу Олійник, ми не жартуємо: нікому.

— А де ж?..

— Президент, Ви хочете сказати? Купається в Чорному морі. Голова Верховної Ради? Вудить рибу на Валдаї. Голова Ради Національностей? Теж неподалік від Президента змиває втому в Чорному морі...

— Тоді, звичайно, інша річ! Хоч раз покерую багатонаціональною вітчизною. Як це робиться — уже надивився... Отож, почнемо з перестановки меблів... А потім — кадрів. А потім...

Жарти — жартами, але щось мене зіщулило. І, певно, передусім — синхронна відсутність у Кремлі двох перших осіб, що категорично неприпустимо за елементарною технікою безпеки в будь-якій, навіть у "цій країні".

Чи випадкова така одночасна відсутність Президента і Голови ВР? Підсвідомість сигналізувала: щось тут не так...

Але на поверхні все мало благонадійний вигляд: апарат працював ще за доперестановочною інерцією більш чи менш чітко. І це дещо згладжувало гостроту тривоги. Нарешті, після чергового дзвінка Рафіка Нішановича з Криму я отримав дозвіл на відбуття до Києва.

Вдома мене чекало декілька разів продубльоване запрошення із Запоріжжя: там уже вдруге збиралися секретарі міських комів партії зі всієї України, аби започаткувати рух "Братерство". Мета його: об'єднати не лише партійців, а й усіх — незалежно від політичних поглядів, віку і віросповідання, — хто стоїть за справжнє оновлення суспільства, за єдність в ім'я інтересів людей праці — соціальну справедливість.

Перед від'їздом зайшов до ЦК Компартії України — уточнити ідею запорожців. Там на мене подивилися з тривожною

осторогою: мовляв, нічого подібного не чули. Але, по якійсь паузі, уточнили: чи не ті це “революціонери”, які взялися створити паралельну партію?

Я відповів, що коли ми самі нічого не робимо задля реформи і оновлення партії, компрометуючи її бездіяльністю, якщо не володіємо обстановкою, то хоча б не заважали іншим вибиратися з ями.

...Учасники наради з боєм говорили про те, що їх кинули напризволяще: вибирайся, хто як може. Тому, стомившись чекати імпульсів згори, секретарі міськкомів вирішили діяти самі. “Ми не заміряємось створити, як нас звинувачують, паралельну партію, — стверджували вони. — Ми просто хочемо брати активну участь у здобутті суверенітету, в захисті людей праці від ринкової стихії, в досягненні національної згоди. Але якщо центр і далі залишиться бездіяльним, будемо знизу вести роботу зі скликання надзвичайного з'їзду, на якому поставимо питання і про перехід КПУ на платформу парламентської, і про зміну її назви. Поки ж обмежимось створенням руху “Братерство”, відкритого для всіх: і партійних, і безпартійних, і віруючих, і атеїстів”. На тому й зійшлися, обравши ініціативну групу.

Серпневого ранку 1991 року мене розбудили і плутано повідомили, що в країні введено надзвичайний стан. Перша моя реакція була цілком безтурботною: мовляв, ми й так уже шостий рік живемо за повного безладдя, тобто більше, аніж у надзвичайному стані. Але не на жарт стривожені обличчя зняли напівсонну грайливість.

Вмикаю радіо. Першого дня передавали Заяву Голови ВР Лук'янова з приводу нового Союзного договору в пакеті з документами ДКНС.

Підкреслюю — першого дня. Оскільки в наступні Заява передавалась уже окремо від блоку розпоряджень гекачепістів.

Як з'ясувалось пізніше, Анатолій Іванович **рішуче опротестував, щоб вона передувала документам ДКНС**, бо готував її раніше і в жодному разі не в зв'язку з надзвичайкою, до чого не мав жодної причетності. Як досвідчений юрист, Лук'янов першим розгадав, **хто і навіщо організував цей “путч”**.

...Хотів би внести деякі уточнення. Радикали і ті, хто примазався до них, нині на всіх перехрестях волають об тім, що вони, мовляв, відразу ж зорієнтувались і стали на захист Президента і демократії. Більше того, ледь чи не весь народ кинувся захищати т. зв. “Білий Дім”.

Ну навіщо ж так, панове! Переважна більшість людей нічого до пуття не знала. Я, наприклад, почувши, хто підписав документи ДКНС, де, зокрема, говорилось, що Президент за станом здоров'я не може управляти країною, не відразу засумнівався в правдивості сказаного. А кому ж тоді вірити, якщо не віце-президенту, прем'єр-міністру, міністру оборони, начальнику канцелярії, голові КДБ — найближчим не лише по службі, а й особисто Горбачову, який підбирав їх, пробиваючи через парламент, а Янаєва буквально вніс на руках у свої апартаменти?!

Єдине, що насторожувало: за законом надзвичайний стан вводиться тільки з дозволу Верховної Ради. Отже, нас повинні скликати негайно. Зателефонував у Київ: чи нема розпорядження з'явитись?.. Про всяк випадок дав координати в Запоріжжі. Глухо. Зв'язався з Москвою: відповіли плутано, мовляв, поки що нічого не ясно.

Чекай: та ж призначений Пленум ЦК КПРС! Телефоную туди — ніхто не відповідає. Приймаю рішення: добиратися до Москви самотужки. Хтось із запорожців засумнівався: чи варто ризикувати, оскільки столиця забита танками і бронетранспортерами. Я віджартувався, мовляв, за два роки “відвідувань” гарячих точок танки і солдати для мене стали справою звичною, а бронетранспортер — найоптимальніший засіб пересування.

Летіли ми із Запоріжжя разом з депутатом Віталієм Олексійовичем Челишевим. Я, як міг, заспокоював колегу: змарнілий після безсонної ночі, він суто по-людському гостро побирався за долю Президента. Але особливо нас пригнічувало повне невідання: як це трапилось, хто за всім цим стоїть? Що це — путч, переворот? Якщо переворот — то двірцевий чи повний, військовий? А, може, і справді у Горбачова зрив: адже перед відпусткою він працював по-чорному, каторжно і майже не виходив з режиму зарубіжних поїздок? Все могло трапитись...

Благополучно дібрався Кремля. На шляху, щоправда, зустрічались танки, але вони, на відміну від своїх грізних родичів в гарячих точках, якось мирно тислися до узбіч.

Першим мені зустрівся Рафік Нішанов. Завжди бадьорий навіть у найскладніших парламентських перипетіях, він мав вигляд неймовірно стомленої і навіть розгубленої людини.

— Нічого не розумію, — розвів руками на моє питання про те, що відбувається. — Ще буквально два — три дні тому я розмовляв з Михайлом Сергійовичем (Рафік Нішанович теж,

як уже згадувалось, відпочивав у Криму) щодо підготовки нового Союзного договору. Як завжди, ділова розмова. Щоправда, прощаючись, Михайло Сергійович поскаржився на здоров'я: щось про радикуліт. Не надавши особливого значення його словам — адже він не залізний і, природньо, стомився, — я побажав йому доброго відпочинку. А тепер не додзвонюсь, кажуть, телефони вимкнуті... Нічого не розумію...

— А де ж Анатолій Іванович?..

— Та ось тільки-но повернувся з відпустки, здається, з Валдаю... У нього там зараз людей тьма.

До кабінету зайшов Лаптев. Іван Дмитрович, на відміну від Рафіка Нішановича, був настроєний рішуче.

— Треба щось робити, а то вони його там придушуть, якщо вже не придушили! — відкарбував Іван Дмитрович немовби в ефір.

Ми непомітно презирнулися із Нішановим.

Не знаю, що подумав у цю мить Рафік Нішанович, але в мене промайнула думка: Іван Дмитрович, принаймні, здогадується про щось таке, об чім нам і не снилось... Поки що...

А поки що я марно намагався дотелефонуватися в ЦК: адже на 20 серпня передбачалося скликати Пленум. Глухо. Нарешті, хтось узяв слухавку і відповів, що Пленум... відмінений. Мені стало абсолютно ясно: партію навмисне підставили під моральний розстріл.

Разів зо три я пробував прорватись до Анатолія Івановича Лук'янова. І кожного разу помічник, розгублено розводячи руками, вибачливо повідомляв: у нього люди.

Власне, мені вже й без Лук'янова не складно було замкнути логічне коло: **готується (чи вже йде) повнометражний державний переворот**. Тільки з якого боку?.. Аби остаточно пересвідчитись, я здійснив на той час дещо ризикований віраж: спробував зв'язатися з одним із помічників Президента. Сказали, що він у відпустці, під Москвою на дачі. Вирішив їхати до нього.

Послугувався найпримітивнішою школярською логікою: якщо гекачепісти і справді задумали, за твердженням І. Д. Лаптева, ухойдокати Президента, то його помічника має "пасти" особливо пильно відповідна служба. Отже, і мене — теж.

Але машина пройшла без будь-яких проблем: траса була майже порожня. Хвоста, принаймні, на перший взір, не спостерігалось. "Очевидно, вчепиться на дачі". Проте й там було чисто.

Єдине, що, за твердженням помічника Президента, змінилось: деякі мешканці дач, котрі раніше тепліли до нього наймилішою ласкою, почали дещо сторонитись. А в усьому іншому — неначе б нічого.

Я знав цю людину давно. Молодий, талановитий вчений, який лише напередодні захистив докторську дисертацію, він у своїй попередній діяльності і службі прямо стикався з нашою літературною братією. Мої колеги були йому багато чим зобов'язані: він і захищав їх від наскоків партократів, і допомагав з квартирами, і просував зупинені цензурою книги. У міру сходження не мінявся: був завжди доступним, по-товариському вірним, не запобігав перед начальством, твердо відстоював свої життєві принципи. Взагалі, чоловік міцний і чисто-плотний.

Я вважав своїм людським обов'язком у той небезпечний час хоча б чимось допомогти йому. Домовились, що залишуся на нічліг. Мислив: якщо прийдуть, то нехай уже беруть обох. Як депутату і віце-голови палати, гадав наївно, мені все ж мають дати можливість хоч би телефоново зв'язатися з моїм кремлівським керівництвом, а заодно й повідомити, де ми і що з нами.

Ніхто не приходив і, природньо, “не брав”. Послухавши і офіційне радіо, і радіостанцію захисників “Білого Дому”, яка істерично намагалася довести, що вона веде передачі з підпілля, ми вийшли надвір.

— Ну, тепер, здається, все ясно, — сказав помічник.

— Не все, звичайно, — відгукнувся я. — Але те, що відбувся переворот, — ясно. Залишається з'ясувати долю (чи роль?) Горбачова.

...На тому й розвіталися.

У Кремлі панував якщо не суцільний кавардак, то справжній вир. Відтіснивши розгублених апаратників, повсюдно газдували молоді “барбудос” зі значками народних депутатів Росії й без них. На засіданні президії — те саме: юні “захисники Білого Дому” взяли ситуацію в свої руки. На чиєсь запитання, чому вони тут, пояснили: це — розширена президія із залученням “ініціативної групи”.

Зайшов Анатолій Іванович Лук'янов, почорнілий і стомлений. Але тримався з гідністю. Оскільки йому вже апріорі склали *sigurs de listi*, він запропонував вести засідання головам палат.

Від Лук'янова вимагали відповіді: чому він не скликав якщо не з'їзд, то хоча б Верховну Раду відразу по оголошенні НС?

Допитуваний пояснив, що дата чергової сесії Верховної Ради узгоджена раніше, а попередній досвід свідчить, що депутати, розкидані по всьому Союзу аж до Середньої Азії і Далеккого Сходу, все одно не встигли б зібратись.

Я не обмовився, вживши термін “допитуваний”. Лук’янова таки допитували за всією формою. Відчувалось, що “барбудос” були кимось чітко проінструктовані у виконанні соціального замовлення: переконати громадськість у тому, що Лук’янов — координатор змови. Окрім зволікання зі скликанням ВР, його нав’язливо звинувачували в тому, що заява про Союзний Договір передувала документам гекачепістів. Пам’ятаєте, я говорив вище, що першого дня так і було, але на вимогу самого Лук’янова її потім відділили від розпоряджень ДКНС? Виникає питання: хто саме таким чином змонтував подачу матеріалів?

Тепер уже й школяру зрозуміло: цей хтось був угнізднений в групу “змовників”. І він не лише інформував команду Бориса Миколайовича, паче того, ся особа, схоже, і підштовхувала вісімку на “рішучі дії”, про що повідомляла в... “Білий Дім”. А там уже під них готувались відповідні укази, обнародувані відразу ж після “перемоги демократії”.

Хто ж він, двійник? Подейкують: можливо, В. Крючков. Думаю, що це похибки інерційного мислення: оскільки головний кадебіст, отже — агент.

Хоча деякі деталі й насторожували. Звідки, скажімо, у Крюčkова така впевненість у тому, що, як він заявив після арешту: мене, мовляв, суд виправдає?

Дивує й істотна різниця указів (від 22.VIII.1991) Горбачова про усунення з посади В. С. Павлова і В. О. Крюčkова.

Щодо першого він звучить так: “У зв’язку з порушенням Прокуратурою СРСР кримінальної справи стосовно Павлова В. С. за участь в антиконституційній змові Павлов Валентин Сергійович увільнений від обов’язків прем’єр-міністра СРСР”.

А щодо другого — цілком буденно, ледь чи не як у зв’язку з переходом на іншу посаду: “Крючков Володимир Олександрович увільнений від обов’язків голови Комітету державної безпеки”.

Чи не правда, вельми насторожлива різниця? Але це — зовнішні ознаки, і не виключено, що вони кимось, як у випадку зі статтею Лук’янова, так вибудувані, щоб “засвітити” саме Володимира Олександровича.

Може, генерал К. Кобець? Схоже. Підозру посилює сам генерал, що заявив у “Московском комсомольце” від 31 серпня: “У мене в сейфі франці 19-го вже лежав опрацьований план

протидії путчистам. Він називався план “Ікс”... **Ми заздалегідь визначили** (підкреслено мною.— *Б. О.*), яке підприємство і що має нам виділити, де взяти залізобетонні плити, де метал і т. д.” Але якщо й справді генерал був одним із “втаємничених”, то все ж не він головний. І навіть не Шапошников. Вони всього лише виконавці.

Однак те, що двійник був, — не викликає ані найменшого сумніву. Пам’ятаєте, Михайле Сергійовичу, Вашу зустріч у парламенті Росії відразу ж після повернення з Фороса? Пам’ятаєте, як Іван Силаєв із солдатською прямоотою, піднявши великого пальця, хизувався: ми, мовляв, усе знали, оскільки там була “наша людина”? Чи не в помсту за розшифровку цієї таємниці Силаєва потихеньку прибрали з очей громадськості (піді знай, що він ще може вибовкати), відрядивши подалі за кордон?

Двійник, звичайно, раніше чи пізніше буде “засвічений”. Але ось хто виконав роль Азефа — об цім довідатись складніше. Думаю, ні в кого не викличе сумніву, що в партії, яка такий тривалий час перебувала при владі, — в її верхньому, корпоративному поверсі, — не міг не з’явитись цей зловісний тип.

Найчастіше певні сили вважали на одного з Ваших найближчих соратників. Мовляв, за всіма ознаками підходить: і за біографією, і за службовими характеристиками, і — головне — за діями.

Але, Михайле Сергійовичу, навіть генію не вдалось би сподятися цей розгром без... Вас. — Хочете того чи ні, але п’ята колона висвітлила і підставила Вас.

...Отже, головне завдання “барбудос” — зробити Лук’янова координатором невдалого “перевороту”. На приціл було взято відразу два зайці. Прибрати Лук’янова як найбільш авторитетного апаратника і юриста і, опорочивши його, наклеїти тавро “ворога демократії” на реноме всієї керованої ним Верховної Ради.

Радикали поспішали, усвідомлюючи, що час працює супроти них. Вони передбачали, що після шоку громадськість “здогадається”, хто насправді здійснив державний переворот.

Але саме покvapливiсть і підвела їх. Згадайте, Михайле Сергійовичу, як на вже відомому “слуханні” у Верховній Раді Росії Вам сильцем всунули т. зв. “стенограму” засідання гекачепістів, складену, мовляв, кимось зі “своїх” (читай, агентів) і буквально примусили озвучити її перед телекамерами всього світу? Пам’ятаєте? Думаю, не забули Ви й те, що серед імен людей, які “підтримували гекачепістів”, було і прізвище

С. Хаджієва, котрий, як виявилось, **взагалі не був присутнім** на згаданій “таємній раді”. Та вже один цей факт однозначно свідчив, що ми маємо справу з одвертими фальсифікаторами, якщо не провокаторами! Отже, всі інші звинувачення й компромати ельцинської команди варто піддати сумніву щодо їхньої правдивості.

Але де там! Справившись з легкою бентегою, викликану проколом з Хаджієвим, “захисники “Білого Дому”, навіть не пробачившись, продовжували по висхідній диктувати через усі канали масової інформації списки людей, яких вони — без суду і слідства! — зарахували до змовників. Щоб якось заретушувати, що ці списки були раніше заготовлені, “переможці” вирішили заднім числом залучити до їх складання громадськість: оголосили контактні телефони, за якими кожен міг повідомити прізвища не лише прямих учасників, а й “симпатиків” гекачепістам. Проте відчуття нахабної безкарності — переможців не судять! — вкотре підвело радикал-демократів: вони передчасно самовикрились. Навіть найкрайніші — ліві і праві — були вражені: та це ж заклик до всезагального, суцільного, легального доносництва і стукацтва, на яке не відважувався навіть Берія!

Ці проколи, починаючи з великого пальця Силаєва, сфальшованої стенограми і кінчаючи заклик до сексотства, насторожили не лише парламентаріїв, а й т. зв. простих людей, внаслідок чого “переможці” почали втрачати в темпі. А команда ж “стражів демократії”, в одміну від наївних гекачепістів, розкручувала класичний переворот: за заздалегідь заготовленими списками належало зарештувати найпомітніших своїх супротивників, підвести інтернованих під статтю 64-ту (зрада батьківщини), а далі вже — справа техніки. “Переможці” особливі надії покладали на всезагальну істерію, за якої можна було б легко застосувати навіть старий метод “при спробі до втечі”. Не виключались і “самогубства”. До цього, приміром, відкритим текстом і прямим силовим натиском схилили Анатолія Івановича Лук’янова.

Однак й тут “поборники правової держави” дещо прорахувались. І послизнулися саме на тому, чим чванилися: мовляв, “путч” не вдався, оскільки люди, які причастилися демократії і прав людини, — це вже зовсім інший народ, ніж раніше, — він усвідомив себе господарем і силою.

Мушу засмутити “демократів” — саме тому їм і не вдався повною мірою переворот із запланованим кривавим завершенням, що народ справді виявився зовсім іншим, ніж вони

передбачали. І ті сотні тисяч листів, прихованих від громадськості “гласатаями гласності”, в яких народ став на бік — ні, не гекачепістів, а ідеї врятування суспільства від повного розвалу, і непокірність при голосуванні в парламенті з приводу зняття депутатської недоторканості, і різке засудження всезагального доносництва пригальмували волонтерів “Білого Дому”. Вони встигли лише підвести до саморозстрілу Бориса Пуго, створити “сприятливу” атмосферу, в якій маршал Ахромєєв сам собі накинув зашморг на шию, та морально посприяти викинутися з вікна Кручині і вісімдесятирічному Павлову. Щоправда, залишалась ще надія на поступове виморювання гекачепістів, запроторених в одиночки “Матросской тишины” (чи не правда, символічна назва? Пам’ятаєте, зі старого кінофільму: “Тише, тише, за яблочко, за яблочко...”). Цей старий метод теж, очевидно, був випробуваний, оскільки незабаром після арешту то в одного, то в іншого в’язня різко погіршується здоров’я.

Але народ уже був насторожі, розібравшись, з ким має справу, і взяв під контроль “Матросскую тишину”. Так що і сей “захід” поки не вдався. Підкреслю: поки що...

Може, і цього разу Ви скажете, що нічого не відали? Ліпше не треба, Михайле Сергійовичу... І, заради Бога, не смішіть світове співтовариство фантастичними байками про те, що Ви ледь чи не по детекторному приймачу слухали “Свободу”: у Вас був зв’язок аж до космічного.

Щоправда, ми, не втаємничені, ще якийсь час не розуміли: але звідки ж про все це знали в таборі Єльцина?! Бо хто ж повірить, що Борис Миколайович, по-моряцькому роздерши тільняшку на грудях, з такою одчайдухою сміливістю виліз би на броньовик і “закликав народ до опору”, коли б він не відчував себе в повній безпеці?! Хто повірить, щоб деякі інші старі політвовки, обережні і, м’яко кажучи, не вельми обтяжені особливою мужністю, щоб вони пішли захищати “Білий Дім” від танків, не маючи твердих гарантій особистої безпеки?!

Одне слово, матеріалу для запланованої шокової розправи зі супротивниками явно не вистачало. А тут ще вийшла неув’язка з ЦРУ. Одна з газет повідомила: ЦРУ 17 серпня доповіло держдіячам США об тім, що путч готовий. До всього ж, намагаючись, очевидно, підбадьорити і заспокоїти “захисників”, американські друзі на radoщах видали з головою своїх російських спільників, повідомивши їм, що пересування військ, обов’язкове за класичного перевороту, не було помічене. А коли так, то хто ж тоді вчинив путч? — засумнівались не лише пар-

ламентарі, а й пролетарі. Від кого і хто захищав “Білий Дім”? І як трапилось, що не планована раніше сесія ВР Росії була скликана саме до “путчу”?

(Хочу бути однозначно точно витлумаченим. Не прагну опускатись до рівня зоологічних антирадянщиків, особливо з числа колишніх “наших”, що обливають нас чорною фарбою, тим паче — до крайнощів Рейгана, який кваліфікував колишню Радянську країну як “імперію зла”. Оскільки, якщо прийняти виклик на рівні Ронні, — можна зайти дуже далеко. Приміром, до звинувачень Америки в першородному гріху: адже вона з самого початку стоїть на скальпах корінних індіанців, майже поспіль знищених “піонерами” — предками нинішніх співвітчизників Рейгана. Але я — на одміну від моїх опонентів — ніколи не дозволю собі примусово кликати до покаяння нинішніх американців за гріхи своїх предтеч. Якщо ж я і говорю про віртуозно проведену справжнім Білим Домом “перебудову”, згадуючи при цьому Рейгана, Буша та їхні команди, то з повагою і навіть... доброю заздністю.

Вони не в приклад нам, байстриюкам, — істинні сини системи, справжні патріоти своєї країни. І діють згідно зі своїми національними інтересами. Отже, всі мої згадки й посилення, що стосуються Америки, її спецслужб і фондів, її керівництва, не несуть негативного відтінку. Я просто хочу на їхньому прикладі показати, як треба відстоювати свої національні інтереси. Звичайно, обікчися на Угорщині, Чехословаччині й Афганістані, ми не візьмемо гірше з американської практики — а саме: скальпування цілих народів, агресію в Гватемалі, В’єтнамі, Гренаді, Панамі. Але хороше — візьмемо.)

Отож, хто захищав? Крім втаємничених з оточення Єльцина, були й самопливні люди і деякі депутати обох парламентів, які наївно повірили в заклики т. зв. підпільної радіостанції. Але ж помітну частину “захисників” складала — і це вже не таємниця — особини, споєні дефіцитною горілкою, яка в надлишку поставлялася батьками тіньової економіки. Тіньовики, перелякані тим, що нова влада наступить на хвіст, не шкодували нічого аж до пачок грошей, якими рекетири оплачували “патріотичний” шал натовпу.

Це — “захисники”. А хто ж “нападники”? Хто загнав у танки наших беззбройних синів і по-зрадницькому підставив їх, розгублених і спантелених, під улюлюкання, свист, брудні образи і рукоприкладство п’яної ватаги? Язов? Крючков? Але ні той, ні той, як і в Тбілісі чи Вільнюсі, і пальцем би не поворухнули без найвищого дозволу.

Скажіть, приміром, навіщо Вам було превентивно готувати алібі? Пам'ятаєте наведену вище репліку Нішанова про те, що Ви йому скаржились на стан здоров'я? Так от, якщо забули, то дозволю нагадати: не одному Нішанову, а — **багатьом**, зокрема, й С. Гуренку, за кілька днів до “путчу”, та ще й 19-го, і 20-го, і навіть 21-го телефонуючи (і — це за “повного відключення зв'язку”!), Ви ніби між іншим підкидали інформацію про своє “поганеньке здоров'я”. І в той самий час з онучкою розкошували у лагідних хвилях “самого синього в мирі” мого Чорного моря. (До речі, один з Ваших найближчих помічників, змальовуючи страждання “фороського в'язня”, ледь чи не під дулами автоматів ізольованого від усього світу з суші і моря, обмовився: “Когда Михаил Сергеевич пошел с внучкой купаться...” — та й осікся.)

З якою ж метою чинилось розпорошення інформації про стан здоров'я? Чи не з тою, аби **обґрунтувати твердження вісімки, що “за станом здоров'я Президент неспроможний виконувати свої обов'язки”?**

Отже, коли б вдалося гекачепістам протягнути через парламент рішення про надзвичайний стан зі всіма наслідками, Ви, “похворівши” трохи, знову повернулись би до виконання президентських обов'язків. І з чистою совістю заявили б: так, гірко, звичайно, але факт. Звичайно, якщо б я був здоровий... Ну що ж, будемо виправляти становище.

Це — один варіант. А другий... На випадок провалу, Ви б виявились (що й сталося) знов же ніби збоку. І знову ж — “чистим”. Та ще й неконституційно відстороненим.

А знаєте, хто сплутав карти? Ні, навіть Ви, Михайле Сергійовичу, не здогадаєтесь! Всю справу змазав... Анатолій Іванович Лук'янов. Бо коли б він одразу ж скликав Верховну Раду (на що, можливо, й розраховували), то більшість під вольтовою дугою — “Вітчизна в небезпеці!” — могла проголосувати за введення НС. І знаєте, хто над усе боявся цього? Знову ж не здогадаєтесь! Паче всього боялись негайного скликання ВР ті, хто особливо істерично звинувачував А. І. Лук'янова... в зволіканні зі скликанням Верховної Ради! І — впевнений!.. — саме вони через свої канали постарались, щоб ВР СРСР зібралась із запізненням, після ВР Росії, скликаної ними раніше...

Отже, вкотре навіть вітчизняні виконавці не врахували традиційного для нашої країни періоду розкачки. Втрачаючи темп, припускаючись проколу за проколом, “переможці” заповзялися компенсувати свої прорахунки могутньо організованою істерією через захоплені ними засоби масової інформації.

В кращих традиціях Геббельса нанизуючи одну брехню на ще брутальнішу (чого варте лише звинувачення в участі всієї КПРС у заколоті!), вчиняючи дешеві містифікації, “переможці” прискорено намагались надолужити згаяне.

Згадаймо містифікацію з Вашим “визволенням”, з опівнічним поверненням “фороського в’язня”, “вирваного з катівень узурпаторів”. Жалюгідне це було й ганебне видовище: Ви у якійсь курточці, начебто розгублений і начебто пригнічений. Улесливі, ледь чи не уклінні вияви любові тих, хто ще вчора вимагав відставки, хто буквально обплювував Вас і ледь чи не крив матюччям.

Господи, як у Вас тільки повернувся язик, принижено дякуючи цим “визволителям”, відзначити “видатну роль Єльцина у врятуванні демократії”?! Ну, можна пробачити частині обдурених обивателів, але ж Ви, Михайле Сергійовичу, добре знали, що цей безмежний радикал з найзатятіших партократів тільки тому й висунувся у “батьки російської демократії”, що Ви завадили йому досягти найпотаємнішої мрії — стати членом Політбюро ЦК КПРС!

І навіть нині, промишляючи в ранзі “колоніста” по закордонних газетах, ви, фрондуючи, гейби “підтримуєте Єльцина”.

І це після згадуваної “зустрічі”-допиту у ВР Росії?! Коли він, розлігшись у кріслі, брутально обірвав Вашу плутану “сповідь” і перед телекамерою, на очах усього світу вчинив “сюр-р-приз”: нехтуючи всі міжнародні правові норми, насміявшись над елементарною етикою, підписав Указ про заборону партії. “Ну й ну!” — багатозначно похитали головами навіть закордонні антикомуністи. “От дає!” — з радісним переляком відреагували вітчизняні радикали. “З переляком”, бо задумались: а хто ж “наступний”? І після того, як у грудні минулого року він терміново “евакуював” Вас із кремлівського кабінету?..

Але я одійшов від лейтмотиву. Отож, втрачаючи в темпі, припускаючись один за одним проколів у компроматі, місцеві колаборанти постарались компенсувати свої огріхи за рахунок нагнітання істерії з приводу суцільних “ворогів народу”, пробачте — “демократії”, за рахунок з розмахом організованих містифікацій. Про першу з них — нічну зустріч “фороського в’язня” — я вже говорив. Але наймерзеннішою була друга: похорон “героїчно загиблих” трьох невинних юнаків. Спаси Боже, я не блюзнірствую, вживаючи лапки: загибель будь-якої людини, в будь-якому стані і за будь-яких обставин — це трагедія і неперебутня втрата не лише для рідних і близьких — з відходом людини космос втрачає цілий неповторний світ.

Я просто цитую висловлювання демпропагандистів, які намагалися прикрити свою брудну справу білими шатами благородства і відвести від себе вину за безглузду смерть цих трьох молодих людей.

Нині всі знають: це сталося не з вини таких самих безневинних хлопців у солдатських гімнастерках. І тим ганебніше це блюзнірство, що сатанинське шоу **організували** якщо й не прямо, то, принаймні, опосередковані вбивці.

Тяжка кара впаде на голови “спонсорів” цього моторошного спектаклю на крові, що тривав, на порушення всіх обрядів, — зокрема, православного й іудейського, протягом кількох годин! Кілька годин (!) жорстоко і безжально катували рідних і близьких, які, виплакавши всі сльози, зчорнілі від горя, наче тіні брели майже через всю Москву за трунами, вже нічого не тямлячи. Та ще з зупинками, які, за сценарієм спонсорів, перетворювались у перманентні мітинги над покійниками, котрих, за законами предків, належало віддати землі!

Апогеєм же цього шабашу була поява перед народом Єльцина, котрий по-театральному проголосив “батьківське покаяння”: “Простіть мені, що не зміг захистити, вберегти ваших синів”. Якщо вже й після цього не розверзлася земля, то, певно, лише тому, що Господь вирішив відкласти кару до Страшного Суду! Але тричі согрішили Ви, Михайле Сергійовичу, не тільки не зупинивши цей блуд, а і як Президент “освятивши” його своєю присутністю!

...Ось у такій задушливій атмосфері, просякнутій брехнею, зараженою підступами несосвітених політичних інтриганів, паралізованій гнітючим страхом, під істеричні гуки сфашизованих молодиків: “Бий комуністів!”, під пацючий шурхіт доносів на “ворогів демократії”, в інfernальному відблиску автоматів Калашникова, — і зібралась Верховна Рада, що передувала останньому З’їзду народних депутатів нині вже колишнього СРСР.

Здавалось, той самий склад депутатів, та сама зала, але як все змінилось! Як і раніше, збираючись у курилках для відвертого обміну думками, нині депутати стали надто обережні в розмовах. Перш ніж мовити слово, уважно, з-під лоба приглядались один до одного, ніби приміряючись: чи не донесе? Подумалось: ось так і починався 1937-й — з втрати взаємної довіри.

А тим часом на з’їзді верховодили переможці. Незважаючи на окремі, ледь чутні заклики не чинити “полювання на відьом”, не звинувачувати списками і поіменно до суду, найзапопадливіші, **уже доносячи**, вимагали провентилувати бук-

вально кожного депутата, з ким і де він був і чим займався до 17-го, пробачте, в період з 19 до 21 серпня 1991 року?

Спочатку, звичайно, першу скрипку грали “захисники Білого Дому”. Але незабаром, як я й передбачав, пішли в бій “товариші з місць”, спершу примазавшись, а потім і відтіснивши “переможців”. Кожен з них квапився “засвідчити свою лояльність”, перекопати тих, що зібрались, як він у низах без роздумів встав на захист демократії, як рвався до Москви... І доносив, доносив, доносив...

Подумалось: наскільки ж глибоко в генетичний код в’ївся комплекс 1937-го! Але ж на нього й розраховували ті, які ще недавно в іпостасі партократів самі “давили” інакомислячих. І по-садистському потішалися, коли понижений втрачав людську гідність і йшов на все заради врятування своєї шкури.

Але, на щастя, не всі скорилися. Серед волаючих про “Россию, вставшую с колен!” і водночас по-демократичному повзаючих перед новими хазяями, — острівцями вставали на повен зріст людської гідності ті, що пішли супроти течії.

Вони й врятували честь і свою, і всієї Верховної Ради. Але загальна атмосфера була не те що тоскно тяжка, а якась нечисто-плотно-гнилісна, відразлива. Вже сама присутність у цій забрудненій аурі гейби прилучала і тебе до творимої на очах усього світу підлості.

Мене буквально фізично утримували від виступу. Одні радили почекаати до з’їзду. Інші — перечекати, оскільки в цьому розгулі полювання на відьом “висуватись” — майже рівнозначно потрапити до списків “ворогів демократії”. Треті натякали на особисту безпеку.

Я, звичайно, не тішу себе героєм, проте й серед боягузів не числю. Не позбавлений і здатності йти на компроміси, однак до тієї останньої, червоної, риски, за якою починається розпад особистості як такої. Біля цієї межі мене утримував, утримує і утримуватиме (в моєму віці уже пізно мінятись) не страх перед громадською думкою (я знаю, як і ким вона, часом, створювалась і створюється), а той стан, коли я сам себе перестану поважати.

Але, можливо, я б і почекав до з’їзду. Проте виступ народного депутата, редактора самарської газети “Волжский комсомолец” підштовхнув мене до тої межі, за якою, відмовчавшись, я перестав би сам себе поважати, після чого вже і “особиста безпека”, і “громадська думка” втрачають для мене будь-який сенс. Ось ті слова, якими мене штовхнув юний сталінець до бар’єра:

“Третий вопрос, который мы обязаны включить в повестку дня, — об организации открытого судебного процесса над преступной государственной организацией — так называемой Коммунистической партией... Прецедент в истории есть: суд над национал-социалистической партией на Нюрнбергском процессе” (підкреслено мною. — *Б. О.*).

Я виступив десь під вечір 26 серпня. Звичайно, Михайле Сергійовичу, мої нинішні оцінки подій і особистостей йдуть від дня сьогоднішнього, коли вже все чи майже все зрозуміло. Ї на мою однозначність у судженнях, як би я не пробував об’єктивно проаналізувати свій стан того періоду, усе ж “тисне” день сьогоднішній.

Так, тоді і я, і чимало інших ще лише глухо запідозрювали Вашу причетність до трагічних подій. Але нам вельми не хотілось вірити цьому. Ї тому жалюгідний з позицій нинішнього дня фарс з Вашим нічним поверненням “з Фороської темниці” — тоді сприймався зі щирим співчуттям: нам просто було жаль Вас як людину, що потрапила в біду. Та ще з дружиною і онукою. Ї це, звичайно ж, відбилось і на моєму виступі (подаю уривок з нього). Думаю, що це не зайве, бо виступ (крім ефіру) організовано замовчала вся преса без винятку.

Отже:

“Шановні колеги! Ці три фатальні дні потверджують стих Екклезіяста: “Час розкидати каміння і час збирати каміння, час обнімати і час ухилитись від обіймів”. Лише божевільні могли розраховувати, що народ, котрий спізнав свободу, піде в обійми тоталітаризму.

У цьому трагічному і героїчному контексті ЦК КПРС і частина його секретаріату продемонстрували повну неспроможність...

Шкодою, Михайле Сергійовичу, що на тому злочасному Пленумі, коли у відповідь на закиди деяких його учасників Ви вирішили подати у відставку, я був одним із тих, хто вмовляв Вас залишитися на своєму посту. Ви тоді сказали: з таким ЦК я не можу працювати. Події підтвердили, що з таким ЦК, який у тяжку годину навіть не спромігся дізнатися, де і в якому стані Генсек, робити нічого.

Звичайно, у багатьох можуть знайтись виправдовувальні причини. Особисто я вважаю: шукати подібні — нижче за свою гідність. Що б там не було, я несу моральну відповідальність за неспроможність ЦК, який повинен зійти з політичної сцени, природньо, разом зі мною, тим самим підтвердивши і мою особисту думку про те, що в нашій партії з кінця 1920-х років

існувало дві партії. Одна — в особі її верхніх ешелонів, які самочинно привласнили собі право глаголити від імені партії. І друга — по суті, вся партія, що добуває хліб насущний, вугілля, метал і про яку згадували верхи лише тоді, коли наступав час сплати внесків або коли треба було йти в смертельну атаку: “Комуністи, три кроки вперед!”

І знову ці самі верхи підставили двічі розстрілану партію під третій розстріл, поки що моральний. Коли ж закінчиться це знущання?

Що стосується Президії Верховної Ради. Це, по суті, структура без статусу, що виконує роль технічного секретаріату, який готує порядки денні: ні риба ні м'ясо...

Зрозуміло, в усьому мають розібратися законні органи. Заздалегідь кваліфікувати дії кого б то там не було, включаючи й Анатолія Івановича, не варто навіть на Верховній Раді. Не вишукуючи виправдувальних причин, хочу сказати, що я несу моральну відповідальність за те, що трапилось...

Отже, навіть без домашнього аналізу вважаю справою честі подати у відставку. Мені це тим безболісніше, оскільки партія розпущена і я, нарешті, можу здійснити мрію: домагатись перейменування партії, що нараховує мільйони, у партію соціальної справедливості. Я не відречусь від неї. А тому хотів би звернутись до колеги із Самари.

Шановний колего! Нюрнберзький процес тому й відбувся, що в братських могилах, на бранних полях лежать комуністи, завдяки яким і став можливим цей Нюрнберзький процес. В супротивному разі у вас би не було на що посилатись.

А тепер хочу звернутись до переможців. Над усе стережіться тих витязів, які примазуються до вас. Вони, звиклі торгувати, відтіснять вас, благородних лицарів, і пожнуть плоди ваші, і зроблять все, щоб переможці розкололись і пішли один на одного. Це буде, бо це вже було. Примазуючись, вони почнуть демонструвати свою запізнілу лояльність президентам, вам, переможцям, давнім випробуваним способом — доносом на тих, що не встигли написати донос.

Шановні колеги! Перемога відбулася, але не дай Боже, щоб ця перемога перетворилася у поразку. Руйнівна юрба — це стихія, це не кумулятивний снаряд, який можна спрямувати на Петрівку чи на Кремль. Він б'є поквратно і чужих, і своїх.

...Давайте зберігати спокій. Жодних списків — це проти-конституційно”.

Саме в цій напруженій ситуації хочу взяти паузу і, нарешті, порозумітися з опонентами стосовно заборони партії.

Отож, поставімо, нарешті, всі крапки над “і”. Сподіваюся, що я вже давно і досить чітко визначив свою позицію щодо тих 0,3 % недоторканих, які самоізолювалися у закритий орден і, по-суті, репресивно присвоїли собі право називатися “КПРС”. До речі, я був серед тих, хто вимагав її кардинальної реорганізації на атомно-молекулярному рівні, аж до зміни назви. Ї — одним з багатьох на той час — хто переконував і переконав парламент залучити до співробітництва нові партії та громадські рухи, які виникли і виникають. Хоча і парламентські, і партійні найвищі чини погрожували мені пальчиком: мовляв, що ж ви робите, вони ще не всі юридично оформлені?! “Але вони вже реально діють, — відповідав я. — Крім того, ми на всіх рівнях проголосили принцип багатопартійності. Чи це — чергова партриторика?”

Отож і мене, і більшість партійців важко звинуватити у ностальгії за “старою КПРС”. Кажу не для виправдання (вважав і вважаю це принизливим), а хоча б для “розбору гри”: що ж, як і чому все це вийшло?

Одне слово, все свідчило про те, що черговий з’їзд означав би кінець всевладного корпоративного ордену.

Так що ж перешкоджало Вам, Михайле Сергійовичу, на з’їзді в установленому порядку оголосити своє зречення?

Страх, Михайле Сергійовичу. Давайте будемо відвертими: страх! Причому страх, який стугонів одразу від двох енергоджерел, поміж якими ви опинилися, чи, радше, самі загнали себе.

По-перше, страх перед з’їздом. Без сумніву, цього разу Вас би одтрутили від посади Генсека, навіть якби Ви й “забули” подати у відставку. Цим би, звичайно, не обмежилося. Переконаний, що була б створена комісія для викриття всіх тих злочинів, які іменем партії скоїли переродженці. Поза всіляким сумнівом, дійшла б черга і до партійного суду, і то далеко суворішого, ніж нинішній, Конституційний, хоча б тому, що багато тих, які записалися в судді, опинилися б у **ролі обвинувачених**.

Саме такий поворот найбільше непокоїв Вас і Ваших. Що значною мірою й спонукало переродженців прискорити не реорганізацію, а **ліквідацію партії** як потенційного суддю і водночас **свідка звинувачення**.

Так чому Ви все ж, давно передчуваючи неминуче, чому Ви заздалегідь, ще у відносно спокійний період, не наважилися подати у відставку? Ось тут і виникає сакраментальне запитання: чи не тому **не наважилися**, що **вирішували** не Ви, а... інші? Причому, вирішували там, “далеко від Москви”?

І — віддамо їм належне — правильно вирішували, виходячи з власних національних інтересів, оскільки краще за нас знали реальну обстановку, а отже, і всі негативні для себе наслідки Вашої відставки. А тому й **не дозволяли** Вам зіскочити на ходу, інакше б партія реорганізувалася, тобто обновилася **організаційно**. Що аж ніяк не вкладалося в задуми **того берега**: їм треба було **ліквідувати**. А це могла — без бунту і заколоту — зробити єдина на той час людина, тобто Ви, Михайле Сергійовичу.

Чому ж **тій стороні** потрібно було саме **розгромити** партію? Боялися ладу, який “експортує революцію”? Але ж увесь світ знав, що в тодішньому стані цей лад уже нічим не загрожував: він був повністю ослаблений, дощенту скомпрометований і культівськими перекрученнями, і партпереродженнями, розхитаний, обеззброєний і дезорієнтований “перебудовою” і агентами впливу, які довели його компрометацію до нульової позначки. Знали це стратеги на **тому березі** краще за нас, але їм був потрібний ідеологічний жупел, аби досягти бажаної, споконвічної мети — **водночас розвалити “імперію”**.

Але навіщо, запитаєте, марнувати енергію і валюту, якщо відбувався **природний процес** формування незалежних держав? Крім того, і у нас, і там чудово знали, що цей **процес необоротний**? Бо колишній союзний парламент **сам напрацював закони**, які вели, по суті, до ліквідації **унітарного Союзу**.

Ви що думаєте: на протилежному березі не знали про той неминучий процес? Та знали краще за нас з вами! Але саме **природний хід** їх найбільше страхав. Бо коли б все йшло по-людському, **природним шляхом**, то народжувалися б **справді незалежні держави**. Наголошую, **справді незалежні**, з нормально функціонуючою економікою, звичайно, з певним, але не з **катастрофічним спадом виробництва**, оскільки пульсувала б серцево-судинна система колишніх союзних зв'язків та комунікацій. Тобто, це були б досить **сильні держави**, щоб не потрапити — не лише в економічну, а й **політичну — залежність** від тієї самої Америки.

Добре чи погано, але партструктури, які ще за інерцією зберігали рештки сякої-такої дисципліни, пом'якшували навальний розрив і хаос. Що, зрозуміло, не входило до планів та **національних інтересів протилежного берега**, їм треба було **одночасно** перетяти всі артерії, довівши організми держав, які народжуються, до економічного напівобмороку, аби ще тепленькими **прибрати їх до своїх рук**.

Ось і вся розгадка, Михайле Сергійовичу, чому Вам не дозволили піти з поста Генсека, перш ніж **Ви не ліквідуєте** партію.

Ви, звичайно ж, за своєю звичкою відмахнетесь: мовляв, “до того вже дійшло, товариші (нині, панове, звичайно), що мене звинувачують мало не у...”. Тому, хоча мені це й неприємно, але я змушений Вам нагадати одну програму однієї людини:

“Закінчиться війна, все якось уляжеться, влаштується. І ми кинемо все, що маємо... все золото, всю матеріальну потужність на обдурювання людей.

Людський мозок, свідомість людей можуть змінюватися. Посіявши там хаос, ми непомітно підмінимо їхні цінності фальшивими й змусимо їх у ці фальшиві цінності вірити. Як? Ми знайдемо своїх однодумців... своїх союзників і помічників у самій Росії.

Епізод за епізодом розігруватиметься грандіозна за масштабом трагедія загибелі найнепокірнішого на землі народу, остаточного, необоротного згасання його самосвідомості. З літератури та мистецтва ми, наприклад, поступово витравимо їхню соціальну сутність, відучимо художників, відіб'ємо у них прагнення займатися зображенням, дослідженням тих процесів, які відбуваються в глибинах народних мас. Література, театри, кіно — все відобразатиме та прославлятиме найганебніші людські почуття. Ми всіляко підтримуватимемо й підноситимемо так званих художників, які насаджуватимуть і втовкмачуватимуть в людську свідомість культ сексу, насильства, садизму, зради — одне слово, всілякої аморальності. В управлінні державою ми створимо хаос і безладдя.

Ми будемо непомітно, але активно й постійно сприяти самодурству чиновників, хабарників, безпринципності. Бюрократизм і тяганина будуть підноситися до висот добротворчості... Чесність і порядність висміюватимуться і нікому не будуть потрібні, перетворяться на пережиток минулого... Хамство і нахабство, брехня і шахрайство, пияцтво і наркоманія, тваринний страх один перед одним і безсоромність, зрада, націоналізм і ворожнеча народів — все це ми будемо спритно і непомітно культивувати, все це розквітне махровим цвітом.

І лише дехто з небагатьох здогадуватиметься, і навіть розумітиме, що відбувається... Але таких людей ми поставимо в немічне становище, перетворивши на посміховисько, знайдемо спосіб їх оббрехати, оголосити покидьками суспільства. Будемо виривати духовне коріння більшовизму, опощлювати й знищувати основи народної моралі. Ми будемо розхитувати таким чином покоління за поколінням, вивітрувати цей лєнінський фанатизм. Ми боротимемося за людей з дитячих,

юнацьких літ, будемо завжди головну ставку робити на молодь, розкладатимемо, розбещуватимемо її. Ми зробимо з молодих людей шпигунів, космополітів. Ось так ми це й зробимо”.

Невже не пригадали, Михайле Сергійовичу?! Та це ж Даллес, так-так, саме він, який сказав це ще 1945 року, розробляючи план реалізації американської післявоєнної доктрини проти СРСР.

А тепер роззирнімося навколо. Чи не правда — майже один до одного ми з Вами, нарешті, виконали заповітну мрію американського стратега, тобто **реалізували його програму**? А Ви ще й досі перебуваєте (або радше вдаєте, що перебуваєте) в ірраціональному світі, доводячи, що “перебудова” — Ваш винахід! Коли навіть Бейкер чорним по білому заявив: “Ми витратили трильйони доларів за останні сорок років, щоб здобути перемогу в “холодній війні” проти СРСР”, тобто реалізувати програму того самого Даллеса.

Хочете чи ні, але в першому ряду “переможців” опинилися і Ви, Михайле Сергійовичу.

Я не боюся, що мене вважатимуть консерватором, і неохитно стою на тому: не треба було так стрімголов ковтати блешню, кинуту з **протилежного берега**, і конвульсивно, метушливо-поквапливо рвати жили та артерії економічних зв’язків, щоб тепер, знесиленими, майже наосліп, шукати один одного, косо-криво, нашвидкуруч відновлюючи їх.

Нині радикали голосять: ми, мовляв, не знали, що нас так ошукає заоканський господар і його поплічники в багатій Європі, своєчасно не надавши нам обіцяних субсидій.

Та все це брехня! Звичайно, профани, наївні та романтично збуджені (серед них і я, грішний), в усякому разі, на перших порах не знали... Але верхівка із рахунками у закордонних банках відала, що коїть. Вона чудово знала й знає, що **Захід ніколи не субсидуватиме повну незалежність нових держав**, бо це не входить до стратегії його національних інтересів. Та й чи резон йому, витративши трильйони на “перемогу”, підгодовувати переможених?

Отож, не ностальгія за 0,3 % переродженців, які прибрали собі псевдонім “КПРС”, і не туга за розваленим унітарним утворенням зобов’язують мене називати речі своїми іменами. Адже ми з Вами, Михайле Сергійовичу, нібито прагнули до одного й того самого — до Співдружності Незалежних Держав. Правда, з тією істотною різницею, що, скажімо, я — серед переважної більшості — в міру своїх скромних сил та можливостей прагнув це зробити **природно за законом**; Ви ж з Вашими — **обвально** і за...

Даллесом. Що ж, цього разу вийшло **по-Вашому**, точніше — **по Даллесу**.

Усвідомлюю, що такі твердження багатьом — оскільки знято “образ ворога” — здадуться щонайменше старомодними. Але мене це найменше хвилює: адже **правда** ніколи не була модною.

Тому що — Правда.

ВІДСТУП ПЕРШИЙ

Він викликаний різнобоям у понятійно-категоріальному апараті, який моторно використовують дрібні політгендлярі. Випинаючи себе ледь чи не “борцями проти колишньої політ-системи”, вони всього-на-всього займаються містифікацією. Бо те, що протягом семи з половиною десятиліть у нас **називалось** соціалізмом, надто віддалилося від його первородства. Не в усьому, звичайно, але значною мірою. І не стільки в “чистій” теорії, скільки і насамперед — в **народному розумінні**.

У народному сприйнятті соціалізм — це **соціальна справедливість** в її універсальному трактуванні: “Кожному хай воздається за ділами його”. Тому і **рівність** у народному розумінні — в жодному разі не **зрівнялівка**. (Зрівнялівку нам саме нав’язали “чисті” теоретики, пешчені руки яких, крім гусячого пера чи кулькової ручки, не торкалися жодного засобу добування хліба насущного.) В розумінні безпосереднього виробника матеріальних благ **рівність** — це знову ж: кожному хай воздається... Чесний трудівник ніколи нікому не заздрить, він глибоко поважає **талант**, бо се — від Бога. Якщо ти умієш меткіше за рахунок свого розуму і праці добувати більше благ, — честь тобі і слава. Проте і я, нехай і бідніший за тебе, зате гордий. Тобто, незалежний від тебе, багатого.

Ось у чому смисл і ядро народного розуміння соціалізму як соціальної справедливості — в **категоричному неприйнятті, моральному і фізичному, експлуатації собі подібного, тобто неприйняття будь-якого ущемлення людської гідності**.

Найближче до цього ядра просунувся Гемінгвей, що стверджував: людину можна навіть убити, але перемогти — неможливо. Письменник, зрозуміло, мав на увазі не просто фізичне знищення, а моральне і фізичне понищення людини, її гідності, її гордості.

І в цьому смислі ідея соціалізму як соціальної справедливості — вічна. Інша річ, що в нашому виконанні цей первіс-

ний благородний проект деформувався майже до невпізнанності. То з чим же воюєте, панове? Якщо з тим, що ми (і ви, до речі) понабудували, то пробачте, але саме ті, хто виступає за соціалістичний вибір, і почали боротьбу з деформаціями. Коли ж боретеся зі соціалізмом як з ідеєю соціальної справедливості, то це рівнозначно тому, якби віруючі звинувачували Бога за те, що інквізитори іменем його спалювали на вогнищах еретиків.

Проте Достоевський попереджав: ніколи не можна скидати з рахунку такий фактор, як *натура* людини. Ось у цьому смислі рівності ніколи не буде, як би радикали, під виглядом боротьби з догматами соціалізму, котрі, мовляв, сковують ініціативу, не старались урівняти спекулянта і чесного трударя.

Ідеально добрих і праведних, крім Бога, — не суть. Але прагнути до ідеалу — в природі людини. І в процесі еволюції, тобто в прагненні до ідеалу, людина удосконалювалась, шар за шаром нарошуючи чорнозем цивілізованості. Але десь в її потаємному естві — у кого на найнижчому поверсі, у кого й поближче — дремає той самий “хапальний рефлекс”, що на вилоках жорстокого природнього відбору допоміг йому вижити як виду...

Чи варто переконувати, що при таких суспільних землетрусах, як наш перебуд, легша порода піднімається вгору? І що ближче вона залягала, то зручніше їй вихопитись на поверхню порушеного морально-етичного гумусу. В будь-якій колотнечі, подібній до нашої, зло — повинен зазначити — орієнтується “талановитіше” за добро. Бо поки добро болісно роздумує — добре чи недобре я чиню, як на це “подивляться люди”, як це мої діяння узгоджуються із совістю чи там законами предків, — зло діє напористо і зухвало. Уже хоч би тому, що в певних особин — через різні обставини і мутації — навіть у спокійні періоди порожня порода була лише ледь припорошена чорноземом. А в інших і цей “легкий шарм” був відсутній, замінений про людське око показною благопристойністю. Якщо до цієї когорти додати і просто мутантів, у яких на вибоїнах еволюції випав з воза і загубився ген совісті, то — “кому на Руси жить хорошо?” при суспільній колотнечі? Правильно: особинам з відверто хапальним рефлексом і за блискучою відсутності елементарної совісті, яка вас, добрих, мучить, стримує і карає.

Давайте згадаємо, що ми мали напередодні горбачовського “оновлення”? Вищий прошарок КПРС (за даними, він складає десь 0,3 % від усїєї партії), що переродився за 70 років у закритий орден, перетворився у “верхні десять тисяч”,

тобто в новий клас — за Джиласом, в партбуржуазію — по-народному.

А що ж ті, решта понад 90 %? А вони вірили в світле майбутнє (тільки без іронії: людині нормальній природньо властиво вірити в краще). Вірили і гаряче намагались наблизити його. Як писав великий Іван Франко: “Хоч синам, а не собі — кращу долю в боротьбі”. І здійснювали безприкладні подвиги в ім'я цього світлого майбутнього. І гинули в застінках енкаведистських і гестапівських, і падали на полях боїв Великої Вітчизняної, і надривались, відбудовуючи Вітчизну, — і все в ім'я тої самої соціальної справедливості.

І не їхня вина, що цю віру зрадили “вожді”. “І вони не знали про те, що ми нині знаємо!?” — по-священницькому підносять руки до неба шалені радикали, які майже всуціль складаються з учорашніх... партократів.

Майже впевнений, що нинішні коммутанти — зі самого партордену чи ті, що отирались біля нього, — знали. Але те, що інші рядові партійці не відали — теж нема сумніву. Адже корпоративний партзагін монтувався не один день, а десятиліттями, прибираючи до рук і **правоохоронні органи, і всі без винятку засоби масової інформації**, тобто, по-нинішньому, **четверту владу**. Чи варто пояснювати, що можна зробити з громадською думкою, якщо в твоїх руках, крім перших трьох, ще і **четверта влада**, тобто преса, радіо і телебачення? Відповідь однозначна — все можна: скажімо, Сталіна освятити “батьком усіх народів”. Закрити артіль партпереродженців оголосити “розумом, честю і совістю епохи”, Горбачова — “батьком перебудови і гласності”, а Гавриїла Попова вкупі з Аркадієм Мурашовим — ледь чи не “совістю і честю сучасної демократії”. І вірили. І нині ще багато хто вірить.

Отже, що ми мали напередодні перебуду, — в контурах ясно. А тепер подумаємо на дозвіллі (позаяк безробіття вже стало реальністю), що ж у нас вийшло в результаті градобою, гучно названого “перебудова”?

Вкотре повіривши — тепер уже Михайлові Сергійовичу — в щирість його бажань оновити, цивілізувати суспільство, перетворити авторитарний режим у правову державу, дати можливість націям набути справжньої незалежності, установами багатопартійності і милій його і нашому серцю плюралізм, набути “щобільше демократії” і згідно з цим реформувати з ніг до голови компартію до рівня нормальної, парламентської, — ми всією громадою кинулись допомагати йому руйнувати “цю прогнилу систему”. Деякі, правда, скромно поцікавились: чи є

коли й не план, то хоча б адреса, в кого можна взяти наряд на прийдешню роботу? Але Горбачов твердо запевнив: “Є такий план! За роботу, товариші!”

І ми взялися... Але поки в поті чола підкопувались під фундамент “цієї прогнилої системи”, дружно наспівуючи стару революційну (а перебудова, як нас переконували, — це і є революція) “мир — хатам, війна — палацам”, особини, в яких хапальний рефлекс не обтяжений чорноземом цивілізованості, діяли. І одного разу, коли ми вже неабияк заглибились під фундамент найголовнішого палацу, зверху раптом почулося: “Гей там, внизу, — кінчайте!”

Ми підвели очі, і... патку мій, а в палаці уже сидять ті, хто ще лише вчора закликав: “Війна палацам”! Та найбільше вразило те, що особливо суворо і осудливо на нас дивились... вчорашні господарі палацу. Щоправда, злегка замасковані модними нині бородами чи вусами.

Так що ж змінилось? А нічогісінько — просто місце витурених 0,3 % зайняли ті... що витурювали їх. Решта ж разом зі всім православним людом і народами інших віросповідань як були, так і залишились внизу. От і вся “перебудова”, тобто “перезмінка”. (А як же з планом, — спитаєте? А його — в тому, елементарному, сенсі — не було в природі. Вірніше, був, але в смислі “перезмінки”.)

Більше того, кількість нових господарів життя настільки збільшилась, що їм уже стало тісно в апартаментах колишніх. Тісно їм і в спецрозподільниках, спецлікарнях, і спецсанаторіях. Не підходять їм і старі “Волги” — подавай “Вольво” і “Мерседеси”. Одне слово, нічого не змінилось, окрім того, що колишні хоч ховали ці самі “спец” від простих і сірих, хоч і крали, але боялись прокрастись. Бо “засвічених” карали нещадно, аби не компрометували решту. Нинішні ж, не таючись, розгортають “білі ринки” в готелях, де їхні рідні і близькі оптом закупають зарубіжне манаття за дрімучо консервативними цінами. Народні обранці вимагають (і одержують!) поза чергою престижні автомобілі і квартири. Мафіозі крадуть не тисячами, а мільйонами. Відкрито крадуть та ще й похваляються тим, продаючи цілі столичні райони зарубіжним бізнесменам.

Притім, чинять все це, зручно всівшись на шиї зубожілого до краю рідного народу, який, скатований чергами, тягне в засмальцьованій авосьці куплену на останні карбованці півхлібини. Не гребують навіть осідлати бабусю, яка знічено порпається в ящиках з відходами у пошуках харчу.

Одне слово, питання “Кому на Руси жить хорошо?” — саме собою відпадає. Але апетит приходить під обід, і новим господарям хочеться, щоб “жить стало (ще) краще, жить стало (ще) веселіше”. А тут — чорти б її взяли — ця сама КПРС (згадаймо ремствування жертв перебуду, що почастишали: “Раніше хоч в партком поскаржишся...”). Коротше, зайве око, а то й більмо на оці. А відтак, його треба прибрати, а то — чого доброго — колишня керівна і справді реформується в Партію Соціальної Справедливості, — тоді вже не розгуляєшся і не поживеш! А якщо — не дай Боже! — ще дозволять вступити в її ряди й віруючим, тоді і в церкві не заховаєшся!

У будь-якій події є збуджувальне магнето, першопричина себто. Іноді до неї справді важко пробитися крізь напластуння, історичні і суспільно-політичні. Це якщо шукати **об’єктивний** причинно-наслідковий механізм. Але часто над усіма цими “академічними нашаруваннями” майже на поверхні лежить елементарний особистісний, якщо не шкурний, інтерес.

Зараз я вам повідомлю щось, на перший погляд, неймовірно: **партію в терміновому порядку ліквідували не справжні радикали і демократи, не істинні антикомуністи (а такі є, і, не поділяючи поглядів, я їх поважаю за позицію), а ті з 0,3 %, які її... очолювали.**

Неймовірно? Чому ж: під натиском низів справа невідворотно йшла до того, що згадувані 0,3 % повинні були постати перед судом, партійним і світським, за всі збочення досталінського, сталінського і постсталінського періоду. Але ж у ту артіль органічною частиною входять і нинішні (хоч і колишні) члени ПБ на чолі з Горбачовим! (Нехай не дивує генетичний зв’язок нинішніх із ділами їхніх предтеч — саме ядро партордену, тобто ПБ, є носієм спадкового коду.)

Ось що і його змусило прискорити здійснення серпневого **перевороту**, стратегічною метою якого, окрім зміни існуючого ладу, було ліквідувати **партію**, тобто прибрати **свідка звинувачення**. Як глаголив Йосиф Віссаріонович: нема людини — нема проблеми. І не треба силкуватися весь цей фарс одягати в білі шати “історичної невідворотності” і “перемоги демократії”! За всім цим стояв **тваринний особистісний інтерес: прибрати свідка звинувачення**. І під шумок підкоригувати біблійне: з — “Не судіть, і судимі не будете” на — “Судіть — і судимі не будете”. Тобто одним махом з підсудних обернутися в суддів.

Пробачте, але ці кульбіти надто вже нагадують таку гіпотетичну мізансцену. Артіль ведмежатників вдало “взяла касу”. По-братньому розділила експропрійоване. Але один з братчи-

ків, попередньо перевівши свою частку в швейцарський банк, раптом затужив і спалахнув почуттям каяття. Ї — до прокурора: мовляв, ці сучині сини (називає їх поіменно), мало того, що “взяли касу”, так ще й мене, наївного, пов’язали! Беріть їх, поки не гунули за кордон. Судіть їх, негідників, за всією суворістю правової держави! Хух, аж полегшало, зняв камінь з душі. Ну, так я пішов. До побачення...

— Одну хвилинку, — чомусь захвилювався прокурор, — якщо можна, скажіть хоч би, а де ж ваша... частка?

— ?!

— Я так і передбачав: забули... так ви ось тут розпишіться про невиїзд. Подумайте, може, і згадаєте. А на суді про все й доповісте...

Ну, що ж (звертаюся до Єльцина як головного воїтеля “комуністичного ідола” і адепта суду над партією), що ж, Борисе Миколайовичу, я згоден з Вами: треба судити. Судити тих 0,3 %. Щоправда, на відміну від Вас, я навіть і з цих — не всіх би поспіль... Скажімо, Олексія Миколайовича Косигіна, Миколу Івановича Рижкова, Єгора Кузьмича Лігачова, маршала Ахромєєва та й ще набереться порядних людей — я б їх все ж відділив від козлищ, хоча й вони не всі агнці, як, між іншим, і ми з Вами. Тобто я за те, щоб карати за доведені судом гріхи. Тим більше, що об’єктивними свідками звинувачення будуть ті понад 90 % комуністів — живих і мертвих, — які в тій страшній війні боролись і гинули за нашу і вашу (і особисто за Вашу, до речі) свободу, а ті, що залишились живі, відстоювали, будували і, між іншим, першими затівали “перебудову”. Правда, багато хто ледь чи дійде до храму правосуддя, шкандибаючи на милицях і протезах, та ще морально скалічені перевертнями і доведені до того, що нині в пошуках харчу придивляються... до ящиків з відходами.

...Ну що ж, можна і починати. Подіум для вершителів вироку підготовлений. Підготовлені і тверді лавки для підсудних.

Ну ж, а судді хто — цікаво? О, вони уже простують! Але чомусь усі... в чорному. Мабуть, так переконливіше, та й щільніше до праведників Ігнатія Лойоли.

Наближаються. Повертають до подіума. Стривай-стривай! А ви куди, пане, колишній мій “товаришу по партії” Яковлев?! Е ні, Олександрє Миколайовичу, сюди, до того ж на першу лавку. Як-не-як, член Політбюро ЦК КПРС, головний ідеолог партії, що вчив нас “жити по Леніну”... Та обліште! Те, що ви вийшли з її рядів, — це, вибачте, нагадує епізод із “взяттям каси”. Так що сідайте...

Ба-атеньку — і-і... Борис Миколайович?! Та не кутайтесь ви в мантию — вона ж вам до колін. Зріст видає. Ласкаво просимо на своє місце в історії — на лавку. Можна і в другий ряд, оскільки всього лише — кандидат у члени Політбюро ЦК КПРС... Проте, враховуючи особливі заслуги... Як-не-як, а саме ви возвели найвищий в усій Сонячній системі обком партії, побіжно розваливши будівлю, де вбили царя і всю його родину аж до малоліток, — мабуть, усе-таки в перший ряд.

Потім підуть “по другому розряду” — колишній шеф МВС, а потім і КДБ, що “подарував” деякі секрети очолюваних ним відомств делікатній службі однієї із зарубіжних країн — Вадим Бакатин; викладач марксизму-ленінізму, нині держсекретар Геннадій Бурбуліс; автор Указу про заборону партії Сергій Шахрай; колишній член КПРС, нині мер Санкт-Петербурга Анатолій Собчак і прочая і прочая, яким несть числа.

О, Гавриїл Харитонович! Хотілось би зупинити його на хвилинку. Недавно шановний пан Попов на телебаченні, на всю земну кулю, зі своєю незмінно чарівливою посмішкою оголосив: він іде з посади мера Москви з усвідомленням того, що за два роки чесно потрудився над “розвалом соцсистеми”.

Повинен засмутити Гавриїла Харитоновича: намарно він розтринькав свою енергію. Бо, по-перше, розвалював те, чого... не було. Напевно, навіть Дон-Кіхот, змагаючись із вітряками, був ближчим до реальності, ніж пан Попов, воюючи не з реальною, а з т. зв. соцсистемою, яку сам і будував.

По-друге, не розвалював, а обережно розбирав, акуратно й бережливо вкладаючи кожную цеглину в целюфанову торбинку, оскільки всі вони пішли на... будівництво власного благополуччя. Цікаво б побачити нову кладку! Запевнюю вас: вона зроблена так, щоб її можна було легко розібрати відповідно до кон'юнктури, аби використати будматеріал для зведення нової “системи”.

Окрему лавку займають гекачепісти. Біс його знає, з чого б це, але чомусь хочеться заспівати: “Гэкачеписты, Сталин дал приказ! Гэкачеписты, зовет Отчизна вас!” Може, тому що серед цих самих “путчистів” — маршал Язов і генерал Варенников, які... “день Победы приближали, как могли”? А Варенников — так той узагалі учасник Параду Перемоги? А, може, тому, що перший рядок у підсвідомості звучить, як “Гэкачеписты, М. С. дал приказ”?

Але це до справи не стосується. Та і “справи” їм не всім легко пришить. (Правда, “наш прокурор” не лише “пришиє справу”, а й пришиє на місці, якщо йому накажуть.)

А далі піде “масовий заплив на Янцзи”. Там уже стоячі місця. Оскільки “російський ліс” майже весь проданий за кордон, а дошок не те що на лавки — на труни не вистачає!

Серед усієї цієї дрібноти і я, грішний, стою. Судить — так судить! Я ж як-не-як — “оспівував” і Леніна, і “чуття єдиної родини”, і “неньку Україну”, і “мать-Москву”, і “рідний Київ”. Не занудьгуєш: нас тут зібралось — відомих і менш відомих, хороших і різних, поганих і однакових — цілий легіон. Правда, не всі: деяких, що дременули і заховались у різноманітних демократичних партіях і рухах, розшуковують судвиконавці. А декого уже й ведуть, тобто, супроводять...

Віддалік стоять свідки звинувачення, живі і мертві. Вдивляюся в їхні обличчя в насунутих на очі касках. Вигорілі гімнастерки. Обмотки... Кирзаки... Хто — на Курській дузі... Хто — під Корсунем-Шевченківським... Хто під Сталінградом... Хто під Києвом... Хто під Москвою... Хто — в блокадному Ленінграді... Хто — на Ельбі... Хто — під Берліном... Хто — під Прагою... А мій — під Харковом, в 1943-му...

Раптом — наче струмом струснуло! З тої, з колегій свідків, що встали з мертвих, хтось... махає мені рукою. Мій зір, подібно до бінокля, багатократно посилюється, і я бачу людину, таку схожу на мене, тільки майже вдвоє молодшу. Господи! — та це ж... мій Батько!!!

Він хрипло кричить мені через піввіку:

— Синку! Як же ти? Як ти міг? Що ж ти... накоїв?! За що тебе судять, скажи?!

— Та от, Батьку... Ти вже прости мені. Видно, нечистий попутав: оспівував.

— Що ж ти... оспівував?!

— Та ось Батьківщину... Леніна... Україну... Росію... Братерство народів... Партію... Ну ще Рівність... Незалежність...

— Але ж ми за це за все, сину, боролись і гинули?!

— Так вийшло, Батьку. Нічого не вдієш: ви за це воювали й гинули, а нас за все за це... судять. От і вся різниця, Батьку...

Грізний окрик перериває це інфернальне видіння:

— Встати. Суд іде!

Ну що ж, починайте: я й так стою.

Я хочу перед тим, як отримати строк, знати все, Борисе Миколайовичу Єльцин! Від кожного поіменно з цих самих 0,3 %: куди нас вели і... завели? За що вмирали наші батьки й діди? Де обіцяна демократія і достаток? (Це питання поставить бабуся, що порпається у відходах.) Де права людини, тобто право на працю, на відпочинок, на навчання, на пристойну

пенсію, на святе природне право народжувати дітей, себто відновлювати потенціал нації? Куди подівся золотий запас? Якщо його раніше перевели в іноземні банки ті, що виступали під псевдонімом КПРС, то чи причетні до цього, скажімо, я — письменник, чи тракторист, шахтар, селянин, голова колгоспу, учитель, інвалід війни чи праці, мати-одиначка, сталевар, солдат, офіцер, учений, продавець магазину чи навіть директор заводу, які носили чи носять партквитки?

Кому і за скільки продали пів-Москви, Берінгів шельф, наших друзів з близьких і далеких країн, державні секрети, наш лад, наші землі, нашу віру, нашу історію, нашу національну гордість, нашу оборону, могили наших предків, загиблих за продану і зражену Вітчизну, нашу армію? Скільки і кому заплачено за дикий капіталізм, за насаджувану експлуатацію людини людиною? Скільки і хто бере за посередництво в торгівлі живим товаром, поставляючи каліброваних дівчаток у борделі Америки та інших “цивілізованих країн”? Скільки заплачено за **одностороннє** роззброєння, після чого ми опинились “голими серед вовків”? Скільки і кому платять за кожного убитого в міжнародній різні? Скільки берете за розпусту, за апологію зрадництва, цинізм, садизм, осквернення святинь, руйнування сім’ї, витравлювання почуття батьківщини, що цілеспрямовано пропагується через усі канали “гласності”?

Скільки і кому належить за кожну скалічену морально душу, за виховання яничарів і торгашів, оборотнів і перевертнів? По якій таксі їдуть померлі в чергах інваліди? Нарешті, в якому розмірі і хто отримав гонорар за організації небаченого в історії людства ганебного шоу, де великі народи, як останні жебраки, принижено бродять з торбою під вікнами Європи, Америки, Азії і Африки?

Так кого ж і хто лякає судом, Борисе Миколайовичу? Кого хочуть задурманити? Якщо йдеться про рідне населення, то воно вже кілька років і так перебуває в стані шоку. Але є ж і **світова** співдружність, яка вже сьогодні гомерично сміється над вашими “вісімками”. “Ідея влаштувати суд над політичною організацією може здатись спокусливою, — пише “Монд”. — Проте... ініціатива російського Конституційного суду, щонайменше, спірна. Це пояснюється, частково, і тим, що сам цей суд складається в значній частині з **колишніх комуністів або ж з колишніх слуг комуністичної системи** (тобто з перевертнів. Тут і далі підкреслено й уточнено мною. — *Б. О.*). До речі, зразком тут є сам Б. Єльцин, який довгі роки робив кар’єру в партійному апараті... Що ж стосується ідеї “Нюрнберзького процесу над

комунізмом”, з яким носяться чимало радників Єльцина, то це чергове потьмарення. Насамперед, ...Нюрнберзький процес організовували не німці. По-друге, тоді йшлося про те, щоб засудити “по гарячих слідах” осіб, відповідальних за злочини нацизму. Сьогодні ж головні винуватці злочинів, здійснених у СРСР, давно померли, і важко зрозуміти, чому деякі з їхніх нащадків раптом виступлять у ролі суддів під тим приводом, що вони порвали з комунізмом на кілька місяців чи на кілька літ раніше, ніж інші”.

“Дейлі телеграф” стверджує: процес може перетворитися на фарс, в якому колишні комуністи-судді судитимуть партію.

“Гардіан” відзначає, що одним з головних захисників Єльцина є Геннадій Бурбуліс, колишній член КПРС і колишній викладач марксизму-ленінізму.

Ось так читається “справа” з погляду нормальних цивілізованих зарубіжних журналістів і юристів. Ї я майже згоден з їхньою іронією, за винятком кількох фрагментів, де вони припускаються — не за злим умислом, а по невіданню — окремих неточностей. Скажімо, у фразі: “...сам цей суд складається значною мірою з колишніх комуністів або ж з колишніх слуг комуністичної системи” наявні відразу дві помилки. Перша: ті, що записалися в судді, ніколи не були комуністами, як і ті 0,3 %, що присвоїли собі псевдо “КПРС”. Це саме і є ті, кого решта понад 90 % судитимуть як віровідступників.

Друга помилка криється в частині фрази: “...колишніх комуністів або ж з колишніх слуг комуністичної системи”. Мушу засмутити зарубіжних колег: на одній шостій суші комуністичної системи, як завершеної в чистому вигляді, ніколи не було! Інша річ, комуністична ідея як соціальна справедливість, що заперечує експлуатацію людини людиною, — вона була, є і вічно буде, поки існує людство.

А чого ж, задум, красивий і благородний, певною мірою був здійснений. Ї революція 1917-го підняла знамена “рівності, братерства і свободи”, і мільйони з чистою і світлою вірою в цю тріаду воювали й наклали головами. Ї якщо ми чесні перед собою й історією, то повинні визнати, що чимало ідей соціальної справедливості в колишньому Союзі реалізовано на практиці. Вже одне те, що цілі покоління вирости в системі без експлуатації людини людиною, в атмосфері дружби й поваги до всяк суцких народів на землі, володіючи правом на освіту і роботу, тобто з горем навпіл, але маючи гарантований завтрашній день — було. Отже, за всіх збочень, було й те, об чім тужить простий люд найблагополучніших цивілізованих країн,

як за непоправно втраченим. Ї — застерігає нас: не втрачайте свого обличчя і гідності!

Тим самим і непростиміші злочиння верхньої кліки, що вона по-зłodійському привласнила собі право виступати від імені всіх мільйонів членів компартії, нині зраджених коммунтантами. Ось саме тих, що прибрали псевдонім “КПРС”, і судитимуть і комуністи, і безпартійні.

Ї, нарешті, третя похибка, якої мимоволі припустилися зарубіжні колеги, криється в тезі: “Сьогодні... **головні винуватці злочинів, здійснених у СРСР, давно померли...**”

У тім-то й річ, шановні колеги, що всі ці **винуватці живі...** в нинішніх “суддях”. Через багатократні інкарнації (за ламаїзмом, перевтілення) Сталін, Троцький, Єжов, Ягода, Берія втілились в образ і подобу деяких вчорашніх членів і кандидатів у члени ПБ. Або ближче до європейської термінології — через найміцнішу і найточнішу спадковість...

Тому, якщо у вустах перевертнів вимога Нюрнберзького процесу над партією і справді “є черговим **потьмаренням**”, то комуністи якраз мають моральне право вимагати над відступниками процесу, близького до Нюрнберзького.

Бо, осудивши їх, ми, нарешті, не тільки засудимо сталінізм і всі його збочення у **живому втіленні**, а й покажемо всьому світові, хто ховався під аббревіатурою “КПРС”. Ї відділимо цих козлиць від мільйонів партійців, які чесно працювали.

До уваги зарубіжних колег: у нас ще з 1920–1930-х існувало дві партії: корпоративний орден вищих партократів, тобто псевдо-КПРС. Ї ті мільйони комуністів, які складають щонайменш п’ятикратно розстріляну фізично і морально партію — в 1920–1930-х — Ягодою — Єжовим, потім Берією; в рокованих сорокових — гестапівцями; в 1940–1950-х — знову ж беріївцями; в 1960–1980-х — нащадками Лаврентія Павловича, в 1970–1980-х — підведену під статтю 64-ту, тобто знову ж під вишку, новими сталінцями. Про те, що між зграйкою фальшивомонетників і понад 90 % комуністів морально-етичний зв’язок був давно розірваний, свідчить хоч би той факт, що після “путчу”, коли Борис Миколайович і його опричники оголосили КПРС співучасницею “перевороту”, — **жоден комуніст не вийшов на захист її т. зв. штабу**. Навіть коли бойовики оточили будинок ЦК на Старій площі — не вийшли захищати. Більше того, коли ті самі немиті і нечесані бойовики, хизуючись автоматами, витягали з кабінетів техперсонал і, під виглядом обшуку, облапували переляканих жінок, видихаючи в їхні обличчя застояний перегар, — не вийшли.

Ні, не з переляку не вийшли. І не тільки тому, що і “штаб”, і його персонал були давно чужі їм і байдужі, а ще й з тої причини, що комуністи “помітили” серед атакуючих і будинок ЦК на Старій площі, і “опорні пункти” його по всій країні — побачили серед особливо лютих штурмовиків тих, хто ще вчора... засідав у тому самому будинку ЦК на Старій площі чи в місцевих його підрозділах.

Невже Борис Миколайович, озброюючи до зубів своїх командос, боявся, що ми кинемось захищати переродженців, тобто сталінців у третій інкарнації? Або тих сорок партократів, які в числі 91-го депутата підписали листа з протестом на рішення Президії ВР України про заборону компартії, а при поіменному проголосували... проти свого ж протесту?!

Ви спитаєте, а як же Горбачов? Його справа виділена в окрему. Бо сподіяне ним виходить за повноваження суду світського і підлягає уже суду Всевишнього.

А поки суд та діло, комуністи не відтворюють, а створюють партію соціальної справедливості. Чи зволять нові господарі життя легалізувати компартію чи ні, це не має значення. Вона буде створена, і допоможуть у прискоренні процесу, як це не парадоксально, — ті самі Єльцин та іже з ним, що метушливо впроваджують в країні дикий капіталізм з його розгнужаною експлуатацією людини людиною. Уже сьогодні мільйони стогнуть під цим ярмом. Завтра армія їх, голодних і голих, принижених і знедолених, багатократно побільшиться. Отже, **саме життя прикличе до дії партію**, яка стане на захист зневаженої людської гідності. Так буде, бо так уже було. Тому що людину можна навіть убити, але **перемогти — ніколи!**

Взагалі сюжет з ліквідацією мені нагадує не таке вже й давне полювання, яким у заповідниках розважалися найвисокопоставленіші партократи. У повній екіпіровці вони дбайливо розставляли номери — і чекали. І ось вона, козуля. Постріл — і наповал. Мисливець радіє, як дитя, не знаючи, що козуля та прив'язана за ногу прислужливими єгерями. Але коли тим, що не відали про єгерів, можна якщо й не пробачити, то хоч зрозуміти, то чи можна пробачити нинішнім мисливцям, що відають — і розстрілюють наповал?!

Ось таким чином. Отакечки, золоті мої ліквідатори, за котрих впали на полях битв мільйони комуністів. Спасибі вам за те, що ми гріємося біля вогнища вашого милосердя. Світова співдружність, сподіваюсь, високо оцінить ваші дії. Точніше — уже почала оцінювати, соромливо опустивши очі.

Отже, демократія перемогла, поставивши під стінку 16, а якщо врахувати і їхні родини, то понад 50 млн осіб. Чи видають, що творять? Якщо хтось, міряючи на свій копил, думає, що всі — боягузи, то він глибоко і трагічно помиляється. Серед цих 50-ти млн більшість людей честі, з почуттям власної гідності. Люди ідеї, що корінням вростає ще в християнські заповіді соціальної справедливості. І вони будуть її відстоювати. Ї треба дати їм можливість, згідно зі Статутом, самим вирішувати на своєму з'їзді долю і своєї партії, і свою особисту долю. Як і належить у правовій державі.

Хотів би нагадати, що вищі польові командири зі всіма військовими почестями ховали солдатів свого найзаклятішого ворога — воїнів, які до смертного кінця виконували обов'язок і присягу. Ховали з почестями — для науки своїм солдатам, як треба виконувати обов'язок і тримати позицію.

Але ніколи не поважалося відступництво, боягузлива здача позиції і втрата чи добровільна здача прапора, перед яким клявся у вірності ідеї і Батьківщині.

...Закликаючи інших до національної згоди, до законності, до законопослушництва у правовій державі, негідно самому порушувати ці самі закони, розколюючи суспільство. Я твердо за те: безпосереднім учасникам і співучасникам хай воздасться! Але я категорично, з "Декларацією прав і свобод людини" в руках, вимагаю зняти блюзнірське звинувачення у співучасті в змові мільйонів чесних співвітчизників, яких нечистоплотні особини безкарно обляпують брудом певного кольору!

Цікаво б довідатись: де вони в таких кількостях добувають цю коричневу фарбу? Чи не виробляють... самі?

На закінчення уже не як публіцист, а як поет хотів би сказати таке. Недавно — хай пробачить Всевишній мою зухвалість! — вже вкотре подивувався і возрадувався Його прозорливості: що не кажіть, а наш Бог таки шельму мітить!

...Напередодні суду — вже "справжнього" — по телеку мав щастя споглядати адвокатів протиборчих сторін. За всієї серйозності і суворості того, що відбувається, — уже сам зовнішній вигляд дискусантів... висікає іскру ледь стримуваного сміху. Мимовільно чи випадково, але трапилось так, що виступаючі за відміну єльцинського Указу, за рідкісним винятком, підібрались якісь худорляві і жилаві.

"Захисники ж демократії", що громлять компартію, — теж як на підбір: великі, подобрілі і злегка роздобрілі, вальжно-розковані, одне слово, — справжні господарі життя. А коли я побачив напівлежачого в кріслі, що вдоволено похропував,

їхнього адвоката Макарова (він успішно захищав ще їхнього Чурбанова)... подумалось, що не такі вже й погані наші справи. Впевнений, — за будь-якого результату — що частіше крупним планом кадруватимуть його фігуру і посилюватимуть його мовний ряд, то впевненіше почуватимуться ті “нешасні комуняки”: значна частина найлютіших антикомуністів перейде на... протилежну Макарову сторону.

Насмілюся делікатно запитати нинішніх господарів життя: чи не рано, панове, почали рубати вишневий сад? “Ради гнездышка грача — не рубите сгоряча... Не рубите”.

Але це — пісня, з якої, на жаль, слів не викинеш, а отже й не зміниш дещо заповідливо благальної інтонації. Бо вважаю, що просити, та ще в дрібних торгашів... Бачите: вони, деякі і “с дальних странствий”, уже з’явилися в залі суду. Встигли! Невже ще не все продано ними в цій країні?!

Так от: просити у торгашів — верх приниження людської гідності. Особисто я волів би скорше бути відданим землі польовими командирами мого найзаклятішого ворога як солдат, що не здав своєї позиції і не зрадив прапора, ніж щось просити в перевертнів.

Це жодною мірою не стосується членів Конституційного Суду, підзвітного лише одному Богові, сиріч — Закону.

Це стосується лише перевертнів і коммутантів, що погрязли, за Св. Писанням, в “тайні беззаконня”, себто — відступників.

Та й ще таких, як якийсь Федоров, котрий за одним із зарубіжних голосів діагностував КПРС як “ракову пухлину”. Маю донести до відома пана Федорова: такі “діагнози”, які розповсюджуються на мільйони людей, рівнозначні найтяжчому гріху, котрий Космос не пробачає. А тому може статися — не доведи Господи! — що після психіатра йому знадобиться й онколог.

Отже, я ще 26 серпня 1991 року подав у відставку по всіх параметрах. І — впевнений — якщо б так вчинила більшість... Але — всі ми люди: хтось ще сподівався на краще, комусь не хотілося розлучатися з депутатським значком і житлом у Москві, інші і просто злякались, треті вирішили боротись до кінця. Я не осуджую нікого: кожний чинить згідно зі своїми життєвими принципами. І сунуться зі своїм статутом у чужий монастир, щонайменше, безтактно.

Якщо судо по-обивательському йти по лінії матеріальній, то мені, безперечно, було легше, аніж іншим, приймати рішення: протягом двох років я сплачував майже половину готельно-

го перебування надаремне, оскільки в основному кочував “гарячими точками”, а якщо випадали зрідка вільні вихідні, їхав до Києва.

Московська кар’єра мені як українському поету — теж протипоказана, тому я відмовився від квартири, яку на першопочатках пропонували в первопрестольній. Не прийняв я й інших заманливих ангажементів, хоч мене, між іншим, наполегливо “сватали” і на “Литературную газету”, і навіть на Спільні письменників, і на журнал (колишній “Советский Союз”).

Чому ж, запитаете, я не пішов за прикладом своїх земляків-депутатів, які, відчувши смалене, хутко переорієнтувались на Україну? Та тому — пробачте за нескромність — що “виховання не дозволяє”.

Я звик — добре чи погано, — але чесно виконувати доручену мені справу. Мої амбіції не тішила посада віце-голови Палати Національностей, на яку був обраний несподівано для себе, бо це місце готувалось іншій особі. Але коли вже так трапилось, я вважав своїм обов’язком виконувати довірене мені до кінця терміну, не уникаючи й найнебезпечніших доручень. І — головне — я повірив Вам, Михайле Сергійовичу...

Заява про відставку, як передавали, не знайшла підтримки. Та й Рафік Нішанович, якого я поважав і поважаю, попросив в той тяжкий час хоча б номінально бути присутнім на засіданнях ВР до з’їзду. Ось так я, вже внутрішньо вільний, і “відвідував” кремлівські засідання.

На одному з них з’явилися і Ви, зайнявши місце під червоним прапором. Як завжди, до Вас, за бар’єр, посунули ходаки “пошептатись”. Хтось торкнув мене за плече. Один з працівників апарату повів очима у Ваш бік: мовляв, кличе.

Я вельми задовго не бачив свого Президента зблизька. Тому перше, що мене вразило, — ледь вловима зовнішньо, але внутрішньо явно відчутна зміна в усьому Вашому образі. Завжди підтягнута, пружиниста статура осіла. Незважаючи на явні зусилля тримати голову, як завжди, злегка відкинутою — поглядом вдалину, — плечі помітно зсутилились.

— Присядь, — сказали Ви з рукостисканням (рука була, як завжди, тепла, але якась нетверда). — Що, Борисе, виживемо?

Остання фраза пробилась до свідомості не відразу, оскільки мою увагу загіпнотизували зовсім нові, чужі риси, що з’явилися на Вашому обличчі. Воно якось неприродно витягнулося... змінило обриси, і я відкрив в ньому щось ассирійське... чи що?

Отямившись, я відповів:

— Вижити, звичайно, виживемо, Михайле Сергійовичу, але ж треба зібрати Пленум ЦК!

Ви якось дивно заметушилися, почали перебирати папери. А тут ще Іван Дмитрович Лаптев, що вів засідання ВР і, як завжди, пильно наглядав за Вашим місцеперебуванням, почав нервово подавати мені знаки: мовляв, повертайся до своєї кнопки — іде голосування.

...Це була моя остання зустріч з Президентом. Небавом він підписав своє відречення і самовільно розпустив партію, тобто свідомо чи мимоволі, але ліквідував існуючий лад, отримавши “в нагороду” статус “Відступника Всіх Часів і Народів”.

Як це не парадоксально прозвучить для невтаємничених, але останнім часом мене все частіше навідує думка, що і сам Горбачов, і його соратники були б раді... саме такому кінцю і “статусу”. Поза сумнівом: певні сили, граючи на емоціях народу, час від часу ще й ще підкидатимуть “компромат”, аби довести ненависть до экс-президента до абсолюту.

Господи, але з якою метою?! — вигукне читач.

А якщо з тією, аби відвернути увагу від головної — задзеркальної таємниці, прихованої у самій появі на світ Горбачова?

А метод же старий — вчинивши злочин, що підлягає вищій мірі, його “автор” свідомо, не приховуючи, вчиняє менше за тяжкість зло. Розрахунок: отримуючи строк за останній, злочинець обриває зв'язок з попереднім.

І все ж: чи допустимо, щоб людина свідомо і з такою наполегливою послідовністю сама себе намагалась подати світові чудовиськом, перед яким Азеф і Юліан-Відступник здаються безвинними агніями?! Скільки не намагаюсь хоча б зрозуміти мотиваційний механізм діянь, які призвели не лише нас, а й саму дійову особу до апокаліпсичного краху, не можу знайти більш чи менш переконливого пояснення.

Зарозумілість, самозакоханість, надмірна амбіційність, фантастична переоцінка можливостей свого “я”? Не виключено. Проте ці — хай і гіпертрофовані — якості характеру особи, що посідає навіть найвищу посаду, хоч і відіграють певну роль, та лише до тої rischi, за якою починає руйнуватися сама система. Оскільки остання, володіючи “почуттям самозбереження”, раніше чи пізніше відчуває руйнівника.

Відсутність гена самооцінки? Теж має місце. Але ж і цей дефект “прощається” системою лише до згаданої rischi.

Може, надто агресивний “хапальний рефлекс”, схильність до розгнузданої корисливості? Що ж, у Михайла Сергійовича

це спостерігалось і, схоже, грало не останню роль в його бутті. Про що, зокрема, свідчить хоч би такий епізод, донині невідомий широкій публіці і про який, можливо, забув і сам екс-президент.

Нагадаю. Відразу ж після референдуму, який освятив незалежність України, 7 грудня 1991 року (саме того дня відбулась відома акція в Біловезькій Пущі, об чім тоді ще ні журналіст, ні, тим паче, Ви не знали, оскільки першим був проінформований Буш), саме в ту грудневу суботу кореспондент українського телебачення взяв у Вас інтерв'ю (українці його бачили і чули). Але мене зацікавила одна репліка, кинута Вами уже після бесіди, “за кадром”. Прощаючись і дружньо поплескуючи по плечу інтерв'юера, Ви саркастично процидили: “Можете бути задоволені: завдання тих, хто Вас послав, Ви виконали”.

Розгублений кореспондент тільки й спромігся, що розвести руками.

Перечекавши, доки нещасний очунається від шоку, Ви насамкінець відрізали: **“Передай тому, хто тебе послав, що коли він буде замахуватись на Форос, то я його заберу разом з Кримом!”**

Тільки після цього кореспондент (сподіваюсь, і ми з вами) здогадався, що “той, хто тебе послав” — це Кравчук. Незабаром і фраза “разом з Кримом” відгукнулася луною, яка ще й донині звучить над півостровом, багатократно посилена рупорами РДК. Але полишімо політикам з'ясовувати, який тут зв'язок. А він — **багатозначний**.

Мене ж цікавить те, що навіть у цій ситуації дача все-таки була поставлена першою.

Завважте: це було сказано людиною, ще пригніченою “путчем” і вкрай зденерованою **незговірливістю** глав суверенних держав. Здавалось би, в тій напруженій ситуації, коли все розвалюється, не до дач. Та ба, виявляється...

Сумно, звичайно. Але історія, та й ми, суші, знаємо немало королівських, царських, цековських та інших радикалів, що страждають манією накопичення, проте ж це не вело до такого обвалу.

Тоді що: відчайдушний авантюризм? Невтолиме владолубство, схильність заради зайвого аплодисмента екзальтованого натовпу пускатись у ризиковані “панамі” та ще в масштабах цілої країни? Чого гріха таїти: є і це в Горбачові. Але, знову ж, є і система, є, нарешті, народ, який, хоч і вражаюче терплячий, але теж до певної межі.

Щонайменше несерйозним вважаю пульсуючі від недавнього часу натяки на психічну нестійкість екс-президента. Але

якщо б навіть припуститися неможливого, то, приміром, Леонід Ілліч Брежнев кілька останніх своїх літ взагалі “не тягнув партитури”, однак державний механізм добре чи погано, але все ж функціонував.

Вельми непереконливими мені видаються і звинувачення колишнього ледь чи не в співробітництві з певними спецпідділами однієї з високорозвинутих держав. Хоча всі ці надто часті зустрічі в зарубіжжі, “за закритими дверима”, особливо ж “тайні вечери” на Мальті й інтимні бесіди наодинці з Іоанном Павлом II дають деякі підстави засумніватися в чистоті помислів екс-президента. Припускаю, що він міг грати, підігравати і навіть “загравати” з лицарями плаща і кинджала, але щоб Президент такої могутньої держави...

Одне слово, названі вище явні і поки що приховані особистісні якості та діяння колишнього, що загнали нас і його самого в “мерзость запустения”, **по-людському не пояснимі.**

Але, може, саме в тому і вся глибина трагедії, що навіть найлютіші вороги Горбачова, котрі побивали його останніми словами, — **навіть вони оцінюють його поведінку і дії за людськими вимірами і критеріями.** Себто бачать у ньому, щонайперше, людину.

Та й усе сказане мною вище про колишнього Генсека і Президента — теж адресоване йому як людині.

І — свідок Бог — я б ніколи не дозволив собі утруднювати перо (без мене вже про екс-президента створена ціла бібліотека!), коли б у пошуках мотиваційних причин вчинків і поведінки його не наштовхнувся на здогадку: а чи не лежить феномен Горбачова... за рубезем звичних **людських** понять і оцінок? І чи не з метою **відвернути від розкриття цієї задзеркальної таємниці** він припустився вчинків, як **по-людському оцінюються як межа падіння?**

...Наприкінці 1970-х, особливо на початку 1980-х, у нашому суспільстві посилилась тяга до окультизму. З'явилися ворожки, провидці, контактери, чаклуни, ясновидці і просто шахраї, що характерно для кінця і початку кожного століття.

Уже й наукою доведено, що в такі періоди в космосі відбуваються якісні зміни: завершення старого і початок нового циклу. Коректування в розміщенні планет, зміщення силових полів, які позначаються на психофізичному стані і окремо взятої людини, і цілих народів як частки макрокосмосу.

Усе це зафіксовано не лише в легендах, переказах і міфах, а й у світських літописах та хроніках, що закарбували усім відомі потопа, грізні землетруси і виверження вулканів, жажливі

пошесті і не менш страшні війни, інші мислимі і немислимі катаклізми.

Здавалось би, на порозі кожного нового століття, погортавши сторінки історії, людство мало б відповідно і готуватись до подібних потрясінь, коригуючи, згідно з попереднім досвідом, і свої дії, і політику. Якщо й не упереджуючи, то хоча б послаблюючи фатальні наслідки. На нещастя, наша психіка влаштована так, що ми передбачаємо будь-які глобальні обвали в усіх, окрім... себе.

То більше, в буденних клопотах ми, здається, не помітили, що є свідками не тільки завершення століття, а й тисячоліття. А суміщення цих двох циклопічних вирів щонайменше вдесятеро збільшує їхню, воістину апокаліпсичну могуть зі всіма вибухами і руйнацією звичних станів. Проте й це ще не все. Кінець тисячоліття — це “кінець світу”, якщо не в прямому, фізичному чи метафізичному, то в усякому разі, як кінець старого, звичного і народження нового стану світопорядку, нового змісту речей, критеріїв, зміна, здавалось би, непохитних правил, законів і приписів. Нарешті, це — очікуване віками Пришестя Христа. За святим Писанням прихід Сина Божого завершується Страшним Судом. Але що за тим? Тільки лиш селекція: одесную — праведники, ошую — грішники?

Хай пробачить мені Всевишній, не з лихим наміром, а через незнання своє впадаю в ересь, та чи неможна припустити, що Вседержитель змушений удаватися до надзвичайних кроків — посилати Свого Сина до тих, хто розп'яв його, оскільки інші можливості зупинити гріхопадіння землян уже вичерпані?

А що коли в цей “перезмінний” період, де моральні якорі обірвані і дії святих заповідей послаблені настільки, що Сатана, вже не остерегаючись, послав чадо своє на гріхопадшу землю? Що коли всі ці земні катаклізми і потрясіння лише передвісники глобального двобою Світла з Тьмою? Що коли цей вічний двобій відновлюється із закінченням кожного старого і початком нового віку?

Якщо це так, то нинішнє протиборство за своєю вибуховою силою чи не перевершить усі дотеперішні в багатократному обчисленні, оскільки кінець віку сумістився з кінцем тисячоліття?

Як не гірко, але і віруючі, й атеїсти мають визнати, що князь тьми (скористаймося церковною термінологією) цього разу готувався до змагання особливо ретельно. На наш жаль, і цього разу вибравши — уже вкотре! — одну шосту суші. І до-

сяг неабиякого успіху, бо його адепти вже давно сповільна розкладають душі за напучуванням головного Атеїста, що вигнав з меж свого вчення Бога.

Перший наслідок цього прометеїзму — руйнування сім'ї, осквернення родинного багаття, порушення законів предків, виховання в синах хамів, які цинічно осміюють батька свого.

Друге — руйнування храмів і святинь і зведення на їхньому місці капищ на славу новосотворюваних кумирів.

І, нарешті, третє — воно ж перше і друге — втрата почуття Вітчизни. Пам'ятаєте висловлювання одного з адептів Головного Атеїста: “В пролетаріату нема своєї Вітчизни. Вітчизна його — увесь світ”?

Всі три “заповіді” уже майже реалізовані.

Звичайно, як стверджують святі отці, Вседержитель усе знає і все бачить, “бо, — глаголить пророк Матвій, — нема нічого сокровенного, що не відкрилось би, і таємного, що не стало б явним”.

Проте — хай простить мені Милосердний, Всепрощаючий і Терпеливий, — але має ж бути межа і його терпінню! То більше, коли ми у своєму падінні дійшли до того, що князь тьми уже може відкрито посилати своє чадо для прийняття від нас акта про повну і беззастережну капітуляцію!

Не маю сумніву, що для радикалів-прагматиків широких поглядів всі ці мої візії — не більше, ніж базарне біснування, середньовічний забобон чи більше того — насмішка над розумом, себто над матеріалізмом. Але, як відомо, сміється той, хто сміється останнім. Причому, за однієї обов'язкової умови: якщо той останній буде в наявності. А тому давайте — хоч це й нелегко — через не можу, а все ж стримаємо регіт і звернемося до реалій.

...Про комету Галяя особливо пошавлено заговорили десь наприкінці 1984-го. А вже в 1985-му ми її зустрічали на нашому небосхилі разом... з Горбачовим.

Чи варто доводити освіченій публіці відоме з правіків: поява комети однозначно сприймалась як вістунка нещастя всіх нещастя? Та коли б тільки “сприймалась”: мало чого не народжувалось у головах наших “нецивілізовано” забобонних прапредків?! Біда в тому, що ці “забобони” потверджувались вельми похмурими, якщо не трагічними, подіями, що брели в шлейфі зловісної дами. Погортаємо древні хроніки, включаючи й козацькі літописи, і ми в цьому переконаємось.

І те, що ми ще не завжди можемо достеменно пояснити причинний зв'язок між появою небесної мандрівниці і земни-

ми катаклізмами, — зовсім не означає, що його, цього зв'язку, нема. Він був і є.

...Згадаймо той сонячний день 25 червня 1985 року. Дивовижно красивий Київ у зелених розкошах каштанів, Київ, що недавно відсвяткував своє 1500-річчя. Україна приймала високого гостя, що вперше відвідав її уже в ранзі Генсека. Саме тоді він промовив фразу: “Та ви живете тут, наче на курорті”.

...Через 10 місяців (рівно через 10 місяців, день у день) світ потрясла Чорнобильська катастрофа! Весь світ — бо за всю видиму історію людство не було так близько... до свого кінця. Та й нині ми так і не відаємо, що ще, окрім повзучої радіації, готує нам четвертий реактор під вельми символічним саркофагом.

Чи прояснені причини цього глобального вибуху? Ні, не прояснені: всі донинішні розслідування, суди і “винуватці” — не більше, ніж дешева містифікація. Колишній директор ЧАЕС Брюханов, що заgrimів у в'язницю в ролі стрілочника, так і не може пояснити, за що він сидів. Думаю, що і судді, які загнали невинну людину за ґрати, теж “не відають, що творили”.

Відають лише ті, хто дав вказівку звершити цей скорий і неправий суд з метою відвернути увагу від першопричини трагедії...

...Взагалі, в народі, з перших днів появи Горбачова, почали бродити чутки про якогось міченого, який принесе непоправні нещастя. Проте спочатку це сприймалося знову ж як тривіальне відьмування і осміювалось “радикалами” (разом зі мною) як породження темного, нецивілізованого суспільства “цієї країни”.

Однак невдовзі один за одним, майже без пауз, сталися неймовірні події, непоясними формальною логікою Асмуса, але від цього не менш жахливі.

Буквально “на рівному місці” важкий сухогруз в лоб, за нормальної видимості, таранить теплохід “Нахімов”. Гинуть сотні людей. Вибухає фугасом незнаной донині сили продуктопровід. Гине декілька сот людей.

Лоб у лоб стикаються поїзди. Одна за другою вибухають шахти. Катастрофа з останніх — біля Краснодона — за своїми наслідками взагалі не має аналогів за всю історію вуглевидобутку.

Падають літаки.

Зазнають аварій поїзди, кораблі і підводні човни.

Нарешті вибухає Карабах, детонуючи ланцюгову реакцію перманентних кривавих гейзерів у Тбілісі, Оші, Сумгаїті, Баку,

Південній Осетії, Вільнюсі, Тирасполі. Чи пояснені всі ці й інші потрясіння? Не більше, аніж чорнобильські.

Тут уже й найдрімучіші Хоми невіруючі починають впадати в крайнощі — з атеїзму, минаючи Бога, — прямо в містику. Починають подейкувати: якщо це не сплановані диверсії... Радикали, природно, силкувались звалити все на комуняк. Але ця нісенітниця сама собою захлинається: адже гинуть не лише безпартійні, гинуть і “партократи”.

Отже, якщо це не сплановані диверсії, то що ж це означає?

...Недавно мені потрапила на очі чернігівська обласна газета “Деснянська правда” (№ 31 за 22 лютого 1992 року). На четвертій сторінці опубліковано нарис журналіста Л. Кузьменко під назвою “Де ж ти, сину?”. І ось що в ньому повідано (подаю в скороченому вигляді): “Найбільше за все мені хотілося б розпочати цю розповідь з епізоду щасливої зустрічі матері і сина, з яким вона розлучилася багато років тому. Такий собі хеппі-енд, щасливий кінець драматичної історії.

На жаль, не виходить. До щасливого завершення цієї історії сьогодні так само далеко, як і тоді, до війни, коли раптом не стало у Марії Павлівни Ермоленко її Миші. А може, і ще далі, бо тоді була надія: “Знайду, обов’язково знайду. Світ не без добрих людей...”, а тепер ніби й знайшла, а син так само недосяжний. І побивається нещасна жінка, стукає в усі двері, шле листи в усі кінці і найбільше боїться, що син так і не знатиме рідної матері.

— Нічого мені від нього не треба. Хай живе і робить те, що йому хочеться. Я ж хочу одного: щоб він знав матір, а я його, бо прожить вік і матір рідну не знати — це ж страшно... Не хочу шукать його на тому світі.

Її великі печальні очі дивляться на мене з надією:

— Може, він прочитає газету...

Світлий розум і пам’ять, як на вісімдесят чотири роки — хороша, дай, Боже, в її віці усім нам.

Отож, наче вчора бачить вона свою далеку юність, рідне село Голінку, де народилася й зросла. Привітну й роботящу Марію Лазаренко посватав красивий хлопець з Гайворона Сашко Ермоленко. У 1929 році народилася донечка — Катруся, а через два роки у другий день весни знайшовся в Ермоленків хлопчик. Назвали його Михайлом. Казав сільський батюшка, що те ім’я означає “хто як бог”.

Що вже гарні вродилися дітки! Здається, усю вроду від батька-матері увібрали їхні личка. У Миші, щоправда, родима пляма на голівці була. Коли носила його під серцем, згадує

Марія Павлівна, велика пожежа сталася на Черняхівці, вулиця така в Гайвороні.

— Я здорово злякалася, ухватилася за голову: “Ой, боже!” Отак і намітила свого хлопчика. Але під волоссячком не видно було. А вище тієї плями був у нього на тім’ячку такий темний кружечок з густим чорним чубчиком. Тоді той кружечок зник, а пляма залишилась. То рука моя...

Сімейне життя не склалось. А тут — голод. Щоб якось врятуватися, вирішила Маруся їхати з Катєю на Донбас. Маленького Мишу, порадившись, залишила в матері у Голінці: корова в хазяйстві, отож прогодуються. Голублячи синочка, не думала — не гадала, що тримає його на руках востаннє...

Не солодко було й у Донбасі, а все ж легше. Оселились вони у Верхньому, біля Лисичанська. Працювала на фабриці-кухні. Щоб хоч чимось підтримати матір із сином, посилала в Голінку посилки з сякими-такими продуктами. Листів із дому не було, та це не тривожило: хто ж напише, коли мама неграмотні? Ну, чому, чому її серце не відчувало біди?

Коли приїхала у відпустку, Миші дома не застала. Мати заспокоювала: “Та ніде він не дінеться, приїздив Іван, забрав погостювати. А там йому добре, он подивися на карточку, який твій Миша. В костюмчику, черевичках, на голівці пілотка-іспанка”.

Марія обцілювала фотографію, на звороті якої стояла дата: 2 березня 1938 року. Синочок, сонечко... Господи, зовсім дорослий — сім рочків. Спасибі братові, сфотографував у день народження.

— Та не реви ти, — благала мати. — Іван його вивчить, в городі ж лучше... Іван грамотний, не те, що ми з тобою...

А вона все вже вирішила. І, підхопивши Катю, поїхала в далекий Таджикистан, де в Сталінабаді вчився на лікаря молодший брат. Здавалося, дорога ніколи не скінчиться. Малювала в уяві зустріч із сином...

Іван зустрів непривітно:

— Чого явилася? Ти мене опозориш!

— Господи, чим?

— Я сказав, що ви померли.

— Де моє дитя?

— Він у такому місці, що й конфет не поїда...

— Де моє дитя?! — билася вона, серцем відчуючи біду.

— Я його в дитбудинок здав, у Ленінабад.

Катерина Олександрівна пригадує, що дядько був у військовому одязі, купив їм на дорогу бубликів, посадив у поїзд.

Так і поїхали вони з тими бубликами і зі слізьми, розгублені, нещасні, не знаючи, де ділася дитина.

Відгоді вона шукає сина. Де дів хлопчика Іван Лазаренко, ні Марія Павлівна, ні Катерина Олександрівна не знають. Але в рідні місця брат не їздить, хоч досі живе в казахському місті Джетигара. Листів сестрі не пише. Щоправда, надсилає вітальні листівки його дружина Тамара Яківна. Бажає щастя, здоров'я, благополуччя. А щастя закінчилося для неї давно...

З Ленінабадського дитбудинку відповіли зразу: у них такого не було. І залишилося від синочка одне-єдине фото: круглолидий хлопчик у пілотці-іспанці, новому костюмчику і черевичках. І незагойна рана в материнському серці. Пізніше, після війни, вона збільшила те фото, і сьогодні два портрети семилітнього Михайлика висять у її світлиці. Один над материним ліжком, другий — над Катиним. Дочка, проживши довгі роки в Грузії, виростивши трьох дочок, віддавши їх заміж, поховавши чоловіка і вийшовши на пенсію, приїхала до матері в Дмитрівку. Там, на вулиці Садовій, у невеличкому будинку живуть вони й нині.

Протягом п'ятнадцяти років, аж до ліквідації району, працювала Марія Павлівна прибиральницею в райкомі партії. І всі роки писала в різні кінці, шукала сина. Скільки тих листів розлетілось світом, мабуть, і не злічити. У дитбудинки, редакції газет, на радіо і телебачення, у паспортні столи, в міліцію, Міністерство внутрішніх справ Таджикистану...

З газет "Комсомолец Таджикистана", "Комсомольская правда", куди писала нещасна мати ще в п'ятдесяті роки, з інших газет у шістдесяті відповіді одні і ті самі: "Письма о розыске близких и родных газета не печатает. По вопросу о розыске сына советуем обратиться в местное отделение милиции".

"Дополнительно к нашему письму от 25 июня 1960 года сообщая, что Ваш сын — Михаил Александрович — на территории Таджикской ССР проживающим не установлен и ранее содержащимся в детдомах не значится. В отношении его розыска рекомендуем обращаться в органы милиции по месту Вашего жительства. Зам. начальника отдела УМ МВД Таджикской ССР Катюшкин".

Про її біду знала вся Дмитрівка.

На покуті в її маленькій хатині під кролевецьким рушником висить ікона Божої Матері з дитиною. Не раз вона падала перед нею на коліна, благаючи допомогти знайти сина, її Мишу...

Увечері, витопивши пічку, вона сиділа перед телевізором. Онука за столом заглибилась у підручник. По телевізору пока-

зували відкриття XXVII з'їзду КПРС. Вона не дуже прислухалася до того, що говорили з екрана. Просто дивилася на людей, які засідали в Палаці з'їздів. Раптом ніби струмом ударило. Той, хто виступав із доповіддю, з найвищої трибуни, здався їй до болю рідним.

— Ой, Миша...

Дівчинка здивовано підвела очі на бабусю.

— Хто, бабо? Який Миша?

— Мій Миша...

Сльози котилися з її очей. Вона не могла вже відірватися від екрана.

— Та то ж Горбачов, бабусю! Горбачов, чуєш?

Вона не хотіла нічого слухати. Нічиїх доказів, нічиїх слів. Боялася і боїться тільки одного: щоб не вмерти, доки не скаже йому, що знайшла його, що вона його мати, а він її син. Послала рекомендовані листи в Москву — Горбачову, Раїсі Максимівні, їхньому зятю Анатолію на лікарню, де він працює... У відповідь одержувала повідомлення: лист зданий у загальний відділ ЦК КПРС. І все. Приїздили до неї відповідальні люди з Бахмача й Чернігова, умовляли, переконували, що вона помиляється. Вона не заперечує: хай собі говорять, у них така робота. Переконати ж її ніхто не спроможний. Слухає Марія Павлівна тільки своє серце.

Вона завела щоденничок, до якого записує все, на її думку, найважливіше, що відбувається у житті того, в кому впізнала сина:

“Мишу узнала на 27 з'їзді 86 года.

Миша Президент. 15 марта 90 г.

Заверюха була на дачі 19 августа 91 р. на Спаса.

Президент фонду Миша. 92 г. 1 января”.

...Марія Павлівна впевнена, що її листи не доходять до того, хто для неї як бог. Зраділа приїзду журналістів: тепер він, нарешті, знатиме про неї.

Нині в її кімнаті над килимком з оленями, що прийшли на водопій, висить великий кольоровий портрет Михайла Сергійовича Горбачова. А зі стіни дивиться кароокий хлопчик у пілотці-іспанці. Вони справді чимось схожі, той, якого знає весь світ, і Миша Єрмоленко з Гайворона, чия доля невідома навіть рідній матері.

...Марія Павлівна і Катерина Олександрівна провели нас до воріт...

— Приїздіте до нас улітку, — припрошували вони.— Тут така краса. Квітів — море. Приїздіть!

До візитерів стара мати звикла. Ось і ми приїздили. По-вірте — не за сенсацією. Нічого певного ми сказати не можемо. Та й переконати стару матір, що вона помиляється, не дозволяє сумління. Власне, що ми знаємо про раннє дитинство того, хто був нашим першим Президентом? А нічого. Висловлювати якісь здогадки — недостойно. Точно відомо нам лише те, що живе на Чернігівщині у селищі Дмитрівка людина дуже складної, трагічної долі. Випало їй пережити те, що не дай Бог нікому.

Є в цій історії якась таїна.

— Нічого мені від нього не треба. Хай живе і робить те, що йому хочеться. Але брати гріх на душу не можемо. Хочу, щоб він знав матір, а я його. Ї все. Не шукать же мені його на тому світі! — чую її сповнений туги голос. Ї знаю: ніщо, ніякі докази і роз'яснення, ніякі вмовляння не зупинять її. Шукатиме вона сина, доки житиме на цьому світі. Простіть нас, мамо...

Л. КУЗЬМЕНКО”.

Певно, і я б, як і переважна більшість, відмахнувся: та обличчя морочити голову! Хіба мало в історії було лжецаревичів, лейтенантів шмідтів та інших містифікаторів?! Хіба мало авантюристів видавали себе за родичів відомих діячів, учених, письменників?! Адже Хлестакови — як явище — неперехідні.

Траплялись і щирі непорозуміння. Навіть мені, народженому в 1935-му, писали і пишуть схвальовані листи типу: “Пам’ятається, в нашій роті служив Олійник Борис Ілліч, ми з ним дружили... Але в 1942-му, після важкого поранення, я загубив його слід. А недавно побачив Ваше прізвище у газеті... Відгукніться: чи не той це Олійник, з яким я воював?” та ін.

Не виключено, що й ця жінка, змучена у пошуках сина, сприйняла жагуче бажане за правду. Але нехай ні в кого не повернеться язик осуджувати, а тим паче “радикально” шкритись з приводу її мимовільної помилки.

Проте дозвольте запитати: а чи є в будь-кого, аж до самого Горбачова, мандат на непогрішиму істину, аби однозначно, в імперативі стверджувати, що це... помилка? Ї чи не надто рясно збігів, включаючи й те, що предки Горбачова з Чернігівщини? Але головне — хто осмілиться засумніватися в правдивості сповіді матері, якщо навіть це — всього лише фатальний збіг, і Михайло Сергійович — не той хлопчик Миша, якого втратила нещасна жінка?

Полишімо цю таємницю для двох. Бо ми, можливо, наближаємось до тієї таємниці, до якої не причетні ні батько-

мати, котрих називає экс-президент у своїх анкетах, ні жінка, що називає Михайла Сергійовича своїм сином, ні... ще хтось.

Одначе навіть у найнеймовірнішому, що суперечило всім звичним поняттям і проявам, люди намагались відшукати логіку, точку відрахунку, першодетонатор ланцюгової реакції, що призводить до тих чи тих наслідків. І завжди знаходили пояснення — не важливо, чи потверджувалось воно наступним реальним досвідом, чи ставало набутком міфів.

Скажімо, Святе Письмо пояснювало обвал, подібний до нашого, “таємницею беззаконня”. За вченням Отців Церкви, диявол, возводячи Антихриста, намагатиметься замаскувати його появу всіма ознаками пришествя Сина Божого на землю:

“Он придет, — говорить св. Єфрем Сірін, — в таком образе, чтобы прельстить всех: придет смиренный, кроткий, ненавистник (как сам скажет о себе) неправды, отвращающийся идолов, предпочитающий благочестие, добрый, нищелюбивый, в высокой степени благообразный, постоянный, ко всем ласковый... Примет хитрые меры всем угодить, чтобы в скором времени полюбил его народ, не будет брать даров, говорит гневно, показывать хмурого вида, но благочинною наружностью станет обольщать мир, пока не воцарится”.

Воцаріння його настане швидко і повсюдно, оскільки буде діяти “силою диявола” (або, як гласить одкровення: “И дал ему дракон силу свою, и престол свой, и великую власть”). Не останню ролю в цьому зіграє і те, що в нього буде **“великое множество сильных споспешников”**.

“Когда народы, — писав Лактанцій, — чрезмерно умножив войско и оставив хлебопашество... — все разорят, истощат, пожрут, тогда... внезапно восстанет против сильнейший враг... Это и будет Антихрист”. Вельми легку перемогу останнього Святі Отці пояснюють тим, що люди, відсторонившись від духовного розуму, погрузили в плотському стані.

Але, сягнувши світової влади (сам Господь називає диявола “князем світу сього”), Антихрист (або “перший звір”) скине машкару доброзичливості і плюралізму і виступить нещадним гонителем усіх віруючих, що супротивляться поклонятися йому як Богові. Особливо жорстоким виявить себе найактивніший співучасник і асистент його, який в Писанні іменується “другим звіром”. Свідчить Іоанн Богослов: “И увидел я второго зверя, выходящего из земли... Он действует... со всею властью первого зверя (т. е. Антихриста) и заставляет всю землю и живущих на ней поклоняться первому зверю... И дано было ему вложить дух в образ зверя, чтобы образ зверя и го-

ворил, и действовал так, чтобы убиваем был всякий, кто не будет поклоняться образу зверя”.

Ось одне з універсальних пояснень найнеймовірніших — за звичними поняттями — механізмів і першопоштовхів обвальних подій, які дає православна Церква. І погодьтесь, останні п'ять — шість літ “перебудови” багатьма фрагментами, дійовими особами і виконавцями вражаюче збігаються з візіями Святих Отців. Звичайно, їхній категоріальний апарат не в усьому відповідає нинішньому, ужитковому. Та ще й бентежить і відлякує багатьох, вихованих на заматерілому матеріалізмі, головна дійова особа — нечиста сила.

Але чи так уже бентежить? Може, скорше лякає перспектива “прогриміти” в громадській думці адептом містицизму чи, то пак, дрімучого обскурантизму? Якщо в цьому проблема, то мене це менше за все непокоїть, позаяк не більше забобонний, аніж англієць, котрий уперто намагається “забути” позначити числом “13” свій дім, квартиру чи, скажімо, номер авіарейсу. Або ті самі **прагматичні** американці, які чомусь вельми стривожились тим, що одна з резолюцій Ради Безпеки щодо Перської затоки, запропонована ними, проходила під номером “666”. Попереджаючи шокваність атеїстів: “Чому це... американці?”, повідомляю: та просто тому, що св. Іоанн запевняє: “Число його імені (тобто Антихриста): 666”.

І вже ж не більше забобонний, аніж пересічний громадянин СНД — від найпростішого до колишнього члена Політбюро і першого-ліпшого нинішнього радикала аж до Президента, який, “якщо чорний кіт дорогою перейде”, — або тричі хреститься, або тричі “через ліве плече”, а то й зовсім повертає назад: береженого Бог береже...

Скільки пам'ятає себе людство, за будь-яких суспільних формацій — від рабовласницької аж до нинішньої, покіль ще не визначеної, — темні часи, подібні до наших, завжди пробуджували не лише тривожні надії на “друге пришествя Христа”, а й страх перед антиподом Його.

І зауважте: не лише, сказати б, серед низів, а й у вищих шарах. Я — не про Нострадамуса, Глобу чи інших ясновидців. Маю на оці вповні цивілізованих, себто визнаних усім цивілізованим світом класиків, серед яких — Толстой, Достоевський, той самий Булгаков.

Одне слово, не варто так вже углибати в аналіз минулого, далекого й близького, аби втямити: пояснення шоккових, кризових, **темних** для звичної логіки подій споконвіку ішло двома паралельними лініями: заматеріло матеріалістичною, науковою,

але на рівні простої алгебри; і по лінії незвичній, на рівні теорії відносності, своєрідний варіант якої і подає нам Одкровення Іоанна Богослова.

Чи має право на життя, скажімо, останній варіант? Та втім же й річ, що подібне питання уже в суті своїй **неповноважене, оскільки життю просто нема в кого вимагати права, позаяк воно саме — вище право.**

І коли я звертаюся до “Апокаліпсиса” як до однієї з моделей паралельного пояснення, то лише ось чому: чимало з того, що сталося і відбувається у нас, ми **не спроможні пояснити** на рівні матеріалістичному чи то пак — звичною, вжитковою логікою. Зрозуміло, я лише службово-інертно передаю те, що доступне **тільки** тайновидцю, котрим, за словами Отців Церкви, і є автор Одкровення. Єдине, на що — за всієї допустимої умовності — зважуюсь, так це лиш на формулу **“начеб і я знаю”** зі слів Іоанна, котрий, за його твердженням, знає зі слів Самого, оскільки — Богослов.

Отож, не варто так уже жахатися громадської думки, тим паче, що вона, ця “думка”, як і нинішній закон про гласність: в чийх руках, ті самі і повертають нею, як дишлом.

Отже, дозволю собі повернутися до початку нашої розмови.

Ми визнаємо, що є люди, які неусвідомлено, поза своєю волею, первородно випромінюють негативну ауру, не за своєю виною створюючи дискомфорт навколишнім. Як, приміром, осика.

Проте ми знаємо й осіб, які за своєю волею, свідомо вчиняють зло в діянні, сиріч — злodianня. Найвідоміші з них склали називний ряд: Каїн, Прокруст, Герострат, Нерон, Юліан-Відступник... Звичайно, злочини їхні неоднакового ступеня, але однаково непростими, оскільки вчинені з власної волі, усвідомлено.

До якого типу віднести нашого героя? Якщо до першого, то його негативне, “осикове”, поле могло позначитися лише на стані чи долі близьких, включаючи, скажімо, і гекачепістів. Але ж безкарний політ Руста через усю систему ППО і його виклична посадка не де-небудь, а саме біля Кремля (!); одностороннє роззброєння і розгром армії; таємний розпродаж країни; розв’язання війни в Перській затоці, яка тільки по щастю не призвела до третьої світової; реанімація капіталізму в країнах Східної Європи і Прибалтики; спровокована різня між народами колишніх республік СРСР, що викликала поки що громадянську війну в Молдавії, Грузії, Вірменії, Азербайджані, непевен час — і в Таджикистані, та, схоже, і в Росії; всезростаючий — з непе-

редбачуваними наслідками — розкол церков; видача (або продаж) іноземним спецслужбам усієї системи оборони і секретів держбезпеки; цинічна зрада колишніх союзників, аж до братів-слов'ян; організація серпневого “путчу” і, нарешті, зміна існуючого ладу шляхом прямого державного перевороту, в результаті чого на волю випущений дикий, особливо хижий вид капіталізму, разом зі всевладдям мафії в усіх сферах, включаючи економічні і духовні, аж до засобів масової інформації... Все це разом з безробіттям, крайнім зубожінням народу, що перетворився на всесвітнього жебрака, з небезпечним падінням народжуваності, що близько до геноциду, і різким стрибком кількості самогубств; з цілеспрямованим розбещенням молоді голим сексом з патологічними збоченнями і одвертою порнографією та наркоманією; з легалізацією проституції, аж до поставок “живого товару” в закордонні борделі; зі зловісним селевим наростанням майже безкарної злочинності, не кажучи вже про одверту спекуляцію і суцільне хабарництво, що вразило навіть правоохоронні і державні структури, — все це та інше не могло трапитись стихійно, поза чиеюсь злою волею, і вже аж ніяк не під впливом негативної аури.

Ні, і ще раз — ні! Всі факти і події однозначно, неупереджено, об'єктивно свідчать: це прямий наслідок злого, воістину диявольського заміру. Фантом, волею якого відбувся цей глобальний Чорнобиль, не вписується навіть у вище поіменованний паноптикум проклятих людством зловмисників, оскільки виходить за межі всього донині відомого.

Але тоді ми повинні шукати непояснюване в пояснюваному, а пояснюване в непояснюваному. Спробую, спираючись на досвід папи римського. А чому б і ні? Якщо Іоанн Павло II, тобто сам намісник Бога на землі, дозволив собі майже... окультне припущення, заявивши про свою першу зустріч з Горбачовим: “Між нами відбулося щось інстинктивне, як ніби ми вже були знайомі”, — то мені, грішному, і поготів простимо звернутись до інстинкту, чи — на письменницькому наріччі — до інтуїції. А вона мені нашіптує: а раптом і я “як нібито знаю”, що пан пекла помітив щось таке, що вже апріорі володіло “осиковим комплексом”, сиріч, нехай і невинною, але негативною аурую? Коли це так, то що виходить у тому випадку, коли ця покіль статична мінусова енергія помножиться на пекельний вольтаж енергії дракона, який “дав йому... силу свою, і престол свій, і велику владу”? Тоді чому б не припустити, що від цього помноження може народитись феномен такої руйнівної могуті, яка порівняна хіба що з погибельними діяннями...

“другого звіра”. Та й чи порівнювана?! Бо якщо поплічник Антихриста карав свою опозицію огнем і мечем, то наш фантом, навіть не піднімаючи меча, мимовільно, уже самою своєю енергією, тільки пасивною присутністю детонує справді апокаліптичні стихійні лиха, катастрофи і аварії, і непоясними вибухи натовпу, і звірячі убивства.

І чи не звідси — Чорнобиль, всі наступні катастрофи і аварії як екологічні, так і політичні, чи не звідси цей страшний землетрус у Вірменії?! Може, саме так відреагував космос на появу його в земних межах? Дивує інше: невже нема на Планеті людини, яка усвідомлює, хто і **навіщо** прийшов у світ наш?! Є, і не один, свідомий сього. І в наших межах, і за нашими межами. Але певні сили, що ладні заради знищення нас вступити в змову із самим Сатаною, беруть таємницю, сподіваючись, що чаша сія обіде їх.

Але “горе тим душам, які приховали істину”! — йдеться у Присуді VII Вселенського Собору, котрий саме зараз може бути виконаний.

Одначе у зла нема Вітчизни: весь грішний земний світ — його володіння. І якщо хтось тішить себе надією, що його все-руйнуючу енергію можна закумуляувати тільки на свого супротивника, то — горе і ще раз горе їм! І нам!

Хіба ні про що не свідчить той факт, що одразу ж після прибуття Горбачова в Китай зчинилося криваве побоїще на площі Тяньаньмень?

Хіба не після його цілувань з лідерами колишніх соцкраїн вони всі або убиті, як Чаушеску з дружиною, або померли, або перебувають під слідством?

Хіба не в час чергового відвідання Горбачовим США в Сан-Франциско вибухнули темні пристрасті, залишивши після себе варварські руйнування і численні людські жертви?

Хіба... Хіба не будувалося ударними темпами, правда, таємно від народу, **одночасно** з укриттям для четвертого блоку ЧАЕС, — горбачовське фороське укриття, цілий замок, щоб через п'ять літ, після квітня 1986 року, в серпні 1991-го уособити... новий громадсько-політичний чорнобиль, з найнебезпечнішими “викидами” для всієї цивілізації?

Хіба...

Чимало трикрапок після цього “хіба” вже заповнені. І я просто економлю папір. Але ж чи є гарантія, що заповнені достеменно всі, і продовження не буде...

Чи не зловісним передвістям одночасно прозвучали післясерпневі слова Горбачова про необхідність врятування СРСР

від розвалу і Фороського замку, фороського символу, знаку біди — від... Кравчука?

Чи слова про його, горбачовський, оборотній “голлізм”?

Але поки що — не про передвістя. Про те, що вже сталося...

Особливо тяжкі випробування впали, окрім Союзу, на Індію. Нещастя її посилюються її ж... шляхетністю і глибинною тягою до нас. Це коріння любові проростає ще з тих вікопомних часів, коли протопредки індійців жили і в межах України. Підсвідоме тяжіння до нас матеріалізувалось у діяльності батька нації Ганді, за традицією передалось Джавахарлалу Неру, а від нього — дочці Індірі Ганді та сину її.

Володіючи ясновидінням і провидницьким генієм, індійці не могли не відчутися чогось насторожливого в самій фігурі Горбачова. Але вроджене благородство і традиції не дозволили їм хоча б в ім'я аналізу подій дещо “охолодити” запал. Навіть після вбивства Індіри Ганді, яке стало похмурою пересторогою Неба, навіть після цього Індія з розпростертими обіймами зустріла його.

Що сталося по тому, світ знає. Але, переживши не одне страхиття, навіть цей шалений світ здригнувся: такого страшно-го, такого звірства, подібного до вбивства Раджива Ганді, він ще не бачив!

А розкол у православ'ї хіба не посилювся після таємних зустрічей колишнього президента в папських покоях? Причому, саме Горбачов, зневаживши конституційний принцип відокремлення церкви від держави, обходячи синод, відкрив усі шляхи експансії чужих нам віросповідувань на одвічно православних землях? Чи не про це застерігав ще Феодосій Печерський:

“...Не подобает также, чадо, хвалить чужую веру. Кто хвалит чужую веру, тот все равно, что свою хулит. Если кто будет хвалить свою и чужую — то он двоеверец, близок к ереси. Итак, чадо, берегись их и всегда стой за свою Веру...”

Твори милостынню не своим только по вере, но и чужевверным. Если увидишь нагого, или голодного, или в беду попавшего — будь то жид, или другой какой иноверец, или латинянин, ко всякому будь милосерден, избавь его от беды, как можешь, и не лишен будешь награды у Бога, ибо и Сам Бог в нынешнем веке изливает милости свои не на христиан только, но и на неверных. О язычниках и иноверцах Бог в этом веке печется...

Если увидишь, чадо, иноверцев, спорящих с православным и хотящих оторвать его от Православной Церкви — помощи

православному. Етим ты избавишь овна от пасти льва. Если же смолчишь и оставишь без помощи, то это все равно, как если бы ты отнял искупленную душу у Христа и продал ее сатане...”

Не личить мені, грішному, торкатися таїнств віри. Але те, що саме в це непевне шестиліття намітився новий розкол Церкви, який, за всіма ознаками, може переважити всі попередні, відзначили і віруючі, й атеїсти. І почався він 1 грудня 1989 року, коли Горбачов уперше зустрівся з Іоанном Павлом II. Причому, знову ж без свідків, наодинці, навіть без перекладачів, оскільки понтифік чудово володіє російською (між іншим, українською — не гірше).

Об чім вели бесіду Перший атеїст — Генсек і Перший представник Бога на землі, до недавнього часу було вкриті таїною.

Але ж нема нічого таємного, що не стало б явним. І ось нещодавно в зарубіжжі опубліковано спогади екс-президента про ці зустрічі, причому з коментарями самого... папи!

Про що вони? Зокрема, і про те, що вся “перебудова” не лише в СРСР, але і в цілій Східній Європі відбулась завдяки... папі. Тобто potwierджено сказане в журналі “Тайм”.

Показові й багатозначні одкровення Горбачова, що в спілкуванні з понтифіком він відкрив у собі якісь досі невідомі “спіритичні якості”, паче того, згода між ними набула і зовсім “інстинктивного, інтуїтивного характеру”. Папа (повторюсь) тут же підхоплює: “Це правда. Між нами відбулось щось інстинктивне, так начеб ми уже були знайомі... (підкреслене мною.— Б. О.). Він (тобто Горбачов) не говорив, що він віруючий, але зі мною — я пам’ятаю — говорив про величезне значення, яке надає молитві”.

Наступна зустріч Генсека і понтифіка — і знову в найглибшій таємниці — відбулась у листопаді 1990 року.

Нарешті, Горбачов удостоївся особистого послання Іоанна Павла II.

І що характерно: після кожної із цих імпрез різко посилювався натиск католиків на православних.

Навіть незброєним оком можна впіймати прямий детермінований зв’язок між причиною (зустріччю) і наслідком (посиленням міжконфесійної конфронтації).

Але залишу розбиратися в цій делікатній справі теологам та ієрархам. Мене ж цікавлять майже інтимні зізнання високих сторін: Горбачева — в тому, що відкрив у собі “спіритичні якості”, а зв’язок його з папою мав “інстинктивний, інтуїтивний характер”; папи — в тому, що з ними “сталось щось інстинктивне, як начеб ми уже були знайомі”.

Щось дивне і темне, якщо не сказати — потойбічне, звучить у цих “зізнаннях”. Уже сама фраза — “як начеб ми уже були знайомі” — вельми скидається... на ламаїстську інкарнацію: людина у своєму розвитку переживає численні “перевтілення”. Тобто нинішній його стан — не перше і не останнє, а лише етап в ланцюзі втілень. Отже, до свого народження він уже був, та лише в іншому втіленні. Тоді дозвольте запитати: в якій інкарнації папа... познайомився з фантомом, міченим іменем “Горбачов”, коли вони, за свідченням його Святості, “як начеб... уже були знайомі”?

ВІДСТУП ДРУГИЙ

Цей фрагмент зобов’язаний статті Карла Бернстайна, опублікованій у журналі “Тайм” (Нью-Йорк) як журналістське розслідування взаємовідносин між Ватиканом, Вашингтоном, католицькою церквою Польщі й рухом “Солідарність” у 1980-ті роки. Побудована на інтерв’ю з безпосередніми “дійовими особами і виконавцями”, підкріплена досі приховуваними фактами, вона, нарешті, ставить однозначну крапку на глухих здогадках і документально, неупереджено розкриває: “як це було” насправді, де і хто замислював те, що у нас відбулось.

Отже, все почалось (цитую Карла Бернстайна) “в понеділок 7 червня 1982 року в бібліотеці Ватикану”, де “вели бесіду двоє — президент США Рональд Рейган і папа римський Іоанн Павло II. Це була їхня перша зустріч, розмова тривала 50 хвилин... левову... частку зустрічі забрала тема... — Польща і радянське панування в Східній Європі. Рейган і глава римсько-католицької церкви дійшли згоди щодо проведення **таємної кампанії** (тут і далі підкреслено мною.— *Б. О.*) — з метою **прискорити процес розпаду комуністичної імперії**”. (Ось, виявляється, звідки взято кліше в мовному ряді вітчизняних радикалів!) Ось що говорить Річард Аллен, який займав посаду радника Рейгана з національної безпеки: “**Це був один з найбільших таємних союзів усіх часів**”.

Осердям операції була обрана Польща... І папа римський, і президент США були переконані: Польщу можна вирвати з орбіти Москви, якщо Ватикан і Сполучені Штати об’єднають зусилля, аби розтрити польський уряд і зберегти життя оголошеному поза законом руху “Солідарність”...

“Солідарність”, ...загалом процвітала, перебуваючи в підпіллі, підтримувана, підготовувана і широко консультована через

капіляри розгалуженої мережі, яка була створена під егідою Рейгана й Іоанна Павла II. Контрабандними каналами в країну доставлено тонни технічного обладнання — факси, які вперше з'явилися у Польщі, друкарські верстати, передавачі, телефонну апаратуру, короткохвильові приймачі (чи не на таких працювала в серпні 1991-го “підпільна радіостанція” з т. зв. Білого Дому?), відеокамери, ксерокси, телекси, комп'ютери. Маршрути визначали церква, американська агенатура... Гроші для заброненої “Солідарності” надходили з фондів ЦРУ, “Національного фонду демократії США”, з таємних рахунків Ватикану...

Лех Валенса та інші лідери “Солідарності” отримували стратегічні рекомендації — звичайно їх передавали ксьондзи чи представники американських і європейських профспілок (“незалежних” — природно!)... — й ці стратегічні напучування відображали образ і хід думок Ватикану та рейганівської адміністрації... Інформація йшла не лише через отців церкви, а й від агентури в самому польському уряді”.

Можна було б обійтися і без таких щедрих цитатій з Бернстайна: в народі ще в процесі подій не було сумніву, що державний переворот у Польщі здійснили ЦРУ і Ватикан, оскільки все це діялося майже відкрито. Врешті-решт, полякам самим вирішувати, як їм жити і діяти. Але я залучив ці розлогі фрагменти, оскільки саме в Польщі, як на ящику з піском, відпрацьовувався й апробувався той тип “перебудови”, який потім був успішно реалізований і в Східній Європі, і в колишньому СРСР. Один до одного, аж до підготовування місцевих “солідарностей” згаданими вище технічним обладнанням, валютою, що надходили з тих самих фондів ЦРУ і “Національного фонду демократії”, і, звичайно ж, стратегічними рекомендаціями.

Отже, далі: в першій половині 1982 року була вироблена стратегічна програма. Мета її: забезпечити крах радянської економіки, послабити контакти і зв'язки Радянського Союзу з його клієнтами по Варшавському пакту, нав'язати реформи в рамках радянської імперії.

Це, так би мовити, інтродукція в задум у загальних рисах. Конкретно ж розшифровувалось п'ять напрямів діяльності, зокрема: нав'язати СРСР виснажливе змагання з Америкою у военній сфері (програма “зоряні війни”); “таємні операції, націлені на підстьобування реформаторських рухів в Угорщині, Чехословаччині, Польщі”; “калібровка фінансової допомоги державам — учасникам Варшавського пакту — залежно від їхніх позицій у забезпеченні прав людини і ступеня готовності як

до політичних перетворень, так і до реформ у частині ринкової економіки”, “американська адміністрація сконцентрувала зусилля на проекті (з метою створити перешкоди в його реалізації)... трансконтинентального газопроводу... зі Сибіру до Франції. Газопровід став до ладу в строк... але його ефективність виявилася значно нижчою від тої, на яку розраховувала Москва” (не “виявилась”, а просто “агенти впливу” виконали найважливішу інструкцію: заохочувати тупикові дослідження (проекти) в науці та економіці.— Б. О.).

Аби дещо охолодити “благородний гнів” радикалів-демократів, які, за своєю звичкою, звинуватять автора в шпигуноманії, наведу свідчення члена палати представників Генрі Хайда: “...в Польщі ми чинили все, що чиниться в країнах, де ми хочемо дестабілізувати комуністичний уряд і посилити спротив йому. Ми здійснювали постачання і технічну підтримку у вигляді нелегальних газет, радіопередач, пропаганди, грошей, інструкцій щодо створення організаційних структур та інших порад. Діями з Польщі, спрямованими назовні, було інспіровано аналогічний спротив у інших комуністичних країнах Європи”. Ось кого варто б звинуватити в шпигуноманії, аби Генрі Хайд не входив до складу комітету палати представників... з розвідки і не виступав з оцінками деяких таємних операцій Білого Дому. Яка вже тут манія, коли людина займалась реальними діями реальних шпигунів!

Одне слово, нам уже як забезпеченому противнику відкрито повідомляють, хто і як — за рубежем і у вітчизні — задумував і здійснював “нашу перебудову”, що завершилась державним переворотом.

Але це нам, у тиші кабінетів, здається простішим просто: взяв та й здійснив переворот. Тим більше в такій країні, що витримала не лише беріївські й гестапівські катування, але і всю диявольську могуть німецької військової машини. З усього видно, що “Рейган і його нащадки”, сам папа готувались до тривалої, виснажливої облоги “імперії зла”. Але... (цитую Бернстайна): “Але, зрозуміло, ні Рейган, ні Іоанн Павло II не могли передбачити в 1982 році, що через три роки до влади в СРСР прийде такий керівник, як Михайло Горбачов, батько гласності і перебудови. Реформаторська діяльність Горбачова відкрила шлях могутнім силам, які вирвалися з-під його контролю і призвели до розпаду Радянського Союзу”.

От і все, Михайле Сергійовичу. Чорним по білому. Точніше, кров’ю по чорному накреслено ім’я Ваше. Тут вже ображатись не годиться: свої ж назвали!

Єдине, в чому дещо погрішив супроти істини Карл Бернстайн: після сказаного ним все-таки проситься “не вирвалися з-під його контролю”, а скоріше “під його контролем” і були задіяні “могутні сили” руйнування. Але я не звинувачую Бернстайна: є межа не тільки у відвертості, але навіть в Одкровенні Іоанна, який свого часу не осмілився відкрити ім'я звіра, позначивши його числом “666”.

Хоч і залишається ще немало темних місць, але з нашим феноменом справа, здається, прояснюється. Проте щодо Іоанна Павла II з кожним новим фактом народжується все більше неясностей.

Якщо б поляк Войтила (прізвище папи в миру) в поваленні Ярузельського брав участь — навіть найактивнішу — як мирянин, як поляк, це зрозуміти можна.

Але те, що пан Войтила уже в ролі папи Іоанна Павла II, тобто як намісник Бога на землі, як пастир усіх католиків, незважаючи на їхню нацприналежність, відавався не просто земним, а нищим ділам, співробітничавши напрямець із шефом ЦРУ Кейсі, займаючись контрабандними операціями, організацією нелегальних груп опору, — це вже якось, м'яко кажучи, не гармує із саном намісника самого Бога на землі. Наскільки мені відомо, Всевишній принаймні не заохочував своїх служителів бавитись контрабандою, тим паче — здійснювати перевороти.

Бернстайн стверджує: “В перші ж часи кризи Рейган розпорядився, щоб Іоанну Павлу II з максимальною оперативністю доставляли американські розвідані. Всі основоположні рішення Рейган, Кейсі, Кларк приймали в тісному контакті з Іоанном Павлом II...”

Тим часом у Вашингтоні встановились тісні взаємовідносини між Кейсі, Кларком і архієпископом Лагі. “В критичні моменти Кейсі і я простували до резиденції Лагі рано-вранці, щоб вислухати його коментарі і поради”, — розповідає Кларк... “Майже все, що стосується Польщі, йшло, минаючи нормальні канали державного департаменту, і проходило через Кейсі і Кларка, — повідомляє Роберт Макфарлейн, який був заступником Кларка і Хейга... — Я знав, що вони зустрічаються з Пію Лагі і що Лагі має прийняти президент... Щонайменше шість разів Лагі з'являвся в Білий Дім для зустрічей з Кларком і президентом...”

Свідчить Лагі: “Моя роль полягала в тому, щоб полегшити зустрічі між Уолтерсом і Святим отцем. Святий отець знав своїх людей. Ситуація була надзвичайно складною і треба було вирішувати, як наполягати на правах людини, свободі релігії, як

підтримувати “Солідарність”... Я говорив Вернену: “Слухайте Святого отця. У нас 2000-річний досвід у цій справі”.

Гадаю, і наведених цитатій більше, ніж достатньо, аби поцікавитись: якщо все це та інше відповідає дійсності, то коли ж Святий отець спілкується з Богом?! Хай дарує мені Вседержитель, але після всього почутого виникають цілком обгрунтовані неясності.

Наступні запитання вимушений попередити ще кількома цитатами. Згадує колишній держсекретар Хейг: “Поза всяким сумнівом, інформація, яку поставляв тоді Ватикан, абсолютно переважала нашу за всіма параметрами — і кількістю, і оперативністю”.

...Розповідає Войцех Адамицький (він відповідав за організацію підпільних видань “Солідарності”): “Церква в сенсі підтримки “Солідарності” відіграла першочергову роль і відкрито, і таємно... Таємно — підтримка політичної діяльності, доставка друкарського обладнання всіх типів, забезпечення приміщень для таємних зустрічей і мітингів, підготовка демонстрацій”.

Свідчить Бернстайн: “Усі ключові виконавці в цій справі з американського боку були набожними католиками — шеф Уільям Кейсі, Річард Аллен, Кларк, Хейг, Уолтерс і Уільям Уілсон...”

Свідчить кардинал Сільвестріні, колишній заступник держсекретаря Ватикану: “Наша інформація про Польщу корінилась на дуже добрій основі, бо єпископи підтримували постійні контакти зі Святим престолом і “Солідарністю”.

Свідчить Бернстайн: “На території Польщі ксьондзи створили мережі зв’язку, які використовувались для обміну повідомленнями між костьолами, де переховувалось чимало представників “Солідарності”.

Якщо наведене вище теж відповідає дійсності, то виникає відразу кілька запитань до працівників Святого престолу: чи тільки ксьондзи та єпископи брали участь в організації і здійсненні названих акцій, чи — оскільки цю справу очолював сам папа — всі без винятку католики? Далі: “всі без винятку” — тільки в Польщі чи сприяти цьому було обов’язковим усім без винятку католикам в усьому світі? Ці пояснення чи спростування хотілось би отримати у зв’язку з посиленою експансією Святого Престолу, зокрема, і на Східну Україну. На предмет: чим вони збираються там займатись?

Нарешті, як розуміти твердження архієпископа Піо Лагі: “У нас 2000-річний досвід у цій справі”? Може, це обмовка чи неточність у перекладі? Треба б прояснити. В супротивному разі невтаємничений може й справді подумати, що католицька

церква протягом двох тисячоліть від Різдва Христового тільки “цією справою” і займалась.

Але чи не вельми густо неясностей нагромадилось від часу появи (разом з кометою Галея) в наших межах Горбачова, щоб і нині ще вважати цей суцільний ланцюг переворотів, глобальних катастроф у природі, суспільстві, в долях людей і цілих народів простим збігом і суміщенням випадковостей?

Чи не надто щільно “нас оточують прапорці фатальні все тугіше” за останні шість літ? І чи не час запитати: “Куди веде нас фатум подій”?

Хай на це відповідають астрологи: вони ближче до зірок. Але як бути нам, простим смертним? Пасивно і смиренно, як донині, чекати своєї печальної долі, сподіваючись на Друге Пришестя Господа, який у всій славі Своїй прийде і переможе звіра? Однак ж перед тим, як, за Одкровенням, “схвачен (будет) зверь и с ним лжепророк” і “оба живые (будут) брошены в озеро огненное, горящее серою”, — перед тим же відбудеться... Страшний Суд Христов! І, крім звіра і лжепророка, будуть і “інші” (підкреслено мною.— *Б. О.*) “убиты мечем сидящего на коне, исходящим из уст Его”. Якщо іти і далі по Одкровенню, то виникає запитання: “Хто ж ці інші”? Інопланетяни? Та ні ж: “Схвачен (будет) зверь и с ним лжепророк, производившей чудеса перед ним, которыми он обольстил принявших начертание зверя и поклоняющихся его изображению”. Тобто ми з вами, панове-товариші, і є ті самі “інші”.

І якщо ще можна на першопочатках якось простити нам, які через невідання повірили лжепророку, то нині... То нині, коли ми відаємо, в яку безодню матеріального і духовного зубожіння нас кинули поплічники лжепророка; як низько впала ціна людського життя і гідності; як цілеспрямовано нас ведуть на галери дикого капіталізму; як уперто підштовхують до протиприродної межі, за якою смертність перевищує народжуваність, тобто до геноциду; як динамізується своєрідний “природний відбір”, що веде до прискореного вимирання фронтників, інвалідів війни і праці; як вирощують з наших дітей покоління цинічних торгашів, що витирають адідаси об знамена, під якими їхні ж батьки й діди боролися і гинули “за нашу і вашу свободу”; коли захочується зрадництво, відступництво і ренегатство як норма; коли ті, що співробітничали з фашистами, проголошуються героями, а ті, що героїчно боролися проти юберменшів, — червоно-коричневими; коли за ВКВ продається все — від національних святинь і рідної землі аж до честі й совісті, — то нині, коли ми все це і понад того знаємо, але так само, як і в пору

“зваблювання”, тупо бредемо за поплічниками звіра, нині се нам не проститься.

Я знаю багатьох і багатьох, які, боязко озираючись, у кутках тиснуть руку небагатьом, що відважились кинути виклик темній раті, а на миру тремтячими голосками підспівують її вовчому виттю. Невже вони сподіваються, одночасно догоджаючи звіру і лякливо підморгуючи тим, що йдуть проти звіра, — не вже вони сподіваються прослизнути сухими між краплями дощу?! Прокиньтесь: ніхто не втече від меча “сидящего на коні, исходящего из уст Его!”

Пробив рокований час, коли кожен зобов'язаний визначитися бути чи не бути, сиріч: “Делать дела... доколе есть день, пока не настала ночь, когда никто не может делать”.

І перше, що приписує нам Провидіння: очиститися. Очиститися від скверни того, хто спокусив нас, розірвати його липкі, просочені отрутою обіцянки, відринути від себе лжепророка і вказати іншим, хто він воістину є.

Не тишу себе надією замолити гріхи свої від дотикання з ним, не уповаю, що мені, спокушеному його лукавими прожектами, проститься лише за те, що я, хай і непростимо пізно, та все ж розпізнав його суть. Сподіваюсь тільки на одне: **в той день мені** зарахується хоч би **намагання очиститись**. Але якщо дозволить доля допомогти хоч би ще одному спокушеному прозріти, я буду вважати свій обов'язок виконаним. Бо розпізнаний звір уже не такий небезпечний. Якщо ж до цього одного, прозрілого, додасться ще один, ще сотня, ще тисяча і тисяча тисяч, — спаде омана із зачарованого спокусами натовпу і утвориться коло прозрілих, які побачать у центрі його — звіра і поплічників в усій уособленості їхніх злодіянь і таємних замислів.

Це світлоносне коло вже утворюється. І воно, хоч і повільно, але невідворотно звужується, залишаючи місце, де — “озеро вогненне, скипаюче сіркою”.

Але горе тим, хто уявить, ніби звір уже загнаний до озера киплячого! У нього є могутні поплічники за межею кола, і вони — по невіданню чи свідомо, але будуть шукати щілину в нашому колі, аби просунути йому руку допомоги. Про це треба не тільки знати, а й робити відповідні висновки.

Одначе горе й тим, що за колом, які намагаються допомогати лжепророку! І хоч ми маємо моральне право на помсту їм, ми не ступимо на їхню криву стежку. Ні, ми попередимо, чим закінчиться для них диявольська гра — і тим облегшимо душу. А там уже їхня воля: прислухатися до нашого голосу чи й далі, лукавлячи, іти обіруч зі звіром до останньої межі.

Не хотів би опинитися в ролі гінця поганих вістей, але я зобов'язаний сказати те, що знаю: всіх, хто ввійшов у змову зі звіром — у слабо- чи високорозвинених країнах, чекають випробування, які виходять за межі уяви навіть таких “геніїв перебудови”, як Бжезіньський. Якщо мій слабкий голос не проб'ється до душ їхніх, то хай прислухаються до слів Преподобного Феодосія Печерського, звернених до київського князя Ізяслава: “Берегись, чадо, кривоверов и всех бесед их, ибо и наша земля наполнилась ими”. Дозволю лише уточнити для тих, хто землі святкує “перемогу”: “и ваша земля наполнилась ими”.

Водночас не прагну опуститися й до рівня тих, що, роздираючи одяг, волають: мовляв, там, де він залишив відбиток своєї стопи, де був присутнім хоча б мить, над всіма, з ким він обнімався, над цілими країнами, де він побував, над їхніми народами — нависло крило біди. Не треба одразу з “нового мислення” і побивання “червоно-коричневих” перестрибувати в лави останніх і плакати, що й ми, мовляв, такі самі гнані. Остерігаймося цих тричі перевертнів! І діймо спокійно, але твердо...

Однак...

Вибух “Челенджера” на очах вражених містичним жахом американців — чи не грізний це знак невідворотно грядущих ще тяжчих катаклізмів?

У такому разі, як це не сумно, а й особисто президентові США, котрий особливо “прив'язався” до колишнього, принаймні не додасться благополуччя, він це скоро відчує. І тим в Єрусалимі, хто клав над мітою ритуальну ермолку. Як і тим, хто канонізував його “на першого німця”. І тим, хто закликає його помирити арабів і євреїв. І тим, хто нагороджував його “Зеленим Хрестом” — подумати тільки?! — за врятування екології. І всім, хто ще збирається запросити його в межі свої.

Мене не цікавить, хто і як сприйме сказане. Бо це не я говорю, а факти, уже явні, й ті, які ще стануть явою.

Говорю все це не задля самовиправдань, аби звалити вину на когось другого чи третього. Ні, **вина моя** доведена усім нинішнім станом нашого суспільства. І навіть коли б хтось заповзвся пом'якшити її, я б не прийняв прощення, адже ще й на останньому з'їзді депутатів можна і **треба** було домогтися виступу і сказати все, що збрався сказати.

І те, що мене буквально водили за носа, так і не надавши мікрофона, ані найменшою мірою не виправдовує мене: я **зобов'язаний** був, навіть ціною порушення всіх норм (які вже там норми при **перевороті**?!), прорватися до мікрофона і хоча б зняти камінь з душі.

Я, звичайно, міг би послатися на древню мудрість: мовляв, тільки соборові дано осмислити себе собором. Цеглині ж як складнику його не дано усвідомити себе собором. Себто, перебуваючи в епіцентрі подій як мала складова, я не міг — не дистанціонувавшись, — осягти всю диявольську комбінацію того, що чиниться.

Однак це вельми нетривке, якщо не жалюгідне виправдання. Воно тим неспроможніше, що я — який уже є, а все ж письменник. Отже, і на мене поширюється формула: “Творче бачення рівнозначне передбаченню”.

На мій преглибокий сум, саме механізм передбачення і не спрацював. Що й дає мені всі підстави винести самому собі вирок: **винен**, оскільки зробив не все можливе, аби відвернути цю руїну.

Якщо ж комусь здається, що це — всього лиш волення “заднім числом” і всеє, то він гірко помиляється. Адже хто гарантує, що “процес уже пройшов”? А що як він тільки починається? І чи відаємо ми, що **нас чекає ще попереду**?

А тому в ім'я тих, хто гряде, я зобов'язаний не тільки **визнати** свою вину за всю цю руїну, а й, у міру своїх сил і можливостей, **пояснити** її корені, аби грядущі хоча б **не повторили моїх помилок**. Щоб уже сьогодні знали, хто є хто, себто — **діючих осіб і виконавців**, оскільки вони ще не полишили сцени. Паче того, саме вони і **планують те саме таки грядуще**.

Я не дозволю собі нешанобливого ставлення до папи римського. Я лише цитую те, що було сказано. Та якщо у цих цитатах є неточності у перекладі, радо візьму свої слова назад.

ВІДСТУП ТРЕТІЙ

У жодному разі не претендую на якісь відкриття, тим більше — повчання. Це — просто думки вголос.

Кажуть, що нині Росією правлять з Білого Дому, з того — справжнього, а не з опереткового ширвжиткового московського будинку, якому самочинно присвоєно назву заокеанського оригіналу.

Не знаю і не моя це справа: кожен народ живе так, як йому подобається. І лізти зі своїм статутом у чужий монастир — рівнозначно втручання у внутрішні справи суверенної держави.

Але хотілось би застерегти себе і своїх земляків від малоросійського комплексу наслідування, що в'ївся в гени. Бо за всієї гордості ми й нині підсвідомо повторюємо чуже.

Схоже, що на словах, наче чорт ладану сахаючись Москви, ми ділами своїми вторимо їй, навперейми випрошуючи закордонну допомогу, роздаємо ракети, пускаємо в найпотаємніші місця закордонних емісарів і прагнемо під дах валютного банку.

Але ж настане час платити за все це, і не валютою, а безцінним — своєю... незалежністю!

Отже, вирвавшись з одного, тяжкого, чи не влазимо ми в пом'якшене, але тим небезпечніше ярмо? Чому — небезпечніше? Та тому, що донині на нас, нехай грубо і жорстко, але давали відкрито, що викликало природний опір і, хоч як парадоксально, живило почуття національної гідності.

Якщо ж наслідуємо приклад — ні, не “старшого брата”, а тих, хто править від імені росіян, — на нас не будуть тиснути відкрито. Більше того, нам введуть навіть доларові ін'єкції. Але ми й не спохопимось, що це — всього лише наркоз, який приспить весь організм аж до сигнальної системи національної гідності. А потім уже для кмітливих політичних спецдікарів всього лише справа техніки: вчинити резекцію і методом політичної генної інженерії безболісно змінити спадковий код. Що ж, внаслідок цієї операції ми отримуємо якись мізерні матеріальні блага, але за рахунок невідшкодованих втрат.

А втратимо ми передовсім **гідність**, яка зроджує з просто населення — Народ. Отже, **ми втратимо себе як нація**, за яку лягли кістями цілі покоління кращих із кращих синів України. Американізуємося чи онімечимось, себто станемо тими чи тими, але не першим, як Горбачов, не натуральними, а похідними від малоросів — малоамериканцями, малонімцями, сиріч ерзац-народом, який натуральні, корінні, пани далі сіней не пустять.

Але нація — дар Божий, і в певну історичну мить невідворотно запрацюють механізми її самовідродження. І тоді все почнеться спочатку — новий Бату, новий Хмельницький, новий Залізняк, новий 1905-й, новий 1917-й, новий Скоропадський вкупі з німцями, новий кривавий Муравйов, новий “Арсенал”, нові Крути, новий Петлюра, новий Ленін, новий Сталін, новий Бандера, новий Берія, новий Горбачов. І знову — зведення рахунків переможців з переможеними.

Чи не час замислитись: а може, комусь вкрай необхідно, щоб ми перманентно зводили між собою криваві рахунки і не піднімалися в своєму самоутвердженні вище кимось позначеної відмітки? Може, ми нарешті розірвемо цей “circulus vitiosus” і підемо своїм шляхом, не відкидаючи досягнень і допомоги цивілізова-

них народів, але сподіваючись перш за все на свої сили і безмежні можливості?!

Так, нам буде нелегко. Особливо на першопочатках, поки в сусідній державі владарює нинішня команда. Сам її керівник, віддаючи “економічний простір” під американські мільярди, аби зміцнити свій режим, уже нині відчуває підземні поштовхи гніву низів. У міру їхнього посилення він буде шукати можливості скоригувати невдоволення народу назовні. Природньо, першою його мішенню стане Україна. Тим паче, що певна частина сусідів, котра страждає побутовою великодержавністю, і донині вважає нас своєю частиною, яка лише говорить малоросійським діалектом. Та що далеко ходити: уже сьогодні ми відчуваємо неоднозначні заміри сусіда в бік Криму, т. зв. Новоросії і Донецького кряжу. Адже Чорноморський флот і ракети — лише привід до територіальних зазіхань.

І останні обіцянки та запевнення “про дружбу і взаємоспівробітництво” можуть бути так само знехтувані, як і попередні договори і клятви. І я б не купувався черговою зміною позиції Єльцина на 180 градусів — від загрози встановити неперехідний кордон до ласкавих обіцянок зробити його ще “прозорішим”. З чого б це раптом?

Звичайно ж, американці підігрують Борису Миколайовичу. Не секрет: команда справжнього Білого Дому віддає собі звіт у тому, що господар т. зв. Білого Дому — далеко не оптимальний варіант. Але вони як прагматики діють за принципом доцільності.

Пам’ятаєте репліку Сталіна? На скарги свого представника, посланого до Спілки письменників навести порядок, — мовляв, це неможливо, оскільки той п’є, той скаче в гречку, того взагалі не знайти, — пам’ятаєте, що йому відповів Й. В.: “У меня других писателей нет. Работайте с этими”.

У американців також немає особливого вибору. Тому вони будуть “працювати з цим”, поки це відповідає їхнім національним інтересам.

А тепер подивимось, що вийшло в суверенного сусіда. Радикали — ці глашатаї незалежності — запряглися не втручатися у внутрішні справи інших країн. Поклялись, “забувши”, що й самі на прив’язі... Що розмах їхньої незалежності вимірюється довжиною дроту, виділеного Бушем, на який накинута кільце ланцюга, приєднаного до кільця нашійника, одягненого на шию радикалів. Ось так, на ланцюзі, за командою Буша, їх нацьковували в Перській затоці на втручання у внутрішні

справи в Югославії, нарешті на тому самому ланцюгу підключили до санкцій проти невгодної США Лівії... А як же ви думали — хто платить, той і замовляє музику! Притому, не калинку чи бариню, а **музику своїх національних інтересів!**

Схоже, що вже й українців з гопака пробують перевести на брейк. Одначе він хоч і близький у деяких фрагментах за стилем до гопака, але абсолютно чужий за біологією нашого національного характеру... А як же інакше накажете розуміти той факт, що Вашингтон вимагає за свою допомогу оголосити всю Україну **водночас** без'ядерною зоною?! Тобто виконати бажання... Єльцина. Втямили, як Америка (я маю на оці не слова, а діла) **“працює”** на суверенітет України?

А далі — той самий розмах “незалежності”, рівний довжині дроту, виділеного Бушем. І нарешті — ланцюг і нашійник.

Чи хочемо ми з дороги боротьби за незалежність звернути... в нову залежність? Звичайно, ні! Але один резон — пасивно хотіти і зовсім інший — активно чинити справу в ім'я реалізації незалежності. Й у нас є всі можливості навіть у цей найскладніший період відстояти себе. Варто лише уважно, від коми до титли, заново перечитати літопис нашої багатостраждальної історії і зробити рішучі висновки з тяжкого досвіду. І найголовніший з них, і на всю перспективу — рятівний, висновок свідчить: будь-які, навіть під найшляхетнішими намірами, спроби завоювати чи втримати владу на доларах, марках, карбованцях або багнетах чи то кайзерівців, чи то вермахтівців, чи то красногвардійців, чи то “голубих касок” закінчувались чи завершались **поразкою**: на чужому горбі в рай ще ніхто не в'їхав, та й не в'їде. Бо в чужоземців є свої національні інтереси, які ніколи повністю не сумістяться з нашими.

Тому ми повинні чітко визначитись у своїх стратегічних національних інтересах і діяти твердо, цілеспрямовано й одночасно гнучко, в ім'я неухильної реалізації їх на благо і на догоду своєму рідному, але не принижуючи гідності всяк сущих на землі народів.

І заглавне, на мій погляд, завдання дня нинішнього — зберегти цілісність держави, **соборність України**. Твердо оберігаючи її історичні кордони, ми в жодному разі не повинні “відповідати взаємністю” на будь-які викиди стихійно-емоційно. Цього чекає багато хто, і зокрема — сусіди, вустами, скажімо, Рущького, провокуючи нас на бійку. У нас є всі можливості мудро захиститися правовими, міжнародними нормами як повноправному засновнику ООН. На нашому **боці** право.

Але цим правом треба користуватися вміло, активно і динамічно. Будь-яка, навіть словесна, спроба посягнути на наші кордони повинна негайно осікатися відповідним набором засобів, які є в МЗС.

Проте на Бога, тобто на ООН, сподівайся, а сам пильнуй. Міжнародному співтовариству значно легше стати на наш бік, коли внутрішньо держава буде гармонійно єдина, цільна і цілісна. Себто, якщо ми оптимально вирішимо питання міжнаціональних відносин в Україні. Коротше, якщо кожний — чи то росіянин, поляк, єврей, татарин, грек чи угорець — відчує себе так само надійно, як і “корінний” українець, усвідомить себе в Україні не квартирантом, якого будь-якої миті можуть “попросити” вивільнити займану площу, а повноправним господарем держави з усіма правовими гарантіями. І одночасно — обов’язками громадянина аж до найсвятішого — захисту своєї вітчизни. Одне слово, як писав М. Драгоманов ще в 1876 році: “Необхідно... і для братів, і для самих себе улаштувати дім, в якому можна було б жити... по-людськи і розвиватися безперепонно”.

Я подаю, звичайно ж, тривіальні речі не з тим, щоб видавати їх за відкриття. Я просто повторюю їх для себе як людина, що безпосередньо дотикалась до розпечених тиглів міжнаціонального розбрату.

У найделікатнішій сфері міжнаціональних відносин нема “дрібниць”. Будь-який перекоп загрожує обернутися тяжким, якщо не кривавим вінцем. Згадаймо хоча б, чим обійшовся Молдові “Закон про мову”, в якому чудова ідея — захистити рідну мову, — була доведена до абсурду. Бо якщо ми законно вимагаємо від усіх, незважаючи на національності, знати корінну державну мову, то повинні на тому самому державному рівні створити все і всім умови для її вивчення. Але ж для цього потрібен час і терпіння.

Слава Богу, наш “Закон про мови”, хоч і справедливо критикований, та все ж, завдяки своїй толерантності, не призвів до міжнаціонального протистояння і розчленування суспільства на гоїв та ізгоїв.

Але — ще раз підкреслю — в національних відносинах нема “та інше”. Все важливо, навіть те, що нам, корінним, іноді здається неістотним.

Останнім часом у деяких виданнях, що швидко з’являються то там, то тут, почали виринати “матеріальчики”, котрі зневажають національні почуття і гідність євреїв. Я не називаю ці “видання”, щоб не давати їм своєрідної реклами, на яку вони, схоже, і розраховують. Та й рівень сих “вислідів” постнульовий.

Одне слово, це вже не “молодецькі забави”, а щось досить тривожне. Ї не в традиціях істинної української інтелігенції співчувати і обурюватися... мовчки. Треба давати рішучу відсіч подібним замірам. Чи ми хочемо мовчанкою потвердити сфабриковану і посилено конвертовану певними силами фальшивку про Україну як про... “погромницький” край?

Те саме проглядається і в ставленні до росіян. Притому, навіть у “серйозних” виданнях. Стало майже бонтоном обов’язково “вкусити” росіянина, і особливо ревно стараються ті, хто ще вчора буквально захлинався, славлячи “старшого брата”. Пробачте, це він — **російський народ** — сам нав’язався в старші брати? Чи це він — **російський народ** — видавав валуєвські і емські укази та циркуляри, які забороняли українську мову? Чи це він — **російський народ** — потопає в розкоші? А може, це не він — **російський народ** — разом з нами падав на полях битв проти фашизму? Може, це не він — **російський народ** — разом з іншими народами ділився з нами останнім, прихистивши евакуйованих? Чи це не він — **російський народ** — волів згиннути в блокадному Ленінграді, але не схилити голови? Чи це не він — **російський народ** — разом з нами визволяв від фашистської нечисті Україну, яка нині стала суверенною, незалежною державою? Чи це не він — **російський народ** — разом з нами нині ледь зводить кінці з кінцями?

Хто ж це так і навіщо — лукаво й підступно — зміщує поняття, замисли і діяння правителів, аплікуючи на багатостраждальний народ? Чи не за тим, аби, провокуючи криваві міжусобиці, розділити — і далі володарювати? Проте правителі приходять і відходять, а **народи залишаються**.

Але чекати і пасивно вірити, що все само собою обійдеться, як свідчить гіркий досвід, — дуже й дуже небезпечно. Треба повсякчас виховувати і в собі самому, і в усяк сушому братові й сусідові усвідомлення тієї непорушної істини, що кожний народ — незалежно від його чисельності чи заслуг перед цивілізацією — кожний народ — це дар Божий. Ї хто посягне на цю істину, підлягає не тільки суду мирському, а й покарі Вседержителя. Нема сумніву, що саме Україна явить світові зразок гармонійного співжиття всіх сущих на землі народів, бо весь її попередній досвід вирішення національних проблем — незаперечне свідчення тому.

Однак міжнародне співтовариство визначає цивілізованість певної держави не тільки за рівнем внутрішньої національної згоди, а й за тим, як держава турбується про своїх співвітчиз-

ників, що живуть поза межами її. Нині чимало з українців волею злої долі потрапили в свинцевий вир національних конфліктів у країнах їхнього проживання. Так, принцип невтручання священний, але ми не можемо мовчки споглядати, коли гинуть наші співвітчизники. Україна зобов'язана, сповідуючи міжнародні правові норми, зробити все, щоб захистити своїх синів і дочок. Впевнений, що і в цю, таку важку годину, ми гідно виконаємо свій обов'язок.

Проте нас очікує не менш, якщо не більш небезпечне — мінне поле міжконфесійних розбратів. Не будемо заглиблюватися в тонкощі суто релігійних таїн. Категорично засудимо несправедливі діяння попередніх режимів, що вчиняли гоніння на церкву. Зокрема, їхні окаянні акції в Західній Україні з метою тотального переслідування української автокефальної православної, католицької і греко-католицької церков. Всі вони мають користуватися рівними правами і під крилом закону про свободу совісті.

Проте релігія, як би і хто не відокремлював церкву від держави, ніколи не була у вакуумі, сама собою, а відображала час, місце і суспільний лад, в якому вона правила службу. Отже, релігія — правомірна, повноважна і невід'ємна складова історії свого народу.

А якщо так, то й щодо церкви нікому не дозволено **ігнорувати історію**, тим паче — перескакувати чи переписувати її на догоду злободенням, політичним потребам. Найменше порушення цієї парадигми загрожує непередбачуваним.

Воистину, Бог єдиний. Проте вірники його, хоч і складають, як людство, єдність, але єдність у **багатоманітності народів**. А оскільки кожен народ має і свою історію, і свої закони предків, і свій етногенез, і свою систему вартостей аж до біоритмів національного інстинкту, що так чи інакше відбивається на віросповіданні, то забувати це при будівництві гармонійних взаємовідносин конфесій — великий гріх.

Приміром, я вихований у православ'ї. І мені більше до душі Новий Завіт. З тієї причини, що він дає мені свободу волі й вибору, себто я можу або, віддаючись гріховним утіхам, скотитися в пекло, або твердо стати проти зла на бік добра і справами праведними завоювати право на райську перспективу. **Отже, я вибираю сам.**

Інші віросповідання таке право мені дають не завжди, оскільки моя доля наперед **визначена і вирішена**. Одне слово, постись — не постись, молись — не молись, а якщо тобі наперед визначено...

Але мене не стільки пригнічує та обставина, що я — в пасиві. Не влаштовує мене найбільше те, що фатальна обумовленість дає можливість скинути моральні якори: роби, що хочеш, аж до аморальних вчинків, все одно твоя доля обумовлена...

Та полишімо ці тонкощі для теологів. Адже мільйони католиків, як і православних, просто вірять у Бога. І я, що голосував за свободу совісті, поважаю їхній вибір. Поважаю, як і всі інші релігії, аж до язичництва.

Проте я маю право вимагати такої самої поваги і до своєї, православної, віри. І чекаю цієї взаємності в першу чергу від радикалів, які проголосили толерантність вищою метою в конфесійних взаємовідносинах. То більше, я вимагаю від кого б там не було поважати мою історію, традиції, закони моїх предків, особливості мого краю.

Волею долі населення Західної України, опинившись у силовому полі папського Риму, в значній своїй частині сповідує католицизм і греко-католицизм. Це його законне право, і ті гоніння, які вчиняли попередні режими на віруючих, ми раз і назавжди осудили. Їти супроти традицій, які склалися десятиліттями, а то й століттями в Західному регіоні держави, утискуючи усталені конфесії, рівнозначно нехтуванню самої **ідеї соборності** України.

Природньо, як уродженець Східної України, де в силу традицій, що історично склалися, населення в основному сповідує православ'я, я чекаю від своїх західних співвітчизників такого самого поважливого ставлення.

На жаль, мої чекання, м'яко кажучи, марні. Під гаслом розрахунку за образи, завдані попереднім режимом, католики і греко-католики з упертістю, яка межує з агресивністю, рвуться в східні регіони. Причому, в ті заповідні місця, де для католицизму і греко-католицизму ґрунт не тільки не оброблений і не підготовлений, а й... **холодно-відчужений**.

Так, так, відчужений, і не треба вибачливих недомовок і святенницьких знизувань плечима. З пісні слова не викинути, а історію не перескочиш — ноги зламаєш, а то й шию звернеш. Подобається це кому чи ні, але визвольна війна Хмельницького почалась із Запорозької Січі, і одним з її детонаторів були утиски шляхтою православних. Козаки йшли в бій, осінивши себе троекратно хрестом справа-наліво за Україну і православну віру. А різня в Умані, іменована Гайдамаччиною, хіба не була здетонована зневажанням православної віри й оскверненням храмів її?

Чи личить, ламаючи всі морально-етичні закони, правити чужі молитви над прахом тих, які боролись проти цієї чужої віри? Ну, хай нехтаємничені в усі звивини історії не відають, що чинять. Але ж інтелігенти достеменно знають, що народи Східної України виховані на Шевченку, вся творчість якого була пронизана, м'яко кажучи, неприйняттям католицизму й особливо уніатства!

Погано це чи не зовсім? Твердо скажемо: зовсім недобре, але історію не перепишеш. Так було. Ї неприязнь у східних регіонах, нехай неусвідомлена, все-таки живе в генетичній пам'яті населення. Ї завдання інтелігенції — терпляче руйнувати цей стереотип, а не підштовхувати експансію на схід, до тої небезпечної межі, за якою — не приведи Господи! — неусвідомлена неприязнь трансформується в свідому ворожнечу на полі віри. На жаль, спалахи блискавок, що провіщають грозу, уже наяву.

Президент як батько нації і його команда зобов'язані зробити все в ім'я збереження єдності нації. Хай все йде своєю чергою, без натиску, без посипання сіллю старих ран. Нехай кожен молиться єдиному Богу **по-своєму**, не заганяючи в свою віру **силю**. Нехай поруч зводяться православні храми, синагоги, мечеті і костьоли на своїх одвічних і нових місцях, але тільки там, де для їхнього проростання здобрений ґрунт, себто природним чином.

Ї нехай, нарешті, примиряться УПЦ та УАПЦ в ім'я вищої Богорівної мети — Соборної України!

Упритул до усвідомлення єдності при різноманітті й автономності позицій заради вищої мети — Соборності — наблизився голова УРП Михайло Горинь. Цитую з його доповіді, фрагменти якої опубліковані в газеті "За Вільну Україну" від 8.VIII ц. р. М. Горинь, зокрема, сказав:

"Перед лицем великої небезпеки, яка чатує на нас, ми повинні, мусимо подолати вади наших міжпартійних взаємин.

До них я зарахував би: крайню більшовицьку нетерпимість до політичних опонентів...; моральний осуд опонентів тільки тому, що вони опоненти; монополію на патріотизм, на істину і єдино правильну тактику боротьби.

На таких принципах досягнути згоди, хоча б на короткий час, практично неможливо.

Нам слід виходити із засад плюралістичного суспільства, в якому багатопартійність є нормою, дискусії — формою взаємин, національна єдність — умовою існування держави, а толе-

рантне ставлення до опонентів — ознакою морального здоров'я нації”.

У тому самому конструктивному, творчому ключі трудиться мужній правозахисник, глибокий учений і письменник, політик з державним мисленням Іван Дзюба. Про це саме з притаманною йому загостреністю говорив на недавньому Всесвітньому Форумі Українців Президент Леонід Кравчук:

“Сьогодні нестабільності ми повинні протиставити єдність усіх політичних сил, прагнути до діалогу, до конструктивного співробітництва, пошуку розумних компромісів”.

Читач, мабуть, відчув з підтексту цих і багатьох інших висловлювань гостру тривогу. Можливо, це всього-на-всього застережний хід?

Та ні, на жаль — тривога йде з досить суворих реалій нашого сірого життя. І тим сумніше, що модель її — не сьогоденного крою.

Згадаймо міжусобиці напередодні глобального нашестя. Скільки не благали і стольний князь київський, і геніальний автор “Слова о полку Ігоревім...”, і церква, скільки не вмовляли князів та їхні “партії” наступити на горло власних амбіцій в ім'я єдності перед грізним лихом — і намарне. Чим це завершилось — усі відають. І — **знали**. Знали після перемоги у Великій Визвольній війні, коли зайнялася зоря незалежності. Але знов-таки, по смерті Богдана заграли амбіції претензій на булаву, на монополію єдино правильного бачення вождів то Правого, то Лівого берега, то правого, то лівого напрямку. Вчепившись у жупани один одного, зосередивши налитий кров'ю погляд на булаві, — так і не помітили, як прийшов... третій, і незалежність, що було заяснила, поринула в туман на довгі століття.

Знали, у 1917-му, коли вже й не зазорів, а й справді засяяв світанок **реальної** незалежності, протє замість зміцнення її та облаштування держави всім загалом, знову заходились зводити рахунки, хто більше, а хто менше **любить** Україну. Причому деякі для підтвердження саме своєї, **найістиннішої** любові, кликали у свідки чужинців. І так учепились один в одного, поквитуючись, що не помітили, як прийшов третій і накрив цю саму таки незалежність своїм напіввійськовим кашкетом.

Та навіщо так уже далеко ходити! Великий українець, великий письменник і політик Іван Багряний, який відстраждав у сталінських таборах і потрапив після війни за кордон, маючи право ненавидіти більшовицьку систему, втративши Бать-

ківщину, — не втратив **державного мислення** і бачення, як це сталося з іншими його побратимами по нещастю.

На превеликий жаль, “вітчизняний” вірус розбрату, що сягає корінням у часи княжих міжусобиць і боротьби за булаву, вразив і еміграцію. Навіть там, далеко від Батьківщини, “лівий берег” і “правий берег”, просто ліві й праві, продовжували з’ясовувати, хто **більше**, а хто менше любить Україну, в кого мандат на істину про **єдино правильне** облаштування прийдешньої вільної України. Причому певна частина еміграції зненависть до системи акумулювала мало не на весь народ, “заражений комідеологією”. Із сеї моделі виходило, що будувати нову Україну мають право лише вони, емігранти, і вони ж покликані чинити суд над цілою нацією, котра, отже, вже винна тим, що, принаймні, не емігрувала.

Іван Багрянний, як підкреслює І. Дзюба, “послідовно побоював кастовий характер деяких відламів українського націоналізму та відповідні елітарні теорії”. З глибоким **державним баченням**, виходячи не із бажаного, а із **реалій дійсності**, володіючи **перспективним мисленням**, Іван Багрянний, торкаючись проблеми кадрів майбутньої України, казав, посилаючись на тезу з очолюваної ним УРДП: “Розглядаючи політичні сили, точніше, політичні кадри українського народу в підсоветській Україні, ми твердили і твердимо, що кадри ті колосальні, високої політичної школи, як і високого фахового та державницького вишколу. І той, хто опанує ті кадри, може боротись проти Сталіна за українську державу...”

Так, ці кадри під КП(б)У і під комсомолом. На державно-політичній роботі. І це всі основні кадри нації (тут і далі підкреслення Багряного), бо все, що було політично активне і здатне до політичного життя, мусило визначитися, **можливість же визначитися в офіційній сфері була і є лише одна — під егідою КП(б)У і комсомолу. А тепер інша справа, наскільки ці кадри душею і серцем належать тій КП(б)У і тому комсомолові. Досвід доводить тут щось зовсім протилежне. Приклад Хвильового і Влизька, Позичанюка і багатьох, багатьох інших хіба не є красномовний?..**

І ось, застановлюючись над цим, казали і кажемо: **проблема успішності боротьби за українську справу, це проблема включення всіх цих кадрів в політичний актив нації, у велику революційну, визвольну акцію”.**

Завважте: це сказано у травні 1949 року, на чужині, далеко від України, але з такою провидницькою силою, неначе мовлене щойно, наприкінці 1992-го, з кафедри... Всесвітнього

Форуму Українців. Ї безпосередньо адресовано всім тим, нинішнім, “хто жахається слова “марксизм”, “матеріалізм” і ладен був усіх, хто під впливом цих “ізмів” виростав, згори вішати й викорінювати; шамотню тих, хто від одного слова “пролетаріат” приходять у сказ і трактує це, як більшовизм, і готує розправу кулею і шибеницею. Розправу з мільйонами!”

Ї якщо один з нинішніх лідерів, майже повторюючи **всіх тих колишніх**, обіцяє після приходу до влади учинити суд над компартією, то хай послухає Івана Багряного, чим сіє закінчиться:

“Чи треба говорити, до чого б призвела така “політика”? Замість включення цих кадрів у політичний балаянс нації, вони були б поставлені перед дилемою “або — або”. Або загибля, або непримиренна боротьба супроти тих, хто несе несприятливу для них і для українського народу політичну та соціальну концепцію. **Тобто громадянська війна, перемога в якій буде, без сумніву, по їхньому боці, але коштуватиме українському народові багато жертв і крові”.**

Невже заради цього полягло кілька поколінь? Невже заради цього йшли на Соловки й у Мордовські табори кращі з кращих, щоб уже вкотре, відчуваючи в руках **реальну незалежність**, забувши трагічні уроки минулого, знову вхопити за барки один одного, і хижо зиркаючи налитими кров’ю очима на жадану булаву, вкотре — не приведе, встанне! — наяву уздріти цю вистраждану незалежність... журавлем у небі?!

А може, все ж нарешті опам’ятаємось і відкладемо до кращих часів політичні та інші амбіції хоча б на період укорінення і зміцнення Держави? Адже вона ще зовсім юна і тендітна й росте не в теплиці, а в оточенні сусідів, не всі з яких радіють її першому квітуванню. Чи хтось хоче, щоб спрацював третій варіант “або — або” Івана Багряного:

“Для найменше ж стійких було б ще третє “або”.

Це вимушений перехід до диспозиції новітньої якоїсь російської власовщини, чи якоїсь іншої форми російського великодержавства. І то порядком захисту свого життя?”

Тобто, боронь Боже, знову прийде вже небезпечно знайомий і знаний нами “третій”. Не треба випробовувати долю, пановетовариші, тим паче на тлі ядерних боеголовки!

А тих, хто, порушуючи елементарні норми, поривається вчити у нашому домі, як нам жити, якого мати президента та уряд, зустріну словами Івана Багряного: “А тим часом закидається на те, що Україна таки обійдеться без їхнього проводирства. Це з кожним днем стає все реальнішим фактом, таким же незаперечним, як двічі по два — чотири”.

Більш розумно, навчаючи, разом з нами спільно навчатись, як на реальному, а не абстрактному ґрунті, виходячи з традицій та історичного досвіду, будувати Незалежну Соборну Україну.

Якщо Президент, Парламент і Уряд вирішать всі ці та інші проблеми оптимально, соборність України гарантована. А за єдності її народів нам не страшні будь-які випробування. Бо всі зорі і розташування планет благоволять нам на сходження до вершин цивілізації своїм, незалежним шляхом. І ми можемо гордо, на весь світ проголосити не тільки “Ще не вмерла Україна”, а й “Вічно жити Україні та її народам!”

...Цього листа глухої туги і болю можна б закінчувати в напівзруйнованій каплиці біля забутого цвинтаря, в мертвотному мерехтінні місяця, під моторошні стогони і регіт сови...

...Але стоїть медово-золотавий день соковитого, вже заматерілого літа. Стоїть полудень літа.

Хтось сказав, що тіні зникають у полудень... Ні, саме в полудень тіні, зменшуючись, наближаються до об'єктів, які їх відкидають. Себто вони настільки ущільнюються, що набувають майже фізичних властивостей самих об'єктів, і за ними уже можна “читати” першоджерело.

Ось і ми за ними читаємо нову печальну повість літ і днів наших. Що ж ми замислювали, і що у нас вийшло?

Задум був високий і гідний захоплення: перебудувати увесь дім нашого співжиття. Насамперед розламати всілякі надбудови, прибудови, приховані “загашники” і похмурі застінки, які за більш ніж сімдесятиліття неабияк деформували первісний проект. А може, і зовсім звести новий дім, але на первісному, нерукотворному фундаменті соціальної справедливості, що відкидає експлуатацію людини людиною. Тобто побудувати правову державу, де б особистість була захищена всією могутністю законів, а держава працювала на людину. І де б ніколи не відродився культ непогрішеного вождя, який обійшовся нам непоправними жертвами.

Але в нас була особлива держава — багатонаціональна. Декларована як союз рівних, вона перетворилась у кошару, де наглядачі з нагайками по-шулічому пильно стежили і хижо вилловлювали тих, хто намагався заявити хоч би найменшу претензію на Богом даровану національну гідність. І батьки перебудови пообіцяли, що і це здолаємо, що ми набудемо реальної незалежності і створимо абсолютно новий союз народів —

Співдружність Незалежних Держав. І як же нам було, що зтужилися в авторитарному, унітарному загоні, не повірити цьому щастю?! І ми в черговий раз повірили.

Але в стані ейфорії чи то забули, чи то з поспіху не було часу запитати в батьків, а чи є в них, окрім прекрасних задумів, якщо й не проект, то хоч би план дій? І тільки коли вже від старої будівлі залишились одні руїни, ми раптом згадали, що селянин розбирає стару хату тільки після того, як зведе нову. Ми ж вчинили навпаки, і нині копаємо землянки.

І скільки ж нас, не раз тяжко постраждалих за свою наївну довірливість, — скільки ж нас ще вчити історії?! Чому ми знову забули пересторогу Достоевського про “натуру” людську? Звідки у нас ця дитяча неперебірливість: оскільки людина красиво говорить, отже, вона і діло звершить красиво? І чому ми, стільки переживши, запевнюємо себе, що той, хто говорить красиво, так само і мислить благородно? Чому ми, виходячи зі свого гіркого досвіду, не раз обдурені, — не згадали, що за благородними словами може ховатися нікчемна особистість із темними помислами?

Нині, стоячи на руїні з жебрацькою торбою, посипаємо голову попелом, волаючи: нас обдурили — плану перебудови не було!

Та в тому ж і сіль, що був він! Тільки не той, бажаний, який ми сприйняли за дійсний, а той, що тримався до часу в таємниці: під виглядом перебудови здійснити перезмінку властей. І добре б — лише перезмінку, а то ж, відступивши від старого, вони почали закладати **новий фундамент, ім'я якому — експлуатація людини людиною!** І ми, уже вкотре, “не помітили”.

Може, тому не помітили, що “батьки” діяли неначеб руками народу, тонко підмінивши його аутсайдерами суспільства? Батьки ж мислили використати шалену, руйнівну енергію люмпенів на час, поки вони допоможуть їм видертися на піраміду влади, а потім відправити використаний “матеріал” на його законний, визначений природою поверх.

І — прорахувались: виплеснуті на поверхню руйнівною хвилею, багато з “каліфів на час” захотіло залишитись при владі назавжди. І ось засідають у парламентах різних рівнів, і довалюють... Довалюють, оскільки нічого іншого **просто не вміють**. І звинувачувати їх гріх: хіба можна вимагати від людини того, чого їй не дав сам Бог?!

Звичайно, Р. І. Хасбулатов як спікер парламенту вчинив непротокольно, кинувши одного разу на адресу деяких розгні-

ваних членів уряду: “Ребята пошутили”. Але чи так уже неправий Руслан Імранович як людина? Та не один спікер і не одного парламенту — запевняю вас — тільки ціною неймовірних зусиль стримується, аби не повторити репліку російського колеги!

Але нас, простих смертних, протокол же не стримує? Хіба ми не регочемо, а інколи і не плачемо, вислуховуючи екзерсиси деяких депутатів, мовний ряд яких стоїть за межами навіть не нормативної, а елементарної граматики! Я вже не кажу про зміст, який, у поєднанні з ликом глаголящого, твердо засвідчує, що і до “ребят” їм далекувато. Притому, навіть до задньоослонників.

Люди, що мали нещастя — до обрання “ребят” до парламенту — працювати з ними, осінивши себе хресним знаменням, молять про єдине: не приведи, Господи, щоб вони повернулись на попереднє місце! Бо знову почнуться чвари, знову доведеться трудитися “и за того парня”, оскільки останній уміє брати, а давати і не хоче, а інколи й просто не може.

І що найдивніше: і небагато ж їх, таких, вважай, жалюгідна жменька, а бач же, захопивши мікрофони, ухойдокують навіть більшість, яка складається з нормальних обранців!

А жити ж і їм, як усім, хочеться. І не просто, як усім, **а добре жити!** І от вони, що донедавна, нацьковані батьками перебудови, розлючено побивали колишніх за всілякі спецпайки, дачі й машини, — отримують поза чергою теж... машини, спецпайки, дачі й на додаток поліпшені квартири. І самі собі встановлюють зарплату в таких розмірах, що колишнім і не снилось! І не треба їм заздрити — жаліти треба їх і себе.

Ви думаєте, чому вони, зі спотвореними від люті обличчями, не говорять, а кричать у мікрофон? Та це ж захисна реакція від страху — втратити “місце” і повернутися на свій, відповідний їхній реальній вартості, поверх. **Тобто працювати.** Але чи всі з них можуть хоч щось робити?

Нещасні люди! Але тричі нещасні ми, хто, спокушений, сам посадив їх собі на шию! Ось чим обертається порушення визначеного наперед природою і святим Письмом: “Кожному воздається за діла його!” Найточніше цей феномен визначила наша неперевершена поетеса Ліна Костенко:

*Негідно бути речником юрби,
раби рабів ще гірше ніж раби.
Грядущий хам вже навіть не гряде,
уже він сам в грядущє нас веде...*

...А тепер — що ж вийшло зі Співдружності Незалежних Держав? Знову, скажете, у батьків перебудови не було плану? Ось тут я майже згоден. Хоча — знову ж — план... був. Цього разу, щоправда, поза колишнім Союзом.

І знову нас нічого не навчила історія! Ну чому ми раптом уявили, що закордон і справді нам допоможе?! Так, Америка підтримала нас у прагненні набути суверенітет, але... виходячи зі своїх національних інтересів. Скажіть, невже США вигідно мати те, що замислили ми, тобто **сильну Співдружність сильних Незалежних Держав**? Відповідь правильна: **виходячи зі своїх національних інтересів**, Америці вигідно мати слабку Співдружність Незалежних (але знову ж слабких, якщо не слаборозвинутих) Держав.

І Штати — воздамо їм належне — близькі до реалізації свого плану. І не треба кипіти в благородному гніві, а чесно графічно відтворити **реальність: ССНД, тобто Співдружність Слаборозвинених Незалежних Держав**.

Але — знову парадокс! — і вони прорахувались! Прорахувались уже тоді, коли головний батько перебудови, сплутавши за своїм звичаєм усі карти світових гравців, у кілька разів прискорив об'єднання Німеччини. О, коли б хто знав, як Америка, на словах ратуєчи за об'єднання, — як вона не хотіла і боялася цього! Страждаючи комплексом боязні другої наддержави, — бо, за розумінням Білого Дому, повинна бути одна, єдина наддержава, тобто Америка, — вона зробила все можливе, аби прибрати другу, роль якої грав колишній Союз. А тут — на тобі: народжується повнокровна Німеччина! А там, вдалині, грізно бовваніють Японія і Китай.

До того ж, не вийшло і щодо Співдружності Слаборозвинених Незалежних Держав. Оскільки, по-перше, "Співдружності" в принципі ще нема. А по-друге, колишні республіки не такі простаки, як про це з властивою їй зневагою вважає Америка. Колишні республіки, набувши поки що декларативної, послідовно переводять її в **реальну незалежність**. А тому шукають і знаходять собі союзників: хто в особі Туреччини, хто серед арабських країн, хто — в Європі. Упевнений: Україну Європа давно чекає не тільки з благосхильністю, а й зі шанобливістю і нетерпінням. Бо з входженням цієї нової Держави як повнокровного члена в її сім'ю нарешті завершиться багатовіковий процес формування Європи як геополітичного індивідуума, покликаною історією (або Провидінням) відіграти свою **особливу** роль у світовій цивілізації. А без України це немислимо.

Можна сказати: “Не було б щастя, так нещастя допомогло”. Але ні, це велика закономірність і велика історична справедливість. Коли ж хто й опинився в ролі невдах, то насамперед ті стратеги, які й справді були дуже близькими до встановлення “нового світового порядку”, де роль неподільного господаря ними апіорі відводилась господарю свого Дому, найменованого — Білим.

Більше того, не вийшло в них і зі “Слаборозвинутою Співдружністю”. У міру набуття реальної незалежності нові держави будуть формувати свою, вже державну політику, виходячи зі своїх національних інтересів. Чи доцільно жити плечем до плеча і повертатися спиною одне до одного? Та ще маючи — нехай і найунітарніші, а все ж зв’язки, які налагоджувалися десятиліттями, а то й століттями?

Раніше чи пізніше, доцільність покличе відновити ці матеріальні й духовні зв’язки. В якій формі — це знову ж підкажуть національні інтереси, тобто доцільність. І якщо цей союз зорганізується — а він зорганізується! — ото й буде не що інше, як Співдружність Сильних Незалежних Держав.

...І стоїть медово золотава пора полудня заматерілого літа. І за всього нашого безладдя та негараздів, які іноді й справді здаються обвальними, — колосся благовістити — урожай буде. Тяжко доведеться його збирати, бо, як сказано в Писанні: жнива багато — женців мало.

Але — здолаємо. Яре сонце середини літа до протоплазми висвітило все, що треба здолати.

У цьому гострому сяянні й сліпі починають прозрівати. І трударі вже знають, що багато з тих, кого вони за невіданням й у спокусі від солодких слів всадовили в крісла “панів” — неспроможні. І вони повинні піти, і робити те, що їм до снаги.

Звичайно, самі вони не підуть: не той морально-етичний рівень. Але тут уже справа за виборцями. Впевнений: нині вони не повторять помилок, і пошлють у парламенти компетентних, знайомих особисто, за їхніми реальними справами людей. Неспроможні ж на владному терені мають спокійно взятися до справ, співмірних з їхніми реальними здібностями. І — не дай Боже! — ставати на їхню стежку, тобто діяти так, як вони нині, порушуючи права людини, знущаючись над політичними опонентами, вчиняючи ледь чи не заборону на професії за віро- і політичним сповіданням, за національними і навіть за регіональними ознаками. Ні, якщо почнемо зводити рахунки, ми ніколи не побудуємо правової держави. В ім’я вищої мети — Соборної України — хай запанує національна злагода!

Однак і боягузливо мовчати про те, що нині вже явно прозирає — рівнозначно ухиленню від свого громадського обов'язку. Кожний крок відступу заохочує нових юберменшів: якщо сьогодні вони підпалюють двері негодним чи, злодійкувато оглянувшись, групово побивають опонента в темному переході, то завтра бойовики винесуть свої “акції” під відкрите небо.

Найогидніше видовище — такі собі дядьки, які, накрившись кожухами, напівпошепки засуджують “варварів”, а розбігшись, запобігають перед тими самими варварами: дивись, коли прийдуть до влади, може, й згадають і пощадять.

Не пощадять — кажу вам, як той, хто торкався великими руками розпечених тиглів, де ці “вирішують” нац- та інші питання “багнетом і гранатою”. Жорстоко і страшно вирішують!

І не треба по-священницькому ретушувати свою боягузливість, списуючи на те, що, мовляв, ми мовчимо, оскільки незручно бути причисленим до тих, які — “ось вони вже вийшли з окопів!” Хлопці ж прекрасно знають, що ми, які пізнали на власній шкурі, що таке помста, — ніколи не переступимо межі, визначеної конституцією. Ні, їх турбує те, що тих, хто вийшов з окопів страху, вже не так зручно, як тих, які сидять у них, — ззаду, в потилицю...

Ліпше вже хоча б піднятися в ім'я майбутнього тих самих хлопців, яким ми зобов'язані пояснити, що свою атомну енергію вони повинні використовувати в мирних цілях — на благо України.

Незважаючи ні на що, вірю, що так і буде! Бо день же який, медово золотий, і колоски благовістять: бути урожаю! А тому час знімати бронезилети і розпоясуватись від меча політичних та інших ристалищ, та прилучатися до тверезомислячих женців, поки не осипався колос.

Але...

Але там вдалині темніє тінь фантома. І я, виконуючи наказ Святого Кирила Єрусалимського: “Знаєш признаки антихристовы, не сам один помни их, но и всем сообщай щедро”, — закликаю: прозрілі, тісніше зімкніть коло світла!

Нині ви, що святкуєте “перемогу”, вимагаєте від усіх покаяння? Що ж, нехай це буде моїм покаянням.

Тепер — черга за вами. Чи вистачить у вас мужності? Але це вже не моя турбота.

Я сказав те, що знаю.

...Я виконав свій обов'язок.

Амінь.

ПРО АВТОРА

1935 року народження (с. Зачепилівка Новосанжарського району Полтавської області).

По закінченні десятилітки (1953) вступив на факультет журналістики Київського держуніверситету імені Тараса Шевченка, який закінчив у 1958 році.

Працював у газеті “Молодь України”, головним редактором журналу “Ранок”, заступником головного редактора журналу “Дніпро”, секретарем Спілки письменників України та СРСР. Обирався депутатом Верховних Рад СРСР та України. З 1989 по 1991 рік — віцепредседатель Палати Національностей Верховної Ради СРСР. Побував майже в усіх гарячих точках міжетнічних конфліктів колишнього Радянського Союзу, про що розповів в есе “Два роки в Кремлі” (“Князь тьмы”).

З перших днів нової Югославської трагедії рішуче виступив — у пресі, у Верховній Раді України та Раді Європи — на захист Сербії. Неодноразово бував у гарячих точках Боснії і Герцеговини. Після чого написав есе “Хто і з якою метою сатанізує сербів?”, яке вийшло окремою книгою українською і сербською мовами в Югославії (1996).

Під час перебування в Сербії попав під бомбардування натівців. По слідах поїздки написав есе “Хто наступний?”, в якому розкрив істинні наміри блоку НАТО. Матеріали на захист сербів і чорногорців опублікував в українській, російській та югославській пресі.

У травні — червні 1986 року одним із перших побував у Чорнобилі, в зоні, звідки вів репортажі на телебаченні СРСР і України. Того самого року виступив у “Литературной газете” зі статтею “Випробування Чорнобилем”, в якій викрив злочинну діяльність тимчасовців.

Борис Олійник, по суті, зупинив будівництво промвузла у Каневі, що загрожувало усипальниці Т. Г. Шевченка. Ще у Верховній Раді УРСР виступив проти зведення мосту через Хортицю, що й змусило чиновництво відкласти реалізацію свого заміру.

Був одним із тих, хто через пресу заблокував будівництво АЕС у Криму й під Чигирином та каналу Дунай – Дніпро, через який пішов би в Україну весь бруд Європи.

Першим на державному рівні 1988 року в Кремлівському палаці сказав про голодомор в Україні, запропонувавши створити “Білу книгу” про чорні діла 1932–1933 років.

Саме Борис Олійник вручив від імені інтелігенції України маршалу Д. Язову клопотання про звільнення від військово-політичного училища приміщень Києво-Могилянської академії.

Один із фундаторів Українського фонду культури, незмінно з 1987 року і донині очолює його на громадських засадах.

Друкуватись почав ще в школі. Перший вірш опублікував у 1948 році. Борис Олійник — автор понад 40 книг віршів, есе, статей, які виходили в Україні, в усіх республіках СРСР, перекладені російською, чеською, словацькою, болгарською, польською, сербською, румунською, італійською та іншими мовами.

Лауреат Державної премії СРСР (1975), Державної премії України імені Т. Г. Шевченка (1983), міжнародних премій імені Г. Сквороди (1994), “Дружба” (1997), всеюгославської премії “Рицарське перо” (1998), міжнародної премії імені М. Шолохова (2001).

Дійсний член Національної Академії наук України та Міжнародної Слов’янської академії, почесний голова Полтавського земляцтва, Почесний громадянин Києва, Канева і рідних Нових Санжар, Герой України.

ЗМІСТ

Уроки минулого. Час робити висновки	5
КНЯЗЬ ТЬМИ	11
Відступ перший	66
Відступ другий	99
Відступ третій	107
Про автора	123

Громадсько-політичне видання
Серія "Історія і сучасність"

Борис Ілліч ОЛІЙНИК
КНЯЗЬ ТЬМИ

Відкритий лист Михайлу Горбачову
Третє повне видання

Редактор *С. В. Цушко*
Художнє оформлення *Л. В. Мищук*
Технічний редактор *Т. М. Мацапура*
Комп'ютерна верстка *О. Є. Кочубей*
Коректор *Н. О. Дорожкіна*

Підписано до друку 19.06.2008 р. Формат 84 x 108 1/2.
Гарнітура "Таймс". Друк офсетний. Папір офсетний № 1.
Умовн. друк. арк. 6,72. Обл.-вид. арк. 7,4. Наклад 3000 пр. Зам. 08-19.

Університетське видавництво ПУЛЬСАРИ.
Адреса видавництва: 04071, Київ-71, вул. Межигірська, 7/16д.
Тел. (044) 425-12-75, 425-04-96. E-mail: mail@pulsary.com.ua <http://www.pulsary.com.ua>

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції, серія ДК № 585 від 05.09.2001 р.

Виготовлено в ТОВ Друкарня "Бізнесполіграф"
02094, Київ, вул. Віскозна, 8. Зам. № 8-159

Олійник, Борис

О-54 Князь тьми: відкр. лист Михайлу Горбачову. / Б. Олійник.
3-тє повне вид. — К.: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2008.—
128 с.— (Історія і сучасність).

ISBN 978-966-8767-87-6 (серія)
ISBN 978-966-2171-10-5

Книжка відомого українського поета і політичного діяча, написана майже два десятиліття тому у формі відкритого листа до Генсека КПРС, повертає нас до подій перебудови в колишньому СРСР, змушує по-новому, з відстані часу осмислити пережите на пострадянському просторі й Україною зокрема, збагнути витоки нинішніх зарубіжних впливів на українську політику. Це — не просто глибокий людський документ, а й важливий документ епохи.

ISBN 978-966-2171-10-5

ББК 63.3(2)64+84.4УКР6

9 789662 171105

...Останній шанс нам випав за віки —
З навприсядок піднятися, нарешті,
Згадавши, що були ж ми козаки!
І вже хоча б у Другому Пришесті
Зустріти Господа синами честі,
Зустріти ж українцями таки!

Борис Олійник
(вірш "Передчуття")

ONIVITNK B.i. KH936 TBMN